

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

EBUBEKİR ER-RÂZİ’NİN FELSEFİ VE DİNİ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Hamdi ONAY

Hazırlayan
Kazim ALKAN

Malatya-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

EBUBEKİR ER-RÂZÎ'NİN FELSEFÎ VE DİNÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kazim ALKAN

Danışman: Doç. Dr. Hamdi ONAY

Malatya-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EBUBEKİR ER-RÂZÎ'NİN FELSEFİ VE DİNİ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hamdi ONAY

HAZIRLAYAN
Kazim ALKAN

Jürimiz 15.11.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

İmzası

1. Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT

2 Dr. Öğr. Üyesi Abdülhan ÜNLÜSOY

3.. Doç. Dr.Hamdi ONAY (Danışman)

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet KUBAT

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ebubekir Zekeriyya Er-Râzî’nin Felsefi ve Dînî Görüşleri” adlı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve gelenekleri gözeterek tarafımda yazıldığını, bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakça da usulüne uygun olarak gösterildiğini belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Kazim ALKAN

ÖNSÖZ

İslâm âleminde ilk zamanlardan beri İslâm'ın kendi kendine yeterliliği kabulünden dolayı felsefeye karşı olumsuz bir tavır takınılmış, felsefî anlamda bir konuya eleştirel bakma veya yorum yapma bazen o şeyi inkâr etme ile aynı görülmüştür. Felsefe kavramının Yunan dilinden gelmesi ve felsefe ile ilk olarak uğraşan kişilerin yabancı olması ve hemen her konunun sorgulanmaya tabi tutulmasının bu olumsuz bakış açısında etkili olduğu denilebilir. Felsefe kavramının yerine “Hikmet” kavramının kullanılması ve “Abbassiler” döneminde, felsefe yapılan coğrafyaların Müslümanların eline geçmesi ile birlikte çeviri çalışmalarının da etkisiyle felsefe kabul görmeye başlamıştır. İslâm düşünce tarihinde felsefe alanında çalışmaları olan ve bu alanda ismini duyuran Kindî, Ebubekir er-Râzî, Fârâbî, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi filozoflar çıkmıştır. Bu filozoflar görüşleri nedeniyle çeşitli ithamlara maruz kalmışlardır.

Bu tez çalışmasında, söz konusu filozoflardan biri olan, kendi döneminden başlayarak günümüze kadar felsefî ve dînî görüşleri eleştirilere konu olan, küfürle itham edilen, Ebubekir er-Râzî'nin felsefî ve dînî görüşleri araştırılmıştır. Onun eserlerine bakılarak metafizik, Allah, ahiret, peygamber ve kutsal kitaplar hakkındaki görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Deizm tartışmalarının gündemde olduğu bir dönemde, Allah'ın varlığını kabul eden ama peygamber ve kutsal kitaba gerek olmadığını savunduğu iddia edilen ve bundan dolayı Deist olarak tarif edilen Ebubekir er-Râzî i'nin bu konulardaki fikirleri araştırılmıştır. Çalışmamızda, Ebubekir er-Râzî'nin hem İslâm filozofları arasında isminin geçmesi hem de mülhit olarak itham edilmesinin nasıl mümkün olduğu sorusuna da cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Ebubekir er-Râzî'nin felsefî ve dînî görüşleri hakkında yapmış olduğumuz bu çalışmanın konu ile ilgilenen herkese bir şeyler katacağına inanıyoruz. Tez çalışmamın planlamasında, araştırma aşamasında, oluşumunda, tecrübelerini ve yardımlarını esirgemeyen, eksiklerimi büyük bir sabır ve özveri ile gideren, yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Hamdi Onay'a teşekkür ediyor, saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Ebubekir Zekerîyya er-Râzî, İslâm düşünce tarihinde olayları değerlendirirken aşırı rasyonalist tutumu ile dikkatleri ve eleştirileri üzerine çeken filozoflardan biridir. Çalışmamızda, isminin geçtiği her yerde mülhit ve Deist kavramlarını çağrıştıran Ebubekir er-Râzî'nin, felsefî ve dînî görüşlerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Filozofumuzun neden bu türden ithamlara maruz kaldığı ve bu ithamlar karşısında nasıl davrandığı araştırılmıştır. Bu eleştirilerin ne kadarının gerçeği yansıttığı bulunmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Ebubekir er-Râzî'nin yaşadığı kültürel ve siyasi ortamı anlama adına çağdaşı olan bazı filozoflar ve ekoller ile muhalifi olarak bilinen bazı isimler tanıtılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde Ebubekir er-Râzî'ye atfedilen çalışmamızla alakalı eserlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Ebubekir er-Râzî'nin felsefî görüşleri ve temel imânî konulardaki düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ebubekir er-Râzî'nin Allah, ahiret ve peygamberlik inançları hakkında çelişkili söylemlerin olduğu söylenebilir. Ebubekir er-Râzî'nin dinleri kabul etmediği, peygamberleri, kutsal kitapları gereksiz gördüğü ve Allah'ın dışında ezeli unsurları kabul ettiğine dair görüşlerin ne kadarının doğru olduğu özellikle kendisi tarafından yazılan eserlerde bulunmaya gayret edilmiştir.

Selçukluların 1055 yılında Bağdat'ı ele geçirince kütüphane yakma hadisesi ve Moğal hükümdarı Hülagü Han tarafından 1258 tarafından Bağdat'taki kütüphanenin yakılıp talan edilmesiyle birçok eserin yakılıp yok edildiği gibi Ebubekir er-Râzî'nin eserlerinin de çoğu da kaybolmuş olup çok azı günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle Ebubekir er-Râzî'nin felsefî ve dînî düşüncelerinin nasıl olduğunu ortaya koymak için özveriyle araştırmalar ile tarafsız çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Râzî, Mülhit, Din, Felsefe, Filozof, İnanç

ABSTRACT

Ebubekir Zekeriyya er-Râzî is one of the philosophers who draw attention and criticism with his extreme rationalist attitude while evaluating the events in the history of Islamic thought. In our study, it is tried to put forward what are the philosophical and religious views of Ebubekir er-Râzî, who evokes the concepts of mülhit and Deist everywhere. The reason why our philosopher was subjected to such accusations and how he acted against these accusations was investigated. It has been tried to find out how much of these criticisms reflect reality.

Our study consists of two parts. In the first part of this study, some philosophers and schools that are contemporary in order to understand the cultural and political environment in which Ebubekir er-Râzî lived and some names known as opponents are tried to be introduced. Again in this section, the works related to our work attributed to Ebubekir er-Râzî are mentioned. In the second part, the philosophical views of Ebubekir er-Râzî and their thoughts on basic religious issues are tried to be put forward.

It can be said that there are contradictory discourses on the beliefs of Allah, the Hereafter and the prophecy of Abu Bakr al-Razi. It was especially tried to be found in the works written by him that how much of the views that Ebubekir al-Râzî did not accept religions, regarded prophets and holy books as unnecessary and accepted eternal elements other than Allah.

When the Seljuks seized Baghdad in 1055 and burnt the library in Baghdad by 1258 by the Mongol ruler Hūlagū Han and the burning of the library in Baghdad, many of the works of Ebubekir er-Râzî have been lost and few of them have survived. For this reason, devoted research and impartial studies are needed to reveal the philosophical and religious thoughts of Ebubekir al-Râzî.

Key words: Râzî, Heretic, Religion, Philosophy Philosopher, Belief,

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR ZEKERİYYA ER-RÂZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

1.1. Hayatı ve Eserleri.....	6
1.1.1. Ebubekir Er-Râzî'nin Hayatı.....	6
1.1.2. Ebubekir Er-Râzî'nin Eserleri.....	7
1.1.2.1. Râzî'nin İlahiyat Alanındaki Eserleri.....	7
1.1.2.1.1. Fi enneli'l- insani halikan mutkinen hâkimen.....	7
1.1.2.1.2. Fi vucubida'veti'n-nebi ala men nakirebi'n-nübüvvat.....	8
1.1.2.1.3. Fi vücubi'd-du'amintariki'l-hazm.....	8
1.1.2.1.4. er-Redd ala Sisen es-senevi.....	8
1.1.2.1.5. er-Redd ala Şehid fi lugazi'l-me'ad	8
1.1.2.1.6. Fi ennehu la yumkinu en yekune'l- alem-yezel ala manüşahiduhuel'an.....	8
1.1.2.1.7. Fi enne'lmunakaza beyne ehli'ddehrive't' tevhidlinoksani'l- kısmeti fi esbabi'l-fi'l).....	8
1.1.2.1.8. Fi maistedrekeli'l-ka'ilinbi-hadsi'l-ecsammine'l-fadlale'l- ka'ilinebi-kıdemiha	9
1.1.2.1.9. el-İmam ve'l-mu'temm	9
1.1.2.1.10. Fi'l imâme	9
1.1.2.1.11. Fi'l İmame ale'l-Keyyal	9
1.1.2.1.12. et-Tıbbu'r-rûhânî.....	10

1.1.2.1.13.es-Siretü'l-felsefiyye	10
1.1.2.1.14.Kasidetuhu fi'l-izati'l-Yunaniyye	10
1.1.2.2. Küfür/İnkâr Alanındaki Eserleri	11
1.1.2.2.1. Fi'n-nübüvvat ve yud'abi-nakzi'l-edyan.....	11
1.1.2.2.2. Fi hiyeli'l-mütenebbiyyin ve yud'abi-mehariku'l-enbiya.....	11
1.1.2.3. Çeşitli Konulardaki Eserleri	11
1.1.2.3.1 el-Cami u'l-kebir	9
1.1.2.3.2. İlmü'l ilahi es sağir ala re'yi Sukrat.....	11
1.1.2.3.3. Fi'r-redd ale'l-ka'ilinebi-tahrimi'l-mekasib.....	12
1.1.2.3.4. Fi uzri men iştağele bi's-şatranc	12
1.1.3. Ebubekir Er-Râzî'nin Yaşadığı Dönem	12
1.2. Dönemindeki Filozof ve Ekoller.....	12
1.2.1. Mu'tezile	12
1.2.2. Kindî (Ö.252/862)	14
1.2.3. Fârâbî (Ö.339/950).....	15
1.2.4. İbn Ravendî (Ö.301/913).....	17
1.3.1. Ebu Hatim Er-Râzî(Ö.291/890).....	20
1.3.2. Ebü'l-Hasen Hamidüddin El-Kirmânî (Ö. 411/1020)	20
1.3.3. Nâsır-ı Hüsrev(Ö.478/1088)	21

İKİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR ER-RÂZÎ'NİN FELSEFESİ VE DİNÎ GÖRÜŞLERİ

2.1. Ebubekir er-Râzî'nin Felsefesi.....	23
2.1.1. Tabiat Felsefesi	23
2.1.2. Metafizik Hakkında Görüşü.....	26
2.1.3. Aklın Değeri ve Önemi	30
2.1.4. Ebubekir er-Râzî'nin Fıtrat Anlayışı	32
2.2. Ebubekir er-Râzî'nin Dinî Görüşleri	34
2.2.1. Ebubekir er-Râzî'nin Dine Bakışı.....	34
2.2.2. Ebubekir er-Râzî'de İnsan Ve Allah İlişkisi	44
2.2.3.Ebubekir er-Râzî'de Ahiret İnancı.....	46
2.2.4. Ebubekir er-Râzî'nin Peygamberlik Anlayışı.....	51

2.2.5. Ebubekir er-Râzî'nin Ahlâk Anlayışı.....	57
SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	69

KISALTMALAR

MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	:Çeviren
İF	: İlahiyat Fakültesi
Fak.	: Fakülte
neş.	:Neşriyat
No	: Numara
ö.	: Ölümü
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayı
Tar.	: Tarih
TDK	: Türk Dil Kurumu
Üniv	: Üniversite
Vd	: Ve diğerleri
Vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

İslâm dünyasında Yunan felsefesinin etkisinin görüldüğü ve ilmin hemen her dalında eserler yazıldığı bir zamanda yaşayan önemli filozlardan biri de Ebubekir er-Râzî'dir. Kendi döneminin bu özelliğine uygun olarak farklı ilim dallarına ait eserler yazdığı görülmektedir. Mezhebî tartışmaların olduğu bu dönemde Ebubekir er-Râzî'nin, dînî görüşleri yüzünden mülhit olarak itham edildiği söylenebilir.

Ebubekir er-Râzî'nin felsefî ve dînî görüşlerinin öğrenileceği eserlerin çok azı günümüze ulaşmıştır. Buna rağmen İslâm düşünce tarihinde mülhit filozoflar arasında adı geçmektedir. Bu ithamın temellendirilmesinde büyük oranda muhaliflerinin eserleriyle yetinildiği görülür. Böyle bir durum bu alanda doldurulması gereken bir boşluğun olduğunu göstermektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye atfedilen felsefî ve dînî görüşler arasında birçok tutarsız söylemin olduğu görülmektedir. Bîrûnî'nin zikrettiği Ebubekir er-Râzî'ye ait eserler listesinde hem peygamberliği reddettiği hem de peygamberliğin gerekli olduğunu savunduğu iddia edilen eser isimleri bir arada bulunur. el-Bîrûnî'nin fihristinde yer alan Ebubekir er-Râzî'ye ait eser isimlerine bakıldığında birbiri ile bağdaşmayan eser isimleri sayılmaktadır. Örneğin el-Bîrûnî tarafından "Fi vucubi da'veti'n-nebi ala men nakirebi'n-nübüvvat" (Peygamberliği inkâr edenlere karşı peygamberlerin davetinin gerekliliği hakkında) eser ismi nakledilirken, yine aynı yerde nakledilen "Fi hiyeli'l-mütenebbiyyin ve yud'a bi-mehariku'l-enbiya" (Peygamber diye bilinenlerin hileleri) isimli başka bir eser ismi ile çelişkili bir durumun olduğu görülmektedir. (Bîrûnî, 1936: 4-15).

Ebubekir er-Râzî'ye atfedilen ve üzerinde tartışmaların olduğu ilhadi fikirler Ebubekir er-Râzî'nin mezhebi ve siyasi yönden hasımı olarak bilinen Ebu Hatim er-Râzî'nin eseri olan "Alemü'n-Nübüvve" isimli kitapta bulunmaktadır. (Kaya, 1995: 52-53). Ebu Hatim er-Râzî'nin kitapta isim kullanmadığı ve "Mülhit" dediği bir kişi ile tartıştığını söyler. görülür. Ancak Kirmânî "el-Akvalü'z Zehebiyye" isimli kitabında bu kişinin Ebubekir er-Râzî olduğunu söylemektedir. (Kirmanî, 1977:9-14)

Ebu Hatim er-Râzî, aralarında geçen tartışmada Ebubekir er-Râzî'nin dinleri kabul etmediğini söyler. Dinler hakkında olumsuz açıklamalar yaptığını, özellikle de peygamberlik inancının olduğu dinlere eleştiriler getirdiği söylemektedir. Ebu Hatim er-Râzî'ye göre, Ebubekir er-Râzî, Allah'ın peygamber göndermiş olmasını adaletsizlik

olarak yorumlar ve insanların bazılarının diğerlerinin üzerine sorumlu yapılmasını doğru bulmaz. Ebubekir er-Râzî'nin, Ebu Hatim er-Râzî 'nin naklettiği bu tartışmada peygamberliğin tarih boyunca gereksiz bir rekabet ve anlaşmazlığa neden olduğu fikrinde olduğu görülür. (Kaya, 2014: 83-88).

Muhalifleri tarafından yazılan eserlerde Ebubekir er-Râzî, savaşların dinlerden kaynaklandığı görüşündedir. Ona göre bu savaşlar büyük felaketler yaşanmasına neden olmuştur. Yine bu eserlerde dinler felsefi düşüncenin gelişmesinde ve ilmî araştırmalarda mesafe kat etmede büyük bir engel teşkil etmektedir. İnsanların dine inanmalarını, taklit, alışkanlık, tembellik, baskı ve olayların meydana getirdiği korkuların etkisinde kalmalarına bağladığı görülür. (Kaya, 2015: 83-88).

Ebu Hatim er-Râzî ile yaptıkları tartışmada, Ebubekir er-Râzî'ye göre Allah'ın varlığını tanımak ve inanmak için peygamber gönderilmesine gerek yoktur. İyi ile kötüyü ayırt etmek için önceden seçilmiş insanların gönderilmesi gerekmez. Bu konularda aklın rehberliği yeterlidir. Bütün insanlar fitrî olarak eşittir. Peygamberlerin aklî ve ruhî üstünlüğü olduğu kabul edilemez bir şeydir. Yine tek taraflı nakledilen bu tartışmada mucizelerin efsane ve masallardan farkı olmadığı türünden fikirleri savunduğu görülür. (Kaya, 2014: 83-88).

Ebubekir er-Râzî'yi diğer İslâm filozoflarından ayıran ve bu çalışma için bizi alakalı kılan diğer bir husus da meseleleri ele alırken genel çerçevede aklın ilkelerini tek ölçüt olarak alması denilebilir. Bu yaklaşımının kendisi hakkındaki ithamlarda etkili olduğu söylenebilir. Ebubekir er-Râzî'nin yaşadığı dönemde genel olarak dînî alan olsun veya olmasın meselelerin çoğunlukla ayetler, hadisler veya rivayetlere göre yorumlandığı ve doğruluk değerlerinin bunlara göre verildiği söylenebilir.

Ebubekir er-Râzî, hakkındaki ithamlar nedeniyle tıp sahasındaki eserleriyle de İslâm dünyasında ilgi görememiştir. Batı dünyasını ise 19. yüzyıla kadar etkilemiş ve bu alandaki bazı eserleri üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. (Yakıt, 2001: 49)

Tabiatçılık akımının öncülerinden kabul edilen Ebubekir er-Râzî, Mu'tezile ekolünün zirvede olduğu ve bu atmosferdeki akılcılığın etkisinde yetişmiş olması, doğal olarak onun dînî görüşlerini de etkilemiş olduğu söylenebilir. Ebubekir er-Râzî, dînî meselelere pozitif bilimlerin ispat metodu sayılan duyularla, fayda zarar ilkesine göre, deneye dayanan sonuçlara göre yaklaşmıştır.

Ebubekir er-Râzî'nin mülhit olarak görülmesine neden olan konulardan biri de metafizik alandaki fikirleridir. Beş ezeli ilke anlayışı ile Allah ile birlikte beş ezeli ilkenin olduğunu savunduğu da iddia edilmektedir. (Râzî, 2016: 268-280).

a. Çalışmanın Problemi ve Konusu

Ebubekir er-Râzî, İslâm düşünce tarihinde mülhit ve Deist olarak nitelenen bir filozof olarak tanınır. Savunduğu fikirler ile Allah'ın âleme müdahil olma düşüncesinin tartışmaya açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Tarih boyunca tüm dünyada özelde ise İslâm âleminde Allah'ın, dünyada olan olaylara müdahalesinin olup olmadığı varsa ne kadar olduğu konusu çokça tartışılmaktadır. Yine özgür irade konusunda da aynı durum söz konusudur. İslâm düşünce tarihinde Mu'tezile hareketi tarafından davranışlarımızın akıl ve özgür irademizle yapmış olduğumuz düşüncesi yoğun tepkiler almış buna rağmen Emeviler döneminde kök salan kadercilik anlayışı baskın inanç olarak günümüze kadar gelmiştir.

Çalışmamızı yaparken bizi bekleyen problemlerden bir tanesinin de filozofumuz hakkında bilgi alınacak kaynak sıkıntısının olduğu görülmektedir. Ebubekir er-Râzî, kendi zamanından beri mülhit olarak bilindiğinden İslâm dünyasında kendisine önem ve ilginin gösterilmediği söylenebilir. Batı dünyasında ise eserleri Latinceye çevrilmiş, özellikle tıp ve kimya alanındaki eserleri üniversitelerde okutulmuştur.

Ebubekir er-Râzî'nin itham edildiği felsefî ve dînî görüşlerin kendisi tarafından yazıldığı bilinen eserlerden ziyade kendisine muhalif kişilerin eserlerinden elde edildiği görülmektedir. Hasım durumunda olan kişilerin ne kadar tarafsız olabilecekleri hesaba katılırsa bu konuda bir sonuca ulaşmanın oldukça meşakkatli olacağı söylenebilir.

b. Çalışmanın Amacı ve Önemi

İslâm dünyasında Ebubekir er-Râzî, dinleri ve peygamberleri kabul etmeyen bir kişi olarak bilinmektedir. Ebubekir er-Râzî'yi bu kavramlarla itham edenler ve günümüzde bu ithamların doğru olduğuna katılanlar tarafından eserlerini araştırma ve inceleme konusunda az sayıda çalışma yapılmıştır. Elimizde bulunanlar da Latince'den Arapça, Farsça ve Türkçeye tercümesi yapılan eserlerden oluşmaktadır. Bu alanda önemli bir boşluğun olduğu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin eserlerinde, meseleleri ele almada dînî referanslara yer vermeyen farklı bir yaklaşım içinde olduğu görülür. Onun, konuları yalnızca aklın ilkelerine ve adalet duygusuna uygunluğu bağlamında değerlendirdiği görülür. Kendisi hakkında yazılan eserlerde Müslüman olduğu halde İslâm inancının temel meselelerinden olan dinlerin, peygamberlerin ve mucizelerin gereksiz olduğu ve Allah'ın dışında ezeli unsurlara inanması böyle bir İslâm filozofunun felsefî ve dînî görüşlerini incelemenin önemini ortaya koymaktadır.

c. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamıza kaynak taraması yaparak Ebu Bekir er-Râzî tarafından yazılmış olduğu bilinen eserler ile kendisi hakkında yazılan eserlerini bulma ile başlanmıştır. Bulunan eserler tarafsız bir gözle incelenmeye çalışılmıştır. Ebubekir er-Râzî'nin felsefî ve dînî görüşleri hakkında ulaşılabilen çalışmalara, tartışmalara ve görüşlere de yer verilmiştir. Ebubekir er-Râzî'yi iyi anlamak adına hakkındaki çalışmalar bütüncül ve eleştirel bir yöntem kullanılarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmayı yürütürken temel kaynaklardan yararlanmanın yanı sıra bu konuda yapılan çeviriler, yazılan kitaplar ve bilimsel makalelerden de yararlanılmıştır. Özellikle de Paul Kraus tarafından neşredilen ve Mahmut Kaya'nın Türkçeye kazandırdığı, Ebubekir er-Râzî'nin günümüze ulaşan eserlerinden “et-Tıbbu'r- rûhânî” (Ahlâkın İyileştirilmesi), “es-Siretül Felsefiye” (Filozofça Yaşama) ve “Makale fi Emareti'l-İkbâl ve'd-Devle” (İkbâl ve Devlete Kavuşmanın Belirtileri) adlı eserleri kapsamlı bir şekilde teorik incelemeye tabi tutulmaya çalışılmıştır.

d. Çalışmanın Kapsamı

İslâm düşünce tarihinde gelenekçi yaklaşım, mezhebi tutumun da etkisiyle yeni ve farklı şeyleri savunan filozofların mülhitlikle suçlanması sonucunu doğurmuştur. Ebubekir er-Râzî'nin akli Allah'ı bilmede yeterli görmesi, peygamberliğin ve mucizenin gereksiz olduğu türünden iddia olunan düşüncelerine katılan İbn Ravendî ve Ebu İsa el Verrak dışında neredeyse kimse yoktur. Ebubekir er-Râzî'nin, Mu'tezilî kelâmcıları, Dehriler ve Ebu Hatim er Râzî ile tartışmaları olmuştur. Görüşlerini aklın ilkelerine göre savunduğu görülmektedir.

Yaşadığı dönemin tüm İslâm filozoflarının felsefî ve dînî görüşlerini ele almak çalışmamızın sınırlılığı gereği mümkün değildir. Bu nedenle yaşadığı döneme yakın olan İslâm filozoflarının felsefî ve dînî görüşlerine ayrıca Ebubekir er-Râzî'ye muhalif olan, eserlerinde ithamlarda bulunan bazı kişilere yer verilmiştir. Yine çalışmamızda belirlenen konuya sadık kalmak amacıyla, çalışmamızın ana konusunu temel teşkil eden alt konuların yüzeysel olarak anlatılmasına çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR ER-RÂZÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

1.1. Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Ebubekir Er-Râzî’nin Hayatı

İslâm tarihinde hekim filozof tanımlamasının önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Ebu Bekir er-Râzî, (251/865) yılında Rey’de doğmuştur. Tam adı Ebu Bekir Muhammed bin Zekerriyya er-Râzî’dir. Hayatıyla ilgili fazla bir bilgi bulunmadığı söylenebilir. Râzî, gençlik döneminde felsefe ve edebiyatla ilgilenmiş, şiir yazmış, müzikle ilgilenmiştir. Ebubekir er-Râzî’nin, gençlik döneminin sona ermesinden sonra musiki ile uğraşmasının doğru olmayacağını söyleyerek bundan vazgeçtiği bilinmektedir. (Cülcül, 1955: 77).

Hipokrat¹ ve Galen’den² sonra tıp ilmine katkılarından dolayı meşhur olmuş ve ‘Arapların Galeni’ unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Ebubekir er-Râzî’nin geçimini kuyumculukla kazandığı rivayet edilmektedir. Bu mesleğinden olsa gerek kimyaya karşı özel bir merak duymuştur. Kendisinin yapmış olduğu laboratuvarında kimya deneyleri yaparken gözlerinin rahatsızlandığı rivayet edilmiştir. Onun tıp ilmine yönelmesine de özellikle bu hastalığın sebep olduğu belirtilmiştir. (Beyhakî, 1932: 8).

Ebubekir er-Râzî’nin hocaları hakkında yani kimlerden eğitim aldığına dair elimize ulaşan yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hatta çoğu konularda Ebubekir er-Râzî’nin görüşlerinin nasıl olduğu eserlerinin adından çıkarılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Bîrûnî’nin el Fihrist’inde “Ebu Zeyd el Belhi’nin nezle olmasının sebebi ilkbaharda kokladığı güldür.” başlığıyla bir makale vardır. Makalenin adından dolayı el Belhi’den etkilendiği sonucuna varılmıştır. (Karaman, 2004: 101-128).

Ebubekir er-Râzî, Tıp ve kimya alanlarında Cabir ibn Hayyan’ı (MS.721-815) hocası olarak kabul ettiği bilinmektedir. (Bayrakdar, 2001: 32) Bazı kaynaklarda Tıp ilminde Ali ibn Rabben et-Taberi’nin (MS. 808-855) takipçisi olarak geçmektedir. Et-

¹ Tıbbın babası sayılan İlkçağ’ın ünlü hekimi(MÖ.460-580)

² Tıp doktoru, bilim adamı ve filozof (MS.130-210)

Taberi, Ebubekir er-Râzî'den önce yaşamasına rağmen Ebubekir er-Râzî'yi önemli oranda etkilediği rivayet edilmektedir. (Bedevi, 2002: 49-51)

Ebubekir er-Râzî, eğitim için gittiği Horasan bölgesindeki ilim ve kültür merkezlerinde bulunmuştur. Tıp ilminde iyice tanındıktan sonra yaklaşık otuz yaşlarındayken Bağdat'a gitmiştir. Başta tıp ve felsefe olmak üzere birçok alanda eser vermiştir. Antik ve Helenistik dönemde ve kendi çağdaşları arasında önde gelen İslâmî olsun veya olmasın birçok bilgin, düşünür ve ilahiyatçıyı eleştirmiştir. Kendisini eleştiren kişilere karşı da sessiz kalmamış onlara reddiyeler yazarak karşı çıkmıştır. (Kaya 2007: 479).

Ebubekir er-Râzî, kimya ilmini tıbbı hizmet edecek biçimde kullanan ilk hekim olarak da bilinir. Hastaların denek olarak kullanılmasını kabul etmemiştir. Çalışmalarını maymunlar üzerinde uygulamaya çalışmıştır. Batılıların Ortaçağda "Rhazes" diye tanıdıkları Ebubekir er-Râzî'nin tıp ve kimya alanındaki önemli eserleri Latinceye tercüme edilmiştir. Türkçeye, Latince ve diğer batı dillerinden o da son yüzyılda çevirisi yapılmaya başlanmıştır. (Kaya, 2007: 484).

Yaşamının sonlarına doğru Parkinson hastalığına yakalanan filozofun gözlerine katarakt geldiği söylenir. Yaşlandığını, dünyayı yeterince gördüm diyerek ameliyata müsaade etmediği bilinmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin, 200'den fazla eser kaleme aldığı rivayet edilmektedir. Ancak bu eserlerin çok azı günümüze ulaşmıştır. (313/925) tarihinde Rey'de vefat ettiği rivayet edilmektedir. (Karaman, 2004: 116)

1.1.2. Ebubekir er-Râzî'nin Eserleri

1.1.2.1. Ebubekir er-Râzî'nin İlahiyat Alanındaki Eserleri

1.1.2.1.1. Fi enneli'l- insani halikan mutkinen hâkimen

(İnsanın kâmil, bilge bir yaratıcısı vardır)

Allah'ın varlığı hakkındaki görüşlerinin anlatıldığı eserdir. İnsanın kâmil ve bilge bir yaratıcısı olduğu konusu işlenmektedir. Anatomi ve organların yararları hakkında elde edilen bilgiler sonucunda insanların rastlantı sonucu yaratılmadığının görüldüğünü açıklamaya çalıştığı bir eserdir. (Usaybia, 1965: 421)

1.1.2.1.2. Fi vucubi da'veti'n-nebi ala men nakirebi'n-nübüvvat

(Nübüvveti eleştirenlere peygamberin davetinin gerekli olduğu hakkında) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Eserin içeriği günümüze ulaşmadığından sadece ismine bakılarak nübüvveti inandığı sonucu çıkarılabilir. Eserin adının Ebubekir er-Râzî'nin, Peygamberliği kabul etmediği ithamı ile uyuşmadığı görülmektedir.

1.1.2.1.3. Fi vücuti'd-du'a mintariki'l-hazm

(Tam bir kararlılıkla duanın gerekli olduğu üzerine) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Duanın gerekli olduğu üzerine yazmış olduğu bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Eserin adından duanın tam bir kararlılıkla yapılmasını savunduğu sonucu çıkmaktadır. Dua etmenin gerekli olduğuna inanma, müdahil olan bir ilahı kabul anlamına gelir. Ebubekir er-Râzî'nin Deist olarak tarif edilmesiyle bağdaşmayan bir eser ismi olduğu görülmektedir.

1.1.2.1.4. er-Redd ala Sisen es-senevi

(Maniheist Sisinnous'a reddiye)

Maniheist Sisinnous'a reddiye olarak yazılmıştır. Mani'nin vasiyeti üzerine ölümünden sonra onun yerine geçen Sisinnous'un görüşlerini eleştirip çürütmeye çalıştığı eseridir. (Bîrûnî, 1936: 4-15)

1.1.2.1.5. er-Redd ala Şehid fî lugazi'l-me'ad

(Şehid el-Belhi'nin ahiret hayatının sembolik olduğu tarzındaki görüşüne reddiye)

El-Belhi'nin, ahiret hayatını sembolik olarak tarif etmesi fikrine reddiye olarak yazılmıştır. (Usaybia, 1965: 425)

1.1.2.1.6. Fi ennehu la yumkinu en yekune'l- alem-yezel ala mâ nüşâhiduhu el-ân

(Âlemin öteden beri bizim şu anda gördüğümüz gibi olması imkânsızdır)

(Bîrûnî, 1936: 4-15)

1.1.2.1.7. Fi enne'l munakaza beyne ehli'd dehrive't' tevhid li noksani'l-kismet fi esbabi'l-fi'l)

(Dehrilerle tevhide inananlar arasındaki karşılıklı eleştirinin, filin gerçekleşmesini sağlayan sebeplerin taksiminin eksik oluşundan kaynaklanması hususunda)

Dehri denilen zamana inananlarla yapılan tartışmadan bahseden bir eserdir. (Bîrûnî, 1936: 4-15)

1.1.2.1.8. Fi ma istedrekeli'l-ka'ilinbi-hadsi'l-ecsam mine'l-fadlale'l-ka'ilinebi-kıdemiha

(Cisimlerin yaratılmış olduğunu söyleyenlerin ezeli olduğunu söyleyenlere üstünlüğünü düzeltme üzerine)

Âlemin ezeli olmadığı yani sonradan yaratıldığı inancında olanların inancının bunun aksine inananlara üstünlüğünü savunmak için yazılmıştır. (Bîrûnî, 1936: 4-15)

1.1.2.1.9. el-Îmâm ve'l-mu'temm

(Îmâm ve ona tabi olanlar hakkında)

Şia mezhebinde önemli bir konumda olan Îmâm ve ona tabi olanların durumları hakkında yazılmıştır. (Bîrûnî, 1936: 4-15)

1.1.2.1.10. Fi'l imâme

(Îmâmet hakkında)

Şia inancındaki Îmâmet hakkında yazılan bir eserdir. (Bîrûnî, 1936: 4-15)

1.1.2.1.11. Fi'l Îmâme ale'l-Keyyal

(Ölçü-Tartı ile uğraşanlara başkanlık hakkında) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Ayrıca Îmâmet konusunda Ahmed b. Keyyal'e (III./IV. yüzyıl) yönelttiği eleştirileri içeren eser olduğu da rivayet edilmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin Şia inancındaki Îmâmet hakkında onları eleştiren eserler yazması çağdaşı Şii âlim ve düşünürlerin tepkisi ile karşılaşmasına neden olmuştur. Râzî'yi küfürle itham eden kişilerin çoğunun Şii inancında olması bu ithamların Îmâmet konularında Ebubekir er-Râzî tarafından yazılan eserlerle alakalı olduğu düşünülebilir. (Kaya, 2016: 69)

1.1.2.1.12. et-Tıbbu'r- rûhânî

(Ahlâkın iyileştirilmesi) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Ebubekir er-Râzî'nin önemli ve günümüze ulaşan eserlerinden biridir. Ahlâkın iyileştirilmesi olarak çevirisi yapılan eseri incelendiğinde, eserin adında bulunan ruhtan kastedilen şeyin ahlâk olduğu anlaşılmaktadır. Onun, ahlaki konuları akıl bağlamında değerlendirdiği görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, bu eserinde fikirlerini psikolojik, felsefik ve tıbbi açılarından değerlendirdiği görülür. Eserde geçen konular genel anlamda “Ahlâk” felsefesinin alanlarını kapsamaktadır. Onun bu eserde “akıl ve heva” kavramlarını kullanarak insanın ruhsal hallerini bir problem olarak ele aldığı görülmektedir. (Sünter, 2004: 14)

1.1.2.1.13. es-Siretü'l-felsefiyye

(Filozofça yaşama) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Filozofça yaşama olarak çevirisi yapılan eseri incelendiğinde hikmete uygun, akılla uyumlu ve hevâya uymaktan uzak olan bir yaşamdan bahsetmekte olduğu görülür.

“Ahlâk” felsefesi alanına giren konuların ele alındığı bir eserdir. Ebubekir er-Râzî bu eserde bir filozofun nasıl yaşaması gerektiği ve ilminin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya çalışır. Yine bu eserde onun “İdeal Hayat” diye açıklamaya çalıştığı hayatın zenginlik ve fakirliğin ortası bir yaşam olduğu görülür. Kendisinin orta bir hayat sürdürdüğü ve bu konuda kendisine yapılan eleştirilere cevap verdiği görülür. (Sünter, 2004: 15)

1.1.2.1.14. Kasidetuhu fi'l-izati'l-Yunaniyye

(Yunan hikemiyâtına dair) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Yunan hikmetini anlatan bir kaside olduğu söylenebilir. Ebubekir er-Râzî, her ne kadar söylemese de Yunan filozoflarından etkilendiğini gösteren bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2.2. Küfür/İnkâr Alanındaki Eserleri

1.1.2.2.1. Fi'n-nübüvvât ve yud'a bi-nakzi'l-edyan

(Dinlerin çelişkileri, birbirilerini yalanlamaları) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Dinlerin iptali diye de anılır. Bu risalenin müellifi olan Bîrûnî de eserlerinin giriş kısmında Ebubekir er-Râzî'nin el-ilmül-ilahi adlı eserini okuduğunu, onun Maniheizm'e kaymış olduğunun görüldüğü bir eser olduğundan bahseder. (Kaya, 2014: 74)

1.1.2.2.2. Fi hiyeli'l-mütenebbiyyin ve yud'a bi-mehariku'l-enbiya

(Yalancı Peygamberlerin Hileleri)

Peygamberlik hakkında görüşleri içeren bir eserdir. Nizâmülmülk, “Siyerü'l-mülük” adlı eserinde, Abdullah bin Meymun'un göz bağıcılıkta üstat olduğu ve Kuhistan'da bu mezhebin propagandasını yaptığından Ebubekir er-Râzî'nin, “Meharikul-enbiya”yı onun adına yazdığını iddia etmektedir. Eserin adından, peygamberlerden ziyade yalancı peygamberlerden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Nizâmülmülk'ün de eserin neden yazıldığı yönündeki yukarıdaki açıklaması bu eserin sahte peygamberler hakkında yazılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. (Muhakkık, 1352/1933: 126)

1.1.2.3. Çeşitli Konulardaki Eserleri

1.1.2.3.1. el-Cami u'l-kebir

(Tıbbı dair bilgileri büyük ölçüde toplayan)

Tıp alanında yazmış olduğu en önemli eseridir. El-Hâvi adıyla da anılır. Ebubekir er-Râzî'nin kendi klinik ve deneylerini içeren bir ansiklopedi kitabıdır. Eser İlkçağ ve Ortaçağ tıp bilgilerini de içermektedir. On beş yıl bu eser üzerinde çalıştığı bu nedenle gözlerinden rahatsızlandığı bilinmektedir. Milattan sonra 1395 yılında Paris Tıp Fakültesi'nde bulunan kitaplar arasında ilk on kitap arasında kabul edilir. Özellikle eserin ilaçları anlatan bölümü uzun bir zaman Avrupalı hekimlerin en önemli kaynağı olarak kullanılmıştır. (Muhakkık, 1352/1933: 57-58)

1.1.2.3.2. İlmü'l ilahi es sağır ala re'yi Sukrat

(Sokrat'ın görüşü açısından küçük metafizik) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Felsefe alanında yazmış olduğu önemli bir eserdir. Sokrat'ın görüşü açısından küçük metafizik anlamında Türkçeye çevrilebilir. Sokrat'ı çok sevdiği bu yüzden sürekli olarak ondan bahsettiği görülür. Ondan önderimiz olarak bahsetmektedir. (Kaya, 2014: 73)

1.1.2.3.3. Fi'r-redd ale'l-ka'iline bi-tahrimi'l-mekasib

(Çalışıp kazanmanın haram olduğunu söyleyenlere reddiye) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Çalışıp kazanmanın helal olmadığını savunanlara karşı cevap vermek amacıyla yazılan bir eserdir. İslâm toplumunda rızık, kader vb. konularda dini yanlış yorumlayan ve bazı çevrelerde kabul gören inanışları çürütmek üzere yazılan bir eser olduğu söylenebilir. (Kaya, 2016: 75)

1.1.2.3.4. Fi uzri meniştagele bi's-şatranc

(Satranç oynayanın mazereti hakkında) (Bîrûnî, 1936: 4-15)

Satranç oynayan kişilerin mazeretli kabul edilmesi gereği hakkında yazılmıştır. Bazı çevrelerde satranç oynamanın günah olarak kabul edilmesinden dolayı, satranç oynayan kişilerin günahkâr olduğuna dair görüşlere karşı bu eseri yazdığı anlaşılmaktadır. (Kaya, 2016: 75)

1.1.3. Ebubekir Er-Râzî'nin Yaşadığı Dönem

Ebubekir er-Râzî'yi daha iyi anlamak için yaşadığı dönemin siyasi, felsefi ve kültürel açıdan tanınması büyük bir önem arz etmektedir. VIII. yüzyıldan itibaren Abbasiler döneminde Grek ve Helenistik döneme ait çevirilerin yapılmasıyla İslâm medeniyeti yeni bir safhaya geçmiştir. Bu durum felsefeyle birlikte tabiat ilimlerine olan ilgiyi de artırmıştır. Ebubekir er-Râzî, Şii anlayışın ve Mu'tezilî düşüncenin yaygın olduğu bir dönemde yaşamıştır. Şimdi de Ebubekir er-Râzî döneminde veya yakın dönemde yaşamış bazı İslâm filozoflarının felsefi ve dînî görüşlerine bir göz atalım.

1.2.Dönemindeki Filozof ve Ekoller

1.2.1. Mu'tezile

Emeviler döneminde ortaya çıkan Mu'tezilî anlayış Abbasiler döneminde uzun bir zaman süresince İslâmî düşünceyi özellikle özgür irade konusunda etkilemiştir.

Mu'tezile'nin Vasil bin Ata ile başladığı söylenebilir. Büyük günah işleyeninin durumu hakkında Hasan el-Basri ile bir mecliste yapmış olduğu tartışmada anlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle arkadaşlarından ayrılarak kendisine yeni bir meclis kurmuştur. Bu ayrılmadan dolayı da 'ayrılan' anlamına gelen Mu'tezile adıyla anılmaya başlanmıştır. (Ebu Zehra, 2004: 135).

Mu'tezililer itikadî konuları değerlendirirken direnç ile karşılaşmışlardır. Fıkıhçıların ve Muhaddislerin tepkisini çekmişlerdir. Fıkıhçılar ve Muhaddislerin dini öğretirken Ku'ran-ı Kerim ve hadislerden başka bir şey kullanmadıkları görülür. Başka kaynaklara güvenmezlerdi. Kararsız kaldıkları durumlarda sorunu Arap dilinin üsluplarıyla çözmeye çalışırlardı. Buna rağmen çözemelerse fitne çıkmasın diye Allah'a havale ederlerdi. Mu'tezile ise hemen her hususta aklı hakem kılarak, aklı araştırmalarının temel ilkesi durumuna getirmiştir. Doğal olarak bu metot Muhaddis ve Fıkıhçıların tepkisini çekmiş ve Mu'tezile'ye karşı çıkmışlardır. (Ebu Zehra, 2004: 135).

Tarih boyunca farklı ve yeni görüşlere karşı gösterilen tepkiler genelde benzer olmuştur. Yaşamış oldukları hayatın ve başlarına gelen olayların kaderden kaynaklandığına inanan kitlelere bu inancın yanlış olduğunu söyleme kolay bir iş değildir. Mu'tezilî anlayışın, dînî olarak sunulan şeyleri aklımızı kullanarak test etme ve özgür irade konusunun tartışılıyor olmasına öncülük ettiği söylenebilir.

Mu'tezile kelâmcıları ile Ebubekir er-Râzî'nin aklı hakem kılma konusunda ortak düşündükleri görülür. Fark olarak, Mu'tezile dînî hususları akılla denetler ve ayetlere özel bir önem verir. Ebubekir er-Râzî'nin ise ayetlere atıfta bulunmadan akla uygunluğa göre doğru olan davranışları anlatmaya çalıştığı görülür.

Düşünce ekolleri arasında önemli bir yeri olan Mu'tezile, İslâm dininin temel meselelerinin temellendirmesi ve sistematik şekle sokulması için gayret sarf etmişlerdir. Tabiat felsefesine tevhidi açıklamak için bir vasıta olarak bakmışlardır. İmâmete iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak esasını açıklamaya yardımcı olduğu için önem vermişlerdir. (Çelebi, 2006: 391-397).

Mu‘tezile’ye göre bilgi üç yolla elde edilir. Bunları; akıl, duyular ve doğru haber olarak sıralamışlardır. Mu‘tezililer, ilk zamanlarda daha çok Seneviyye,³ Berahime,⁴ Yahudilik, Hristiyanlık ve Dehriyye⁵ gibi din ve felsefelerle muhatap oldukları için bunlara cevap niteliğinde konu ve delilleri işlemiş oldukları görülür. (Çelebi, 2006: 391-397).

Kur’an-ı Kerim üzerinde yoğunlaşmış olmaları da önemli özellikleri arasında sayılabilir. Bir konuda naklî delile ihtiyaç duyulursa bunun Kur’an’dan olmasına özen göstermişlerdir. Tefsir çalışmaları önemli bir yer tutar. Bu konudaki hassasiyetleri, Kur’an-ı Kerim üzerine yazdıkları eserlerden ve sayıca fazla olan Kur’an tefsirlerinden anlaşılmaktadır. Çoğu özel hayatında zahid ve muttaki olmakla beraber tasavvufi anlayışa da karşı çıkmışlardır. (Çelebi,2006: 391-397).

1.2.2.Kindî

Ebu Yusuf Yakup El-Kindî M.S. 800 yılında Kufe’de doğmuştur. Batıda al-Kindus diye tanınır. Babası Harun el-Reşid’in bir memurudur. El-Kindî, el-Memun, el-Mutasım ve el-Mütevekkil ile aynı dönemde yaşamıştır. Yüksek bir oranda Bağdat’ta eğitimini aldığı bilinir. Felsefî görüşlerinden dolayı Mütevekkil bütün kitaplarına el koymuştur. Fakat daha sonraları iade edilmiştir. El-Mütamid’in hükümdarlığı esnasında 873’te ölmüştür. (www.felsefe.gen.tr) 08.06.2019

Felsefenin İslâm kültürünün içinde bir alan olarak kabul edilmeye başlaması Kindî sayesinde denilebilir. İlk Arap filozofu olarak kabul edilir ve neredeyse tüm kaynaklarda Arapların filozofu olarak anılmıştır.

İslâm felsefesini, felsefe ile din arasında bir uzlaşmaya doğru yönlendirme çalışmalarında bulunmuştur. Felsefenin akla dayandığını dinin ise vahye dayandığına vurgu yapar. Mantığın felsefenin yöntemi olduğunu, Kur’an’da bahsedilen gerçeklere inanç anlamına gelen imânın ise dinin yolu olduğundan bahseder. Felsefeyi ondan eşyanın hakikatlerini bulmaya çalıştığımız bir şey olarak tanımlar. Felsefenin İlahiyatı, vahdet ilmini, ahlâki ve tüm ilimleri içine aldığını savunur. (Şerif, 2017: 19-20).

³ Âlemi birbirine zıt iki ezelinin var ettiğine inanan dinlere veya mezheplere verilen isim.

⁴Hindistan’da kutsal metin kabul edilen Vedalar’ın yorumu mahiyetindeki Brahmanalar’da yer alan ve kast sisteminin en üst tabakasını oluşturan Brahmanlar’ca temsil edilen dinî yapı.

⁵Âlemin ezeli olduğunu ancak bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist bir görüş.

Kindî'nin, Allah-âlem ilişkisini açıklarken Aristoteles'in yaklaşımdan tamamen ayrıldığı görülür. Kindî, bu meseleyi İslâm ilkeleri doğrultusunda açıklamaya çalışır. Allah-âlem ilişkisi o dönemin metafizik tartışmalarının en önemli konularından biridir. Kindî, âlemin ezeli olduğunu savunan materyalistlere karşı çıkar. Allah'ın hür ve mutlak iradesinin bir sonucu olarak âlemin yoktan yaratıldığını birçok eserinde ispat etmeye çalışır. (Taylan, 2016: 149) Ebubekir er-Râzî'nin aksine âlemin başka bir şey kullanılmadan yaratıldığına inandığı görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'ye göre her şey kendisinin ezeli olarak kabul ettiği unsurlardan yaratılmıştır.

Kindî, kelam sahasında Mu'tezilî görüşleri benimsemiştir. İnsanın bir fiili veya eylemi işleminde sahip olduğu kudrete, o fiilden önce mi yoksa fiille beraber mi sahip olduğu hakkında bir eser yazmıştır. Adl ve Tevhid görüşünü sürekli olarak savunduğu görülür. Aklın bilginin tek kaynağı olduğu anlayışına karşı çıkararak akıl ile nübüvvet anlayışını uzlaştırma yoluna gitmiştir. Ahiret hayatına yani ölümden sonra dirilmeye, mucizelere, vahyin doğruluğuna inandığını görülmektedir. (Taylan, 2016: 149). Kindî'nin akla büyük önem vermesine rağmen akli, bilgiye ulaşmada tek kaynak olarak kabul etmediği görülür.

Kindî, Allah'ın varlığını ispat etmek için çeşitli ispat yöntemlerine başvurmuştur. Yoktan yaratılan âlemin sebebi bizzat kendisi olamaz. Âlemin zaman olarak bir başlangıcının ve sonunun olması gerekir. Âlem ilk sebep olan bir yaratıcı tarafından yaratılmıştır. Bunun da Allah olduğu inancındadır. Âlemde var olan kozmik düzen, tedbir ve ahengi de Allah'ın varlığına bir delil olarak görmüştür. Örnek olarak insan vücudunu göstererek bu vücudun mükemmel bir şekilde olduğu ve idare edildiğine şahit olduğumuz halde idare eden nasıl görülemiyorsa, âlemdeki düzene bakarak mükemmel ve üstün bir düzenleyicinin varlığına ulaşılabilceğini açıklamaktadır. (Taylan, 2016:149).

Ebubekir er-Râzî'nin de Allah'ın varlığına delil getirirken Kindî ile aynı yaklaşım içinde olduğu görülür. Ebubekir er-Râzî de kozmik düzenden bahseder, insan vücudunu örnek göstererek Allah'ın varlığını ispata çalışır.

1.2.3.Fârâbî

Ebu Nasr el Fârâbî 258/870 yılında Türkistan'ın Farab şehri yakınlarındaki bir kasabada doğmuş ve 339/950 yılında ölmüştür. Fârâbî'nin hayatının iki döneme ayrıldığı görülür. İlk dönem doğumundan elli yaşına kadar yaşamış olduğu dönemdir. İkincisi ise

eserlerini yazmış olduğu yaşlılık ve tam olgunluk çağının olduğu dönem olduğu söylenmektedir. (Şerif, 2017: 63-65).

Fârâbî'nin, Bağdat'a genç yaşlarında geldiği bilinmektedir. Bağdat'ta dilbilgisi, felsefe, musiki, matematik ve zamanın ilimlerinin eğitimini almıştır. Belli bir süre sonra üstadlık seviyesine yükselmiş ve 'Muaalimi Sani' ünvanı ile anılmaya başlanmıştır. Birinci muallim olarak kabul edilen Aristoteles'in birçok eserini şerh etmiştir. (Corbin, 2002: 286-287).

Fârâbî, Latin Ortaçağında Alfârâbîus ve Avennasar adlarıyla tanınır. Ailesi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Dönemin önemli eğitim ve kültür merkezlerinden biri olan Farab'da da ilim tahsil ettiği bilinmektedir. (www.felege.gen.tr) 08.06.2018

Fârâbî'nin sisteminde peygamberlik felsefesinin önemli bir yer tuttuğu görülür. Peygamberle filozofu uzlaştırmaya ve bir araya getirmeye çalışmıştır. Peygamberlerin muhayyilede ve ilahi kaynakla ilgi kurmakta üstün, filozofların ise tetkikte üstün olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Peygamberler, Allah tarafından ve yaratılıştan bu potansiyelde dünyaya gelmişlerdir. Peygamberlerin, kendilerini ispatlamaları açısından doğal ve adetlerden olan şeyleri değiştirecek mucizelerle gelmeleri gerektiğini savunur. Melekleri Allah'ın emirlerini peygamberlere getiren araçlar olarak tarif eder. (Çubukçu, 1966: 79).

Fârâbî, seçmeci ve uzlaştırıcı bir yönetime sahiptir. Akılcı bir metafizik sistem kurmuştur. Sisteminde sonuçlamayı kullanır. Tam anlamıyla akıl zemininde kalmaz ama akıl ve akıl yürütme yolunu seçer. Matematik sonuçlamadan yola çıkarak, mistik anlayışa ulaştığını görülmektedir. İlk zamanlarda akılcı ve mantıkçı olan Fârâbî, mistik anlayışa yaklaşır. Tüm maddi olayları manevi ve ruhî prensiplere dönüştürmeye çalışarak uzlaştırıcı bir yol izlemeye çalışır. (Taylan, 2016: 155).

Fârâbî'ye göre bir şehrin veya ülkenin idarecisi, önderi ya peygamber, ya filozof veya özel erdemlere sahip bir kişi olmalıdır. Faziletli bir şehir olma bunu gerektirir. Bir şehirde herkesten önderlik yapacak durumda olması beklenemez. Önderlik ve liderlik yapacak kimsenin, her şeyden önce yaratılıştan bu işe kabiliyetli olması gerekir. Buna ek olarak da önderin, meleke, görünüş ve irade itibarıyla bu işe hazırlıklı olması gerekir. (Taylan, 2016:177) Fârâbî'nin bu konuda Ebubekir er-Râzî ile aynı fikirde olduğu görülmektedir. (Kaya, 2014: 101-103).

Fârâbî, aklın bir davranışın iyi veya kötü olduğuna karar verebileceğini kabul ederek fitrî olan bu özelliğe vurgu yapar. İnsan ruhunun kendi üstündeki ruha yöneldiği zaman, iyiye yöneleceği ve bunun adının da mutluluk olduğunu söyler. Ayrıca en büyük mutluluğun iyiye hiçbir karşılık beklemeden sadece iyi olduğu için yönelme ile olacağını söyler. Eflatun’daki ruhun bedenler arası geçişi inanışına karşı çıkar ve kabul etmez. Ruhun bedenden sonra yok olmayacağı ve farklı bir şekilde devam ettiğine inanır. Hayır ve şerrin Allah’tan olduğu inancındadır. Dünyadaki davranışlarımıza göre ahrette ceza ve mutluluk olacağı düşüncesindedir. (Taylan, 2016: 170-175).

Fârâbî’nin düşüncelerinin İslâm’a uygun olduğu görülmektedir. Ama akli ön plan tutması felsefeye karşı olan çağdaşı düşünür ve âlimlerin tepkisini çekmiştir. Aklın bir şeyin doğru olup olmadığı konusunda karar verebileceği fikri, Ebubekir er-Râzî’nin bu konudaki görüşüne benzemektedir.

1.2.4.İbn Ravendî

Horasan’ın bir köyünden olduğu bilinmektedir. Hayatının büyük kısmını Bağdat’ta yaşamıştır. Burada Mu’tezile mezhebinin akılcı fikirleri ile tanışmış ancak iddia edildiğine göre daha sonra bu akılcılığı, dinin ve peygamberliğin lüzumsuzluğunu iddiaya mesnet yaparak bütün fikri çevresine ters düşüp hepsinden ayrılmıştır. İbn Nedîm⁶ ünlü eseri “el-Fihrist’te” onun hayatının son zamanlarında bu aşırı fikirlerinden tövbe ettiğini dine ve peygamberlere imân noktasına geldiğini bildirmektedir. Bununla birlikte İbn Ravendî, İslâm dünyasında mülhit olanların ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. (Öztürk, 2017: 119).

İbn Ravendî, mülhit ve küfür ile tanımlanan ithamların neredeyse tümünün kendisine yöneltildiği sıra dışı bir şahsiyettir. Sapıklığı hakkında ittifak edilmiş, ender kişilerdendir. Mu’tezilî, Şii ve Sunni kaynakların birkaçı istisna hemen hepsinin Ravendî konusunda ittifak halinde olduğu görülmektedir. (Kutluer, 1998: 41).

Ravendî’ye göre, peygamberler lüzumsuz, hatta zararlıdır. Onların masumiyetleri söz konusu olamaz. Hz. Muhammed’in (as.) de masumiyetinin söz konusu olamayacağını iddia etmiştir. “Ed-Damiğ” adlı eserinde Kur’an-ı Kerim’in tutarsızlıklarla dolu olduğunu iddia eder. Kur’an-ı Kerim’in mucizevi oluşuna ilişkin söylemlerin de doğru olmadığını

⁶Arap bibliyografya âlimi ve *el-Fihrist* adlı eserin müellifidir.

öne sürmektedir. Ravendî, her şeyin akılla çözülebileceğini ve çözülmesi gerektiğini iddia eder. Allah insana tek güç olarak akı vermiştir. Bu nedenle peygamberlere gerek olmadığı inancındadır. Eğer peygamberlerin söyledikleri akla aykırı ise onların reddedilmesi gerektiği, akla uygunsa o zaman akıl dururken onlara inanmaya ve bağlanmaya gerek olmadığını savunduğu iddialar arasındadır. (Öztürk, 2017: 120).

Ravendî'nin eserleri hakkında yapılan incelemeler bu iddiaların çoğunun doğru olmadığını göstermektedir. Peygamberliği kabul etmeyişi önemli bir kanıt sayılan eseri "Kitabü'z-Zümürüd" esasında peygamberliğin ispatı ve reddi hakkındaki karşılıklı delilleri içermektedir. Muhalifleri eserin peygamberlerin reddine ilişkin deliller bölümünü, sanki İbn Ravendî'nin eseri bunlar için yazılmışçasına aktararak yazarı tekfir etmişlerdir. Bu eserde nübüvveti ve peygamberleri açıkça reddeden Ebu İsa el-Verrak'ın fikirlerini eleştiren İbn Ravendî olmuştur. Ona karşı olanların, işin bu yönünden hiç söz etmedikleri görülmektedir. (Öztürk, 2017:121).

İmam Maturidi'nin "Kitabu't Tevhid" adlı eserinde inkârcı fikirlere karşı İslâmı savunan ve karşı yazılar yazan kişinin İbn Ravendî, inkârcı fikirleri savunmakta olan kişinin ise Ebu İsa el-Verrak olduğu yazılmaktadır. (Kutluer, 1998: 56).

Ebubekir er-Râzî ile aynı dönemde yaşayan Ravendî'nin, Ebubekir er-Râzî ile birçok ortak yönü olduğu görülür. Mülhit olan Müslüman düşünürlerden genelde ikisi anlaşılır. İkisinin de dînî ve felsefî düşüncelerini gösteren eserlerin çok azının günümüze ulaştığı görülmektedir.

1.3.Ebubekir er-Râzî'nin Muhalifleri

1.3.1.Ebu Hatim er-Râzî

Ebubekir er-Râzî'nin İslâm dünyasında mülhit olarak tanınmasında en büyük etkiye sahip olan kişinin Ebu Hatim er-Râzî olduğu söylenebilir. Ebubekir er-Râzî ile yapmış oldukları tartışma "Alemü'n-Nübüvve" isimli eserinde kaleme alınmıştır. Bu eserde Ebubekir er-Râzî'nin mülhit olduğuna dair fikirlerin olduğu bilinmektedir.

Ebu Hatim er-Râzî'nin doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Fars dilini iyi bildiği için Rey civarında doğduğu ve bu nedenle Fars kökenli olduğu söylenmektedir. Öğrenimini Bağdat'ta yaptığı kabul edilmektedir. Arap dili, hadis ve ahlâk ilimlerinde önemli bir şahsiyet haline geldikten sonra Kuzey Afrika'ya giderek orada mehdiliğini ilan

eden Ubeydullah el-Mehdi ile görüşmüştür. Onun tesiriyle Şii fikirleri benimsemiştir. Başta Rey olmak üzere Taberistan, Cürcan, İsfahan, Deylem ve Azerbaycan bölgelerinde önemli derecede siyasi ve dînî faaliyetlerde bulunmuştur. (Yavuz, 1994: 148).

Arap dilinde uzman, mezhep tarihçisi ve zeki bir İsmailîyye kalamcısı olmakla tanınmaktadır. Ebu Hatim'in, "Kitabü'z-Zine" adlı eserinde bazı terimleri açıklarken eski Arap şiirlerini delil olarak göstermesi önemli kabul edilir. Bu eserde, mezhepler hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan farklı bilgilere ve yorumlara yer verdiği görülür. Yaptığı bu yorumların İmâmet fikrine uyduğu söylenebilir. Peygamberliği kabul etmeyen felsefi eleştiriler karşısında nübüvveti savunmuştur. Bunun yanında nübüvveti savunurken görüşlerini aklî temellere dayandırmaya çalıştığı görülür. (Yavuz, 1994: 148).

Ebu Hatim er-Râzî, bilgi kaynakları arasında sayılan aklı eksik ve yetersiz görür. Bundan kaynaklı olarak insanların doğru bilgilerle donatılmış önder kişilere ihtiyacı olduğunu belirtir. Bunların da peygamberlerle onların yerini tutan ve ilahi bir kuvvetle desteklendiğini iddia ettiği İmâmlar olduğunu söyler. Allah, ilk olarak bütün varlıkların kaynağını oluşturan aklı yaratmış, onun vasıtasıyla nefsi, ondan da ruhî ve maddi âlemleri meydana getirmiştir. Madde, zaman ve mekân sonradan yaratılmıştır. Zaman maddenin hareketleriyle oluştuğundan, mekân da uzay tarafından kuşatıldığından öncesiz olamazlar yani yaratılmışlardır. (Yavuz, 1994: 149). Hatim er-Râzî her ne kadar aklı eleştirse de döneminin etkisinde kalarak akla önemli bir değer verdiği görülmektedir.

Ebu Hatim er-Râzî'ye göre aklî özellikler açısından insanlar aynı seviyede yaratılmamıştır. Bundan dolayı insanlar birbirlerinin görüşlerine karşı gelmekte ve gerçeği anlama konusunda ihtilafa düşmektedirler. Bu sebeple gerçeği kendilerine anlatacak ve öğretecek bir rehber ihtiyacı duyarlar. Bu rehber de Allah'tan vahiy alan peygamberdir. Peygamberlerin tamamı insanlara aynı gerçekleri anlatmışlardır. Kutsal kitaplarda yer alan bazı bilgilerin çelişir gibi görünmesi, nasların herkes tarafından anlaşılamayacak açıklıkta olmamasından kaynaklanır. İlahi kitaplar ancak âlimlerin anlayacağı sembolik bir üslup taşır. (Yavuz, 1994: 148).

Hatim er-Râzî, Kur'an'ın herkes tarafından anlaşılamayacağını iddia ederek Kur'an-ı Kerim'in kendisini tanımladığı 'Kur'an-ı mübin' ifadesiyle çelişmekte olduğu görülür. Hatim er-Râzî'nin, peygamberliğin gerekli olduğunu ispatlamaya çalışırken aynı

zamanda mezhebi bir tutum takınarak İmâmetin de benzer açıdan gerekli olduğunu savunmaya çalıştığı görülmektedir.

Mürcie'yi karşı gelirken, Ali'nin İmâmetini sonraya bırakıp Ebu Bekir, Ömer ve Osman'dan sonraya bırakanlar şeklinde eleştiride bulunmuştur. Bu yaklaşımı ile mezheplere Hz. Ali'nin İmâmeti açısından bakan taraflı bir durumda olduğunu göstermektedir. (Yavuz, 1994: 148). Hatim er-Râzî'nin mezhebi konudaki taassup derecesindeki tutumları, İmâmet anlayışına karşı çıkan ve bu konularda eserleri olan Ebubekir er-Râzî'yi itham etme nedenleri arasında sayılabilir.

1.3.2.Ebü'l-Hasen Hamidüddin El-Kirmânî

Kirmânî, Ebu Hatim er-Râzî'nin "Alemü'n-Nübüvve" adlı eserinde tartıştığı ama isim vermeden anlattığı mühlit olan kişinin Ebubekir er-Râzî olduğunu savunan kişidir.

Kirmânî, bütün İsmailî görüşte olanlar gibi kendilerine muhalif toplumlar arasında faaliyetlerini gizli olarak yürütmüştür. Hayatına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendi yazdığı eserlerden ve daha sonraki aynı görüşteki bazı kişilerin çalışmalarında ona dair bazı bilgiler bulunmaktadır. İran'ın Kirman şehrinde doğduğu söylenmektedir. Kirmânî, Fatımi devletinin merkezdeki liderlerince devrinin en bilgili İsmailî ilahiyatçısı olarak kabul görmüştür. Geniş ilmî kapasitesiyle, Kahire'de Fatımi davetinden ayrılarak Dürzilik adıyla bilinen bir sistem kuran bazı İsmailî aşırı fikirlere karşı çıkmıştır. Kirmânî, onların düşüncelerinin çürütülmesinde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. (Daftary, 2002: 63).

XI. yüzyılın başlarında aşırı Dürzilik hareketi, Mısır İsmailîleri'nden bir kısmının bunlara katılmasıyla güçlenmiştir. Genel olarak İmâmetten bahseden, dönemindeki Emir'in devrinin gerçek İmâmı olduğu, ilâhî irade ile seçildiği, ama bunun ilâh anlamına gelmeyeceği düşüncelerini ortaya koyan bir eseri bulunmaktadır. (Daftary, 2002: 63).

Tevrat'ın İbranice, İncil'in Süryanice metinlerine ve diğer Yahudi yazmalarına da aşına olduğu söylenmektedir. Kirmânî'nin eserleri incelendiğinde Zeydiyye, İsnâaşeriyye ve diğer muhalif İslâm fırkalarının düşüncelerine, özellikle de Ebu Bekir Zekerîyya er-Râzî'ye karşı çıktığı görülür. "Akvalü'z-Zehebiyye" adlı eserini, Ebubekir er-Râzî'nin "et-Tıbbu'r-rûhânî" adlı eserinde Ebu Hatim er-Râzî'ye yönelik eleştirilerine cevap vermek amacıyla yazdığı bilinmektedir. (Daftary, 2002: 64).

1.3.3. Nâsır-ı Hüsrev

394 (1004) yılında Horasan bölgesinde Belh şehrinin bugün Tacikistan sınırları içinde bulunan Kubadiyan kasabasında doğduğu bilinmektedir. Şiirlerinde Şia-i Ali, Şia-i evlad-ı Ali, bende-i ferzend-i Resul ifadelerini sık sık kullanmasından Hz. Ali taraftarı olduğu sonucu çıkarılabilir. Tarih kitaplarında Alevi nisbesiyle bahsedilmesi de Hz. Ali taraftarı olduğu iddiasını güçlendirir. (Azamat, 2006: 395).

Nâsır-ı Hüsrev, akıllı bir noktaya kadar savunur ve bastırılmasına karşı çıkar. Akıllı, bilgiyi arttırmak ve imânı güçlendirmek için kullanılması gereken bir aracı olarak kabul eder. Akıl dine zıt bir tarafı olmadığı ancak seçenek olarak farklı bir hayat tarzını da göstermediği görüşündedir. Ona göre, akıl doğru olanı bulma ve zamanın İmâmını tanıma konusunda yeterli değildir. Gerçek bilgiye akılla, çalışmakla ve tecrübeyle değil, ilham ve Allah'ın kitabına uymakla ulaşılır. Bunu sağlamak için de peygambere veya bir İmâma tabi olmak gerekir. İnsanlar filozofların bahsettikleri ilimlerden uzak durmalı, yönünü vahiyden oluşan ilme çevirmelidir. (Azamat, 2006: 396-397).

Te'vili Kur'an'ın anlamı olarak görür. Kur'an'ı anlama ve te'vil etme yetkisinin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelen İmâmlara ait olduğu görüşündedir. Hakiki müminleri, zahirle amel eden, zahir ve batını, te'ville tenzili birleştiren ve Ehl-i beyt'e tabi olarak batını arayanlar olarak tarif etmektedir. Nâsır-ı Hüsrev'e göre, bir mümin şeriâtın emirlerine kesinlikle riayet etmelidir. Hiçbir gerekçe onu bu emirlere uymaktan muaf tutamaz. Bunun aksini iddia edenleri de eleştirdiği görülür. (Azamat, 2006:397).

Şii mezhebin temel prensiplerini dînî ve felsefî kavramların ışığında temellendirip anlatmaya çalışmıştır. Nâsır-ı Hüsrev, bunu yapan Şii âlimlerini filozoflardan üstün tutmuştur. Daha da ileriye giderek bir İsmailî müminin diğer bütün insanlardan üstün olduğunu iddia etmiştir. (Azamat, 2006: 396-397). Nâsır-ı Hüsrev'in açık bir şekilde mezhep taraftarlığı yaptığı görülmektedir.

Nâsır-ı Hüsrev, Ebubekir er-Râzî'yi mülhit olarak itham edenlerin başında gelir. Bu şekilde mezhebi taassubu belirgin olan bir kişilerden, İmamet anlayışını eleştiren Ebubekir er-Râzî hakkında olumlu düşüncelerde olması beklenemeyeceği anlaşılmaktadır.

Nâsır-ı Hüsrev “Zadu’l- Müsafirin” adlı eserinde Ebubekir er-Râzî ile ilgili tartışmalara yer vermiştir. Bu eserde peygamberlik, tabiat ve ruh konularının tartışıldığı görülür. (Usmanov, 2017: 316).

İKİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR ER-RAZÎ'NİN FELSEFESİ VE DİNÎ GÖRÜŞLERİ

2.1.Ebubekir er-Râzî'nin Felsefesi

2.1.1.Tabiat Felsefesi

Tabiatta gözlem yapma imkânı bulunan her çeşit olay, gelişim ve değişimi teorik düzeyde temellendirmeye çalışan felsefeciler tabiiyyun olarak adlandırılmaktadır. Bunlar arasında yer alan Müslüman düşünürler tıp, kimya, botanik, zooloji, matematik ve astronomi alanlarında çalışmalarıyla da karşımıza çıkarlar. Bunların başında bu yaklaşımın öncülerinden biri olarak kabul edilen Ebubekir er-Râzî gelmektedir.

Rasyonalist bir çizgide olan Ebubekir er-Râzî, çalışmalarında gözlem, deney ve tümevarım yöntemini uygular. Tıp ve kimya alanında başarılı çalışmaları olmuştur. Atomcu görüşleriyle de dikkat çekmektedir. Aristoteles'in tabiattaki her türlü oluş ve bozuluşu dört unsur ve onlardaki dört nitelikle açıklayan madde anlayışına karşılık Ebubekir er-Râzî, yapısından kaynaklanan bir özellik olarak maddenin dinamik hareket etme gücüne sahip olduğu görüşündedir. Bu konudaki düşüncelerini “ Fi enne li'l-cism muharriken min zatihi ve inne'l-hareke mebde'ün tabi'iyen” (Cismin doğal olarak kendiliğinden hareket özelliğine sahip olduğu üzerine) adlı eserinde açıklamıştır. Tabiat ve doğa olaylarının yorumu hakkında otuz iki eser kaleme almış ama birçoğu günümüze kadar gelmemiştir. (Kaya, 2016: 21-22).

Ebubekir er-Râzî'nin, Aristoteles ve onun çizgisinde olanları sert bir şekilde eleştirdiği görülür. Aristoteles, Hipokrat, Galen, Kindî ve Huneyn bin İshak gibi filozofların âlemin kadim olduğunu iddia ettiklerini söyler. Aristoteles ve Galen'in; zaman, hareket ve maddenin ezeli olduğuna inandıkları ve bunlarla Dehriliyi ispat etmeye çalıştıklarını ifade eder. Ebubekir er-Râzî'ye göre zaman cisimlerin hareketinin sayısı olmayıp; varlığı cisimlere dolayısıyla âleme bağlı değildir. Böyle bir durumun zamanın âleminden önce olduğu anlamına geldiğini savunur. (Akyüz, 2017: 183-184)

Ebubekir er-Râzî'nin bu yaklaşımı ile Ebu Hatim er-Râzî'nin kendisi hakkında iddia ettiği âlemin ezeli olduğu görüşü ile bağdaşmadığı görülür. Ebubekir er-Râzî'nin,

Dehriler ile tartışma içinde olduğu eserlerinde görülmesine rağmen bu tür ithamlarla anılması, kendisi hakkındaki tüm ithamlarla ilgili daha dikkatli araştırmaların yapılması gerektiği sonucuna götürür.

Ebubekir er-Râzî'nin günümüze ulaşan eserlerinde, âlem ve âlemdeki cisimlerin yaratılmış olduğu inancında olduğu görülür. O zaman âlemi oluşturan madde de yaratılmış olmalıdır fikri akıllara gelebilir Râzî'ye göre. Fakat âlemi oluşturan maddenin yaratılmış kabul edilmesinin sonu gelmeyen bir sebepler zincirine yol açacağından bu sebeplerin bir yerde sona ermesi gerektiğini savunur. (Akyüz, 2017: 184)

Ebubekir er-Râzî, Aristoteles ve yorumcularının, tabiatın açık olduğu, insanların onun varlığını görüp kabul ettikleri için ek olarak delil ile kanıtlamaya ihtiyaç olmadığı görüşünde olduğunu söyler. Yine kim olduğunu açıklamadan filozoflardan birine göre de tabiatın varlığının delili onun fiilleri ve âlemde fiilleri gerektiren yaygın güçler olduğunu savunduğunu söyler. Örnek olarak ateşin ve havanın merkezdeyken yukarıya yükselmesi, su ve yerdeki katı nesnelerin aşağıya düşmesini verir. Bitki ve hayvanlardaki beslenme ve büyüme için de aynı güçlerin etkili olduğunu savunur. Ebubekir er-Râzî, Aristoteles ve yorumcularının, bu konudaki görüşlerine karşı çıkarak, bir şey insanlar kabul etti diye doğru olamaz ve insanlar karşı çıktığı zaman da yanlış olamaz demektedir. Mantıklı olarak düşünüldüğünde bir şey kabul edenlerce doğru kabul edilseydi, kabule yanaşmayanlarca da yanlış olması gerekirdi. Bir şey bir taraftan doğru, bir taraftan da yanlış olmuş olamaz. Bu şekilde bir durumun kabul edilemeyeceği görüşündedir. (Akyüz, 2017: 41).

Ebubekir er-Râzî'nin, tabiatın varlığını, yine doğadan kaynaklanan güçlerin varlığı ile ispatlayanlara karşı çıktığı görülür. Diğer fiillerde ve eşyanın tabiatındaki gücü gerekli kılanın Allah olduğunu neden kabul etmiyorsunuz diye sormaktadır. Onların tabiat hakkındaki görüşüne uygun düşünmediğini belirtir. Ona göre doğaya hâkim olan o güçler tabiattan değil Allah'tan kaynaklanmaktadır. (Akyüz, 2017: 41-42).

Ebubekir er-Râzî'nin, tabiatta meydana gelen tüm olaylarda ve kanunlarda Allah'ı kabul etmeyenlere açık bir şekilde karşı olduğu görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin tabiat güçlerini yaratanın Allah olduğunu savunduğu görülmektedir.

Doğa kanunlarını kabul etmek ile bu kanunların yaratıcısının doğa olduğunu kabul etmek arasında büyük bir fark vardır. Akli başında, dogmatik inançlara sahip olmayan,

tarafsız düşünen her insan sadece bu dünyanın değil tüm evrenin bir sebep sonuç ilişkisine göre aktığını kabul eder. En zor ve dramatik anlarda dahi bu kuraldan taviz verilmediğini görür.

Ebubekir er-Râzî'ye göre Aristoteles ve yorumcuları tabiatı hayat sahibi, iradesi olan, ilim ve hikmeti olan bir varlık gibi nitelendirirler. Onlara göre tabiat sadece hikmete uygun ve doğru olanı yapar. Tabiat bir hedefe göre yani bir sonucu gerçekleştirmek için hareket eder. Bir şeyi başka bir şeyi gerçekleştirmek için yapar. Örneğin tabiat, ceninde gözü bakıp görmek için, eli tutmak için ve dişleri öğütmek için yapmıştır. Tabiat her şeyi yerli yerine koyup gerektiği gibi düzenler. Rahimdeki çocuğa şekil verir ve gelişimini tamamlayabilmesi için en güzel bir şekilde onun gelişmesini sağlar. İleriki aşamalarda insanı hastalıklardan uzak, sağlıklı bir şekilde geliştirir. Bu nedenle Hipokrat, “Tabiat, hastalıkların hekimidir” demektedir. Sonrasında ise Hipokrat'ın ve diğer Aristoteles yorumcularının tabiat canlı değil ölüdür, kudret sahibi ve duyarlı değildir, onun ne seçme kudretine sahip ne de bilen bir varlık olarak tanımlanması tutarsız bir iddiadır. Doğadan kaynaklandığı düşünülen bu özelliklere ancak bilen ve irade sahibi olan bir varlık sahip olabilir diyerek Aristo ve yorumcularına karşı çıkar. (Râzî, 2016:222).

Ebubekir er-Râzî, taşı örnek göstererek, bir kişi taşın kendi başına hareket eden duyarlı bir nesne olmadığı ve taşın akletmesi, bilmesi, güç ve seçme özgürlüğüne sahip olması imkân dahilinde değildir deyip buna rağmen o canlıdır derse tutarsız bir duruma düşer. Bu durumda bir şeyi kendine ait olmayan sıfatlarla nitelemiş olur. Bu şekilde tabiatı açıklamalar ve onun hakkındaki görüşler yalnızca irade gücüne sahip olan canlı için geçerli olabilir. (Râzî, 2016: 222).

Ebubekir er-Râzî, doğa kanunlarının insanı meydana getirdiğini savunanlara karşı çıkar. Allah hayat ve kudret sahibi olduğu halde insanı yaratanın Allah olduğuna inananlara neden karşı çıktıklarını sorar. Bu düşüncede olanlar, kanıttan yoksun inançlarına göre insanın oluşumunu ölü ve bilinç sahibi olmayan doğaya bağlarlar. Bir canlının bir hayvanı oluşturduğuna şahit olmadıkları ve akıl erdiremedikleri için bu inançtadırlar. (Râzî, 2016: 224).

Ebubekir er-Râzî'nin doğa hakkında fazla sayıda eser yazdığına bakılarak Allah'ın yaratıcılığı karşısında, doğacı bir anlayışa sahipmiş gibi anlaşıldığı söylenebilir. Ebubekir

er-Râzî, tabiat kanunlarının varlık nedenini doğanın kendisine değil bizzat Allah'a ait olduğunu savunduğu görülmektedir.

2.1.2. Metafizik Hakkında Görüşü

Ebubekir er-Râzî'nin metafizik düşüncesi denilince akla gelen ilk şey tüm zamanlar boyunca dinden çıktığına kanıt getirilen ama muhaliflerinin eserlerinde yer alan Allah'ın dışında ezeli varlıklar kabul etmesidir.

Ebubekir er-Râzî, beş ezeli ilkenin var olduğu inancındadır. Ona göre bunlardan ilki Heyûlâ, ikincisi zaman, üçüncüsü mekân, dördüncüsü nefis, beşincisi ise Allah'tır. Heyûlâ bölünemeyen küçük parçalardan oluşur. Heyûlâ cismin şekilsiz hali ve ilk maddesidir. Âlemin sona ermesi bileşik cisimlerin dağılıp o parçacıklara ayrılmasıyla olacaktır. (Râzî, 2016: 268).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, varlığı başkasının varlığına bağlı olan bir şeyin yoktan meydana gelmesi mümkün değildir. Aklın da bu gibi görüşleri kabul etmeyeceği açıktır. Heyûlâ'nın parçalarından toplanıp oluşan şeyden toprağın cevheri meydana gelmiştir. Toprağın cevherinden daha seyrek olandan suyun cevheri, suyun cevherinden daha seyrek olandan ise ateşin cevheri meydana gelmiştir. Su, olduğundan daha çok yoğunlaşırsa toprak meydana gelir. Suyun cevheri daha çok seyrekleşirse havaya dönüşür. Hava olduğundan daha çok yoğunlaşırsa su oluşur. Daha çok seyrekleşirse ateşe dönüşür. Bu nedenle taşı demire vurunca ateşin çıktığını görürüz. Bu duruma ikisinin arasındaki hava neden olur. Bu durumu anlamayan kişiler kıvılcımın taşla demirden çıktığını zanneder. Bu şekilde olmuş olsaydı ateş, kendisi gibi sıcak ve aydınlatıcı olan taşı ve demiri dönüştürürdü. Ateşin özelliği, ulaştığı her şeyi kendine dönüştürmesidir. (Râzî, 2016: 268).

Ebubekir er-Râzî'ye göre bir maddenin yoktan meydana gelebileceği kabul edilemez. Bu şekilde bir var etme, Allah için bileşiği meydana getirmekten daha kolaydır. Allah insanoğlunu bir yaratışta tam olarak yaratsaydı, amacını gerçekleşmesi adına daha uygun ve kolay olurdu. Allah, fiilini en kolay ve en yakın bir şekilde yapmaya gücü yetiyorsa, amacına en uzak olanı en yakın olana tercih etmemesi gerekir. (Râzî, 2016: 270).

Ebubekir er-Râzî'ye göre âlemin, Allah tarafından meydana gelmesi terkip şeklinde değil bir şeyi hiçten meydana getirme anlamına gelen 'İbdâ' tarzında olması gerekir. Görmüş olduklarımızın bunun aksini gösterdiğini savunur. Eşyanın yaratılması ibdâ tarzında değil unsurların birleşmesi anlamına gelen terkip şeklinde olmaktadır. Bu şekildeki bir durum da Allah'ın İbdâ'a kadir olmamasını gerektirir. İyi bir gözlem yapılırsa meydana gelen her şeyin ancak parçaların veya unsurların bileşiminden oluştuğu görülür ve onların da aslı Heyûlâ'dır. Tümevarımsal açıdan düşünerek bunun böyle olduğu anlaşılabilir. Âlemdaki her şey ancak başka bir şeyden meydana gelir. Özelliklerinin başka bir şeyden meydana gelmesi için o şeyin de ezeli olmasını gerektirir, o da Heyûlâ'dır. O halde Heyûlâ ezeli ve ebedidir sonucuna varır. Ezeli bir Allah'ın varlığını ispat etmek gerekir. Çünkü var edilen eserler açıkça ortadadır. Daha önce var edenin var olana önceliğinin anlaşıldığını ve ancak var edilenin surete bürünmüş Heyûlâ'dan başkası olmadığını söyler. Öyleyse var edilenin delaleti ile var edenin var edilene önceliği neden sabit olmasın. Cisimlerin bir şeyden var edildiğini kabul ettiğimiz takdirde o şey bundan önce de ezeli olarak var olmalıdır. (Râzî, 2016: 270-272). Bunun da Heyûlâ olduğu sonucuna varmaktadır.

Ebubekir er-Râzî'ye göre Heyûlâ'nın bulunduğu mekân açısından Heyûlâ ezeli olduğuna göre Halâ da ezeli olmalıdır. Halâ, yani mutlak mekânın zihnimizde suret ve cisimlere bağlı olmadan bulunduğunu biliriz. Ona göre cisimler ve şekiller yok olacak olsa da yön ve mekân algısı zihnimizde kalır ve asla silinemez . (Akyüz, 2017: 129).

Zaman görüşünde Ebubekir er-Râzî, zamanı bir hareket türü ya da hareketin sayısı olarak gören Aristoteles'ten ayrıldığı görülür. Ona göre hareket zamanı doğurmaz sadece zamanı gösterir. Bu nedenle zaman hareketten ayrılır. Muayyen zamanla mutlak zamanı ayırdığı görülür. Muayyen olanın ölçülebilir mutlak zamanın ise ölçülemez ve sınırsız olduğunu savunur. Mutlak zamanı hissî âlemin süre ölçüsünden ayırır ve aklî âlemin süre ölçüsü olarak görür. (Fahri, 1992: 94)

Ebubekir er-Râzî, Ebu Hatim er- Râzî ile mekân ve zaman kavramları üzerine yaptıkları tartışmada Platon'un bu konudaki görüşünün kendi fikirleri ile uyuştuğunu söylemektedir. (Kaya, 2014: 91). Ebubekir er-Râzî'nin mekânın sonsuz olduğunu da kanıtlama yoluna gittiğini görülür. Mekân yoksa yer tutan olmaz fakat yer tutan olmadan mekânın var olması imkân dahilindedir. Bilgelerden bir grubun mekânın sonsuz olduğu

ve durumun Allah'ın kudretine tanıklık ettiği anlamına geldiği ve Allah'ın her şeye gücü yetiyorsa kudretinin de ezeli olması gerektiği sonucunu çıkararak mekânın da ezeli olduğu kanaatine vardıklarından bahseder. Sonu olmayan her şeyin ezeli olduğu buradan çıkan sonuçla mekânın da ezeli olduğunu savunur. (Râzî, 2016: 268-284).

Ebubekir er-Râzî'nin kendi eserlerine bakıldığında Aristotelesçi anlamda bir mekân kavramına sahip olmadığı görülür. Bunun yerine ezeli olarak kabul ettiği Halâ ismiyle bilinen farklı bir mekân algısına sahip olduğu söylenebilir. Halâ'nın varlığına delil olarak âlemin yaratılmış olan Heyûlâ'nın mütemekkin oluşu olarak açıklar. Atomların yaratılıştan önce de var olduğu ve belli bir yerde bulunduğu bu yerin de Halâ olduğunu söylemektedir. (Akyüz, 2017: 122-123).

Ebubekir er-Râzî, şişe ve küpü mekâna örnek göstererek bunlarda bazen hava, bazen su, bazen zeytinyağı ve başka nesneler bulunur ve eğer şişe ve küpte mekân olmasaydı bahsedilen eşyalar farklı zamanlarda orada mekân tutamayacağını savunur. (Râzî, 2016: 274).

Ebubekir er-Râzî, izafi ve farazi olmayan cisimden, hareketten ve feleklerden bağımsız bir zaman inancına sahiptir. İnsan zihninin zamansız düşünmesi mümkün değildir. Zaman yokken bile derken bir zaman diliminden bahsedildiğini savunmaktadır. (Akyüz, 2017: 149-150). Ebubekir er-Râzî, zamanın akan bir cevher olduğu inancındadır. Ama bunun nasıl bir şey olduğunu tam olarak açıklayamamaktadır. Bunun yerine bu konuda kararsız bir durum takınarak bilmediği konularda sustuğu ve görüş bildirmediğini ifade eder. Bu şekilde yapınca da Allah'ın kendisini cezalandırmayacağını söyler. (Râzî, 2016: 278).

İslam filozofları içinde ezeli ilkeleri kabul eden tek kişi Ebubekir er-Râzî değildir. Gazzâlî'nin "Filozofların Tutarsızlıkları" adlı eserinde filozoflara bu konuda eleştiriler yapması hakkında reddiye yazan İbn Rüşd'ün de birden fazla ezeli kabul ettiği görülür. Onun diğer filozofların aksine özel olarak bu konuda eleştirilmesi ve itham edilmesinde, söz konusu ezeliğin mahiyeti ile alakalı kendisine yapılan ithamlar olduğu söylenebilir. Özellikle bu konuda Ebubekir er-Râzî'yi hedef haline getirenlerin Ebu Hâtîm er-Râzî ve Nâsır Hüsrev olduğu görülmektedir. (Akyüz, 2017: 19)

Nâsır Hüsrev'e göre Ebubekir er-Râzî; Dehr, Halâ ve Heyûlâ'nın ezeli olduğunu kabul etmektedir. Bu ilkelerin birbirinden farklı cevherler olduğunu savunmaktadır. Nâsır

Hüsrev'in, beş ilkenin birbirinden bağımsız ve ayrı olarak ezeli cevherler olduğuna dair Ebubekir er-Râzî hakkındaki iddialarının genel kabul gördüğü söylenebilir. (Akyüz, 2017: 21)

Ebubekir er-Râzî'ye göre, Allah'ın âlemi yaratmasıyla ilgili iki görüş savunulmaktadır. Birinci görüşe göre âlem, Allah'tan doğal olarak yani sudur şeklinde meydana gelmiştir. Bu takdirde âlem doğallığın gereği olarak yaratılmıştır. Bu durum ise yaratıcının da sonradanlığını gerektirir. İradesiz ve fiilsiz doğallık gerçekleşmez. Bu sebeple doğal olarak yaratan ile yarattığı arasında sonu olan bir sürecin bulunması gerekli olur. Böylece o süreç içinde bir şeyden meydana gelen şey ortaya çıkıp varlık kazanır. Mesela, suda ortaya çıkan balık ile suyun bulunduğu nesne arasında sonlu ve sınırlı bir süreç vardır. Bu durum dikkate alındığında âlemin var oluşu yaratıcısından sınırlı bir süre sonra olmalıdır. Böylece yaratılan şeyden sınırlı bir süre önce olan da yaratılmış sayılır. Doğal olarak âlemi yaratanın da yaratılmış olması gerekir. İkinci görüş olarak âlem yaratıcının iradesiyle meydana gelmiş ve en başında yaratıcı ile birlikte hiçbir şey yoktur. Allah, âlemi yaratmama iradesinden onu yaratma iradesine geçmiştir. Durum böyleyse yüce Allah ile birlikte başka ezelinin bulunması gerekir. Ezeli olan o şey Allah'ı bu âlemi yaratmayı yöneltmiş olmalıdır. (Razi, 2016: 280). Ebubekir er-Râzî'nin ikinci görüşte olduğu söylenebilir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, bu âlemle yakınlaşmak için nefste büyük bir arzu ve istek uyanmıştır. Şehvet duygusu da bu yönde nefsi tahrik etmiştir. Bu yakınlaşmanın sonunda başına nelerin geleceğinden nefsin haberi yoktur. Nefs bu amaçla âlemi meydana getirmek üzere Heyûlâ'yı yani şekilsiz maddeyi harekete geçirmeye çalışmıştır. Ancak bunda başarısız olunca kâinatta bir düzensizlik ortaya çıkmıştır. Allah da nefsin haline acımış ve âlemi meydana getirmek üzere ona yardım etmiştir. Bunun neticesinde kâinat karışıklıktan kurtulup düzenin olduğu bir hale geçmiştir. (Akyüz, 2017: 58-59).

Ebubekir er-Râzî'ye göre Allah, nefsin pişman olacağını, yaptığı bu işin acısını tattığında tekrar kendi âlemine dönmek isteyeceğini, sıkıntı ve huzursuzluğun dinerek, şehvet duygusundan kurtulup huzura kavuşacağını biliyordu. Nefs, Allah'ın yardımıyla âlemi bu şekilde meydana getirmiştir. Eğer Allah bu konuda yardımcı olmasaydı nefis bunu başaramazdı. Nefste de bu arzu ve istek olmasıyla bu âlem meydana gelmiştir.

Âlemin meydana gelişini bu şekilde açıklanmayacağı bir durumda, Dehriilere karşı gösterebilecek bundan daha güçlü veya başka bir delil de yoktur. (Râzî, 2016: 312).

Ebubekir er-Râzî'nin, âlemin yaratılış nedenini ve yaratılışın ne şekilde olduğunu aşamaları ile açıkladığı görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin, âlemin yaratılışı konusunda zamana tapanlarla yapmış olduğu tartışmada yaratılışı bu şekilde açıklaması yani nefis ile alakalı anlattıkları Eflatun'dan veya başka dinlerin görüşlerinden etkilenmiş olduğuna örnek gösterilebilir.

2.1.3. Akıl Değeri ve Önemi

“Akıl”, insanda var olan düşünme, bazı inançların doğruluğundan başka inançların doğruluğu yönünde çıkarımlar yapabilme, hakikatleri bulma ve doğruları formüle edip eleştirebilme kapasitesi anlamında kullanılan bir kelimedir. Akıl içgüdüye karşıt olup insanın kendisi sayesinde muhakeme yaparak çıkarımlar yaptığı ve doğru öncüllerden geçerli sonuçlar elde ettiği bir yetidir. (Cevizci, 2012: 20)

“Akıl” terim olarak, doğru ile yanlış birbirinden ayırma, çıkarımlar yapma, fikirleri mantıksal bir biçimde ortaya koyma, sadece insanlara ait olan bir kuvvet, insanların hayatlarını sürdürebilmek için verilmiş ilahi bir yeti, ruhi kuvvetlerin en üstünü olarak açıklanır. (Akarsu, 2016: 183)

Ebubekir er-Râzî'ye göre insan “Akıl” ile evrende kendi varlığını gerçekleştirebilir. Bunun neticesinde metafiziğe ulaşma vardır. Bu anlamda “ilk nedene” çıkma, “ilk nedeni” anlamlandırma vardır. “İlk nedene” çıkma çabalarında iyi bir sonuca doğru gider. Bu noktaya geldiğinde yani en son sonuca geldiğinde hakikate ulaştığından insan artık sonsuz hazzı tecrübe eder. Hakikate ulaşmanın tek yolu “Akıl”dır. O, insan ister fizik ister metafizik olsun, bunların gerçekliğine ulaşmada tek araç olarak “Akıl” kullanır görüşündedir. (Sünter, 2004: 32)

Ebubekir er-Râzî, akıllı Allah'ın insanlara vermiş olduğu en büyük nimet olarak görmektedir. Bu yaklaşımı eserlerinin birçok yerinde görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre Allah'ın, insanlara akıl vermesi ve onu sevdirmesi boşuna değildir. İnsanların dünya ve ahirette faydalı olacak şeyleri elde etmelerini istemiştir. Faydalı olana elde etmeye çalışma insanların doğasında yani fitratında vardır. Allah'ın insanoğluna olan en büyük, en faydalı ve en değerli nimeti akıldır. Akıl sayesinde

insanların, akli olmayan hayvanlardan üstün kılındığı aşikardır. İnsanlar hayvanlara sahip olarak onları hem insanların hem de kendilerinin faydasına olacak şekilde eğitilirler. (Râzî, 2016: 84).

Ebubekir er-Râzî'ye göre hayat şartları akıl sayesinde yükselir ve güzelleşir. İnsanlar isteklerine ve amaçlarına da onunla ulaşır. Yine akıl sayesinde gemi yapım sanatını ve onu kullanarak denizlerin ötesinde olan ülkelere ulaşmayı öğrenmiştir. Düzensiz olan şeylerin bilgisine akıl sayesinde varılır. Sağlık için faydalı olan tıbbi ve insanlara yararı dokunan birçok sanat akılla elde edilir. Ayrıca Allah'ın bilgisine de akılla ulaşılır. İnsanların kavrayabildiği en büyük ve elde ettiği en yararlı bilgi de budur. (Râzî, 2016: 84).

Ebubekir er-Râzî'ye göre akıl insanlar için çok önemlidir. Aklın olmadığı bir durumda, insanların hali hayvanlardan, çocuk ve delilerden farksız olurdu. İnsanlar fiilleri duyularda ortaya çıkmadan önce adeta görmüş gibi onların nasıl olacağını akılla tahminde bulunabilir. Daha sonra duyuşsal davranışların onlara uygun olarak meydana geldiği söylenebilir. (Râzî, 2015: 57).

Ebubekir er-Râzî, İnsanoğlunun bu kadar hayati ve önemli olan akli mertebesinden indirmemesi gerektiğini söyler. Aklın derecesini aşağılara indirmeyi doğru görmez. Akli hâkim iken mahkûm, bağlanılan iken bağlanan ve önder iken uyan durumuna düşürmemek gerekir. Tam tersine tüm işlerde akla danışmalı ve işleri ona havale etmeli, onunla değerlendirmeli ve ona güven duyulmalıdır. İnsanlar işlerini aklını kullanarak yapmalıdır. Aklın kararsız kaldığı durumlarda insanlar da yapacaklarını durdurmalıdır. (Râzî, 2015: 58).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, nefsin isteklerine uyma aklın sonu demektir. Akli bulandıran nefsin istekleri, onu yolundan amaç ve istikametinin dışına çıkarır. Bu istekler, akıllı birinin kendi yolunu bulmasını ve işlerini düzene koymasına izin vermez. Bundan dolayı, emir ve yasaklara uymak üzere nefsten kaynaklanan isteklerin eğitilip kontrol altında tutulması gerekir. Bu şekilde yapılırsa akıl, insanlar için önemli bir seviyeye yükselir ve insanların yolunu aydınlatan bir duruma gelir. Son hedefe ulaşılmasını sağlar. Böyle yapılırsa Allah'ın akıl nimeti sayesinde mutluluğa ulaşılır. (Râzî, 2016: 86).

Ebubekir er-Râzî akli bulandıran istekler arasında dinin değil nefsin isteklerinin olduğunu savunmaktadır. Hatta emir ve yasaklardan bahsederek nefsten kaynağını alan

isteklere karşı dikkatli olunmasını öğütlemektedir. Akı, Allah'ın bir nimeti olarak görerek mutluluk için kullanımını şart görmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre akıllı bir kimse, doğasından gelen yani nefsinden kaynaklanan istekleri bastırıp engellemelidir. Sonuçlarını iyice hesap ettikten sonra onları serbest bırakmalıdır. Bu durumda zaten akıl konu üzerinde düşünüp eksisini artısını hesapladıktan sonra uygun olan davranış hangisi ise onu tercih edecektir. Böyle davranması halinde mutlu olmaya çalışırken elem ile karşılaşmak durumuna düşmez. Ne yapması gerektiği konularda şüpheye düştüğü zamanlarda şehvete geçit vermemelidir. Onu bastırmalıdır. Şehveti bastırmaya çalışırken katlanacağı elem daha sonra karşılaşacağı birçok sıkıntıdan kendisini kurtaracaktır. (Râzî, 2016: 90).

Ebubekir er-Râzî, aklımızı kullandığımız takdirde dünya ve ahirette mutlu olunacağından bahsederek ahiretin varlığı konusundaki inancını bir kez daha göstermektedir. Mutlu olmaya çalışan insanların davranışlarının nasıl sonuçlar doğuracağını hesapladıktan sonra doğru olanı yapması gerektiğini söylemektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, aklın ve adaletin hükmü gereği bir insanın başkasına acı ve ızdırab vermeye hakkı olamaz. Kendi nefsine de acı vermeye hakkı yoktur. Bu yaklaşım, akla aykırı olarak görülen birçok olayı kapsamına almaktadır. Örneğin Hintlilerin Allah'a yakınlaşma isteği ile cesetlerini yakmaları, çivilerin üzerine yatmaları, Maniheiztlerin cinsel ilişkiden uzak kalmak için kendilerini işlevsiz bir hale getirmeleri, bir şey yemeden ve içmeden uzun süre uzak kalmaları ve su yerine idrar içerek kendilerini kirletmeye çalışmaları gibi daha birçok durum tamamen akla aykırı durumlar arasındadır. (Râzî, 2016: 206). Râzî'nin yanlış dîn uygulamaları eleştirirken sadece akı ve adalete uygunluk kriterini kullandığı görülmektedir.

2.1.4.Ebubekir er-Râzî'nin Fıtrat Anlayışı

Ebubekir er-Râzî'nin İslâm Felsefesi tarihinde önemli bir yer tutmasının, dinden çıktığının iddia edilecek kadar eleştirilmesinin en önemli nedenlerinden biri de insanların peygamberlere ve kutsal kitaplara gerek olmadan fitrî özelliklerden kaynaklanan akıl ve adalet duygusu ile doğruyu bulacağını savunmasıdır denilebilir.

Ebubekir er-Râzî, insanların tüm konularda olmasa da temel konularda aynı fıtrata sahip olduğunu, toplumsal yaşamın bir gereği olarak bazı insanların üstün fırsatlarla

yaratıldığını iddia eder. Aşağıdaki satırlarda da görüleceği üzere bazı insanların bu dünyaya gelmeden bazı özellikler ile donatıldığını savunmaktadır.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, bazı kişilerde başkanlık sevgisi ve tutkusunun aşk derecesinde olması ikbal belirtilerindendir. Böyle bir kişinin nazarında hayatın bir anlamının olması için, kendisinin lider olması gerektiği bu şekilde olmazsa hayatın yaşanmaya bile değmediğini söyler. Onun bu düşüncede olmasını, bu iş için fitrî olarak hazırlanmış olduğuna delil olarak gösterir. Bu durum tabiatın hiçbir zaman gereksiz ve anlamsız bir şey yapmadığını ve hiçbir gücü atıl ve pasif olarak bırakmadığı anlamına gelir. Bir kimsede başkan olma duygusu köklü bir şekilde varsa o kimsenin, başkan olmak için hazırlanmış anlamına geldiği söylenebilir. Aksi durum, ondaki bu potansiyelin boş ve gereksiz olduğu anlamına gelir. Bu durumun olamayacağını söyler. Ebubekir er-Râzî bir kimsenin düzensiz, dağınık ve anlaşılmasız olaylar karşısında sakin ve soğukkanlı davranmasını da doğuştan yani fitrî bir özellik olarak kabul eder. Onun yanlış bir şey ve hata işlemekten korunduğunu ve olayların gerçek nedenlerini anlamaya yönlendirildiğini savunur. (Kaya, 2014: 102).

Ebubekir er-Râzî'nin genel yaklaşımına göre insanlar aklını kullanarak iyi bir muhakeme ile doğru davranışları yapar. Yukarıdaki satırlarda ise karışık olaylar karşısında sakin ve soğukkanlı olmayı fitrî bir nedene bağladığı görülmektedir. Bir insan fitratında olmasa da aklını kullanarak yani Râzî'nin kendi deyimiyile artısını eksisini hesap ederek olaylar karşısında soğukkanlı davranış gösterebilir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre insanlardan bazıları, üstün bir doğruluk anlayışına, duyarlı ve ince bir ruha sahiptir. Olaylar meydana gelmeden önce onlar hakkında tahmin yürütme gücüne sahiptirler. Bu durum fitrattan kaynaklanır. O kimsenin ilahi bir güç tarafından başarıya doğruya yönlendirildiği anlamına gelir. Bu ilahi gücün, zamanla onun başkan ve yönetici olmasını sağlayacağını söyler. Başkan ve yöneticilerin ilme ve fazilete çok ihtiyaçları olduğundan bu özellikler onlara fitrî olarak verilmiştir. Ebubekir er-Râzî'ye göre, arkadaş ve yakın çevresi ile iyi ilişkiler kurma ve onların problemlerini çözmede becerikli olma durumu da fitrî özellikler arasında sayılır. Böyle bir durum ona bu özelliğin ilahi bir güç tarafından arkadaşları ve dostları ondan kopmasın diye verildiğini gösterir. (Kaya, 2014: 102-103).

Ebubekir er-Râzî'nin zikrettiği, ilahi güç tarafından yönlendirme, bazı yeteneklerin önceden yani fitrî olarak verilmesi türünden yaklaşımların filozofumuzun birçok konudaki genel yaklaşımları ile uyuşmadığı görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre bazı insanlar, henüz belirli bir makam ve mevkiye gelmeden sevilirler. Başkalarına iyilik ve kötülük yapma İmkânına kavuşmadan, çevresinde bulunanların ve arkadaşlarının o kimseye çok değer verdiğini görürüz. O kişiyi bir otorite olarak kabul ederler. Bu fitrî bir özelliktir. Böyle bir durum, başkanlık ve devlete erme gibi insan ruhunda sonradan kazanma olarak değil de mevcut olan ilahi bir değer olduğunu savunduğu görülmektedir. (Kaya, 2014: 103).

Ebubekir er-Râzî'ye göre bazı kimseler, zor durumda kalsa dahi zulümden nefret eder ve adaletten ayrılmazlar. Bu özellikleri de fitrî özellikler arasında kabul eder. Bu özelliklerin devleti yönetebilecek kişilerin fitratında olduğunu söylemektedir. Bu şekilde bir durum, onun psikolojik yapısının müsait olduğunu ve devlet başkanlığını üstlenip sürdürebileceğini gösterir. Bu durum, onun ilahi bir güç tarafından başkanlığa doğru sevk edildiği anlamına gelir. Devletin sürekliliği için onu ehil gören bu güç, yönetmekte olduğu kişilerin kalbinde de ona karşı bir ilgi ve sevgi uyandırır. Bu şekilde olan bir kişinin devletin başına geçmesi, devleti daha da güçlendirir ve düşmanları ile muhaliflerini korkutur. Üstelik düşmanları, onun bu durumunu överek kendileri tarafından örnek alındığı görülür. (Kaya, 2014: 103).

Ebubekir er-Râzî'nin fitrat ile ilgili yaklaşımlarında, tüm insanlarda bulunan fitrî yapıdan ziyade bazı insanlarda bulunan özel bir fitrî yapıdan ve özelliklerden bahsettiği görülmektedir. Bazı insanların kazanılmamış bir durum olarak önceden belirli özelliklerle donatıldığını savunmaktadır. Özgür irade ve akıl konusunda bu kadar hassas olan Ebubekir er-Râzî'nin bu yaklaşımı kadercilerin inancına benzerliği ile dikkat çekmektedir.

2.2.Ebubekir Er-Râzî'nin Dînî Görüşleri

2.2.1.Ebubekir Er-Râzî'nin Dine Bakışı

Ebubekir er-Râzî'nin dine bakışını ortaya koyacak eserlerin çoğunun günümüze ulaşmaması bu konudaki tartışmaların neticelenememesi sonucunu doğurmuştur.

Ebubekir er-Râzî'nin az sayıda günümüze ulaşan eserleri ve hasımlarının eserlerinde anlatılanların onun felsefî ve dînî görüşleri olarak günümüze kadar geldiği söylenebilir.

Ebubekir er-Râzî'nin yaşamış olduğu İslâm coğrafyasında Abbâsîler uzun müddet siyasî sahada hâkimiyeti ellerinde tutmuşlardır. Şii, Sünni ve Mu'tezili tartışmaların sıklıkla yaşandığı ve mezhebi kaygıların görüldüğü bir dönemde mezhebî görüşünü haklı çıkarmak için muhaliflerini yanlış tanıtmak, karalama ve hatta mezhebi düşünceler yüzünden insanların öldürüldüğü bir zaman olduğu söylenebilir. 750-1258 yılları arasında hüküm süren Abbâsîler devrinde, İslâm Medeniyeti ilmî ve felsefî alanda en parlak devrini yaşamıştır. (Yıldız, 1988: 37)

Ebubekir er-Râzî'nin Mu'tezilî olduğuna yönelik düşüncelerin de mevcut olduğu söylenebilir. Mu'tezilî olan el-Belhi'den etkilendiğinin bilinmesinden dolayı böyle bir kanaat oluşmuş olabilir. Fakat bu kanaati destekleyen herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bunun aksine Mu'tezile'ye karşı yazmış olduğu “fi'l intikadi ve't Tahzir Ala Ehli'l- i'tizal (Mu'tezilî'lere karşı sakınma ve onları eleştirme hakkında) (Bîrûnî, 1936: 4-15) eser isminin bulunduğu görülmektedir. (Sünter, 2004: 22)

Ebubekir er-Râzî'yi mülhit olmakla itham eden ve bu konuda kitap yazanların başında gelen Ebu Hatim er-Râzî, Nâsır-ı Hüsrev, Kirmânî ve Mesudî'nin Şii inanca sahip olması bu duruma uygun düşmektedir. (Akyüz, 2017: 21) Ebu Hatim er-Râzî, “Alemü'n-Nübüvve” adlı eserinde mülhit dediği bir kişi ile aralarında bir tartışmanın olduğunu ve bu tartışmada bu mülhidin dine karşıt fikirlerinin olduğunu öne sürmüştür.

Ebu Hatim er-Râzî'nin, “Alemü'n-Nübüvve” adlı eserinde bu tartışmayı tek taraflı olarak anlattığı görülmektedir. Bu durum Ebubekir er-Râzî'nin mülhit olarak anılmasında büyük bir pay sahibidir. Hatta Hatim er-Râzî bile kitabında mülhidin Ebubekir er-Râzî olduğunu açık bir şekilde söylememektedir. . (Kaya, 1995: 52-53). Yine de çalışmamızda her ne kadar tek taraflı aktarılsa da bu tartışmaya yer verilmiştir

Hatim er-Râzî ile Mülhit dediği ama isim vermediği ama ortak kanaat olarak bu kişiden Ebubekir er-Râzî'nin anlaşıldığı bu tartışmada çeşitli konular konuşulmuştur. Mülhidin (Ebubekir er-Râzî'nin) bu tartışmada tarih boyunca devam eden savaşların dinlerden kaynaklandığını savunduğu iddia edilir. Peygamberlerin insanlığa bir şeyler katmadığı aksine büyük zararları olduğunu iddia etmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık, Manihaizm ve Brahmanizm'i ve İslâm'ı eleştirmektedir. Mucize ile kehanet arasında fark

görmez. Kur'an'ı mucize olarak gösterenlere karşı çıkar ve sanat değeri yüksek bir şiirle aynı olduğunu söyler. Toplumların bir dine yönelme sebebini taklit, geleneğe saygı, devlet hizmetinde bulunan din bilginlerinin nüfuzu, dînî ayin ve merasimlerin halkı etkilemesi olarak yorumladığı görülmektedir. (Ebu Hatim, 1977: 1-2, 45-54)

Ebubekir er-Râzî'nin bu türden düşüncelere sahip olduğuna dair iddialar, İsmailî kelâmcıları olarak bilinen Ebu Hatim Er-Râzî'nin "Alemü'n-Nübüvve" ile Kirmânî'nin "el-Akvalü'z Zehebiyye'sinde" geçmektedir. Kirmânî'ye göre Ebu Hatim'in, "Alemü'n-Nübüvve" adlı eserinde isim vermeden mülhit diye söz ettiği kişi Ebubekir er-Râzî'dir. Ebu Hatim din, peygamber ve mucizeler hakkında mülhit dediği kişi ile tartışmaları olduğunu söylemektedir. (Kaya, 1995: 52-53).

Ebubekir er-Râzî, hak din olarak tanımladığı bu dinden şüphesi olanların, onu bilmeyen ve doğruluğundan emin olmayan kişilerin tüm gücüyle düşünüp araştırma yapmanın dışında seçenekleri olmadığını savunmaktadır. Tüm çaba ve imkânın kullanılarak araştırma yapılması halinde doğrunun bulunmaması neredeyse imkânsızdır. Gerekli her adım atıldıktan sonra yine bulunamazsa o zaman kimse sorumlu tutulamaz. Yüce Allah af ve mağfireti ile onu bağışlar. Allah gücünün yetmediğinden kimseyi sorumlu tutmaz. Aksine şanı yüce Allah'ın kullarını yükümlü tuttuğu şeylere bakıldığında güçlerinin çok altında olduğu görülür. (Ebu Hatim,1977: 1-2, 45-54).

Ebubekir er-Râzî'nin bu açıklamasından öncelikle yaşadığı dönemde İslâm dinine karşı şüphesi olan veya inandığı dinin doğruluğundan emin olamayan kişilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu konudaki tavsiyelerini sıralamaktadır. İnsanların elinin altında Kur'an-ı Kerim ve Hadisler olduğundan ve bunlara rağmen şüpheye düşmeleri elbette bu durumun çözümü için başka tekniklerin ve yöntemlerin sunulmasını gerektirmiş olabilir.

Ebubekir er-Râzî, bu hususta yöntem olarak tüm imkânların zorlanarak düşünüp araştırma yapılmasını tavsiye etmiştir. Dine karşı olan şüphenin giderilmesi ve dînî inancı artırmanın yöntemi olarak tüm gayret ve imkânı kullanarak düşünüp araştırma yapmayı çözüm olarak sunduğu görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin muhatap aldığı kitlenin naklî kanıtlarla yetinmeyip başka yöntemlerle tatmin olma arayışında oldukları söylenebilir.

Ebubekir er- Râzî, şüphesini gideremese dahi düşünüp araştırma yapılarak Allah'ı bulmak için çaba gösterilmesini sorumluluk için yeterli görmektedir. İnsanların sorumlu olduğu noktayı onların niyetleri olarak kabul etmektedir. Ebubekir er-Râzî'ye göre Allah,

sonuca ulaşılmısa da niyete yani amaca değer vermektedir. Ebubekir er-Râzî'nin bu yaklaşımı "Ameller niyetlere göredir" hadisi ile uyumlu hatta açıklaması gibi durmaktadır.

Ebubekir er-Râzî naslara gönderme yapmadan yüce Allah'a en yakın olan kullar için bilgin, adil, merhametli ve şefkatli olan ifadeleri sıkça kullanır. Bu ifadeleri sık tekrarlama ve naslardan bahsetmemesi muhatap aldığı kişilere karşı yerinde bir davranış olarak görülebilir.

Ebubekir er-Râzî'nin, ulaşılabilen eserlerinde görüşlerini ortaya koyarken ayet ve hadislere yer vermediği görülmektedir. Buna rağmen savunduğu fikirlerin ve kullandığı bazı ifadelerin dînî ifadelere yakınlık gösterdiğine eserlerinde rastlanır. Örneğin Ebubekir er-Râzî'nin "Eğer insan dünyanın yarısına sahip olsa nefsi diğer yarısını elde etmek ister." (Râzî, 2016: 90). sözü ve peygamberin "İnsanoğlunun altınlarla dolu bir vadisi olsa, yine altınlarla dolu ikinci bir vadisinin olmasını ister." hadisini akıllara getirmektedir. Başka örneklerde de Ebubekir er-Râzî'nin, her ne kadar eserlerinde ayet ve hadislere başvurmamış olsa bile dinin etkisinde olduğu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre doğru olmayan dînî anlayış ve kötü kanunlar insanların çoğunu merhametsiz bir şekilde hayat yaşamaya yönlendirir. Kendileri gibi düşünmeyenlere su, yiyecek, hasta bile olsa onlara ilaç vermeyen Maniheistler'i zalim olarak niteler. Bunlar yılan ve akrep gibi ıslahı imkânsız, hiçbir yararı olmayan hayvanları öldürmede hiçbir sakınca görmezler. Su ve benzeri temizlik maddelerini kullanmadıkları, bundan bazen toplum, bazen de temizliği terk edenin kendisinin zarar gördüğünü söyler. Ebubekir er-Râzî, bunları ve bunlar gibi düşünenleri yaşadıkları bu adi hayattan kurtarmak için görüşler ve mezhepler üzerinde farklı türden tartışmalar yapılmasını önermektedir. (Râzî, 2016: 188).

Burada Ebubekir er-Râzî'nin dini değil Maniheizm özelinde yanlış dînî anlayışı eleştirdiği görülmektedir. Yanlış din anlayışının günümüzde dahi nasıl olumsuz sonuçlar doğurduğu tüm insanların şahitlik ettiği bir durumdur. Yanlış din anlayışları arkasına Allah'ı da aldığı zannıyla dinle alakası olmayan inançlardan daha kötü tahribatlara yol açmaktadır. Ebubekir er-Râzî, bunun çözümünü görüşler ve mezhepler üzerinde çeşitli tartışmalar yapmada görmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Nahl süresi 25. ayette "Onlarla güzelce tartış" emrinin Ebubekir er-Râzî'nin yöntemiyle örtüştüğü görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin kendileri gibi düşünmeyenlere su vermeyi mubah görmeyenleri zalim olarak nitelemesi ve temizliğe önem vermeyenleri adi bir hayatın içinde görmesi de İslâm inancının etkisinde olduğunu göstermektedir. İslâm inancında temizliğe büyük önem verilir. Yine “Temizlik imânın yarısıdır” meşhur hadisiyle benzer bir anlayışı savunmaktadır. Temizliğe önem vermeyenleri adi bir hayatı yaşayanlar olarak tarif ettiği görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, ölümden sonra insanı herhangi bir akıbet beklemediğine inanan kimsenin ölümden korkmasını anlamsız bulmaktadır. Öldükten sonra insanın varıp ulaşacağı bir hal ve bir ahiret olduğunu kabul edenlerin de ölümden korkmaları anlamsızdır. Dinin farz olarak yapılmasını istediği görevleri güzel bir şekilde yerine getiren kimsenin ölümden korkmasını mantıklı bir yaklaşım olarak görmemektedir. (Râzî, 2015: 140).

Ebubekir er-Râzî'nin dine bakışını ele vermesi açısından “et-Tıbbu'r-rûhânî'nin” son kısmında yer alan yukarıdaki ifadeleri dikkate değer görülmelidir. Ölümden korkmamayı Allah'ın emirlerini tam olarak yerine getirilmesine bağlamaktadır. Allah'ın emirlerinin muhatapları tarafından bilinmesi doğal olarak bir aracı yani bir kutsal kitap ve bunu tebliğ edecek bir peygamberin var olmasını gerektirir ve bunlara inanmadan Allah'ın emirlerinden bahsetmesi çelişkili bir durum olacaktır. Allah'ın emir ve yasaklarından bahseden Ebubekir er-Râzî'nin nübüvveti inkâr ettiği ithamıyla bağdaşmayan bir durumda olduğu görülmektedir.

Filozofumuzun, ölümden sonra insanı herhangi bir akıbet beklemediğine inanan kimsenin ölümden korkması için bir neden bulunmadığını söylemesi antik çağ filozoflarından Lukretius'un⁷ “Neden ölümden korkayım ki ölüm varken ben yokum ben varken ölüm yoktur.” Sözüne hatırlatmaktadır. Ebubekir er-Râzî, her ne kadar etkilendiğinden bahsetmese de antik çağ filozoflarından etkilendiği görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, et-Tıbbu'r-rûhânî adlı eserinin sonunda bu kitabı niçin yazdığını açıklar. “Bu kitabımızın hedefini gerçekleştirdiğimiz ve amacımıza da ulaştığımız için sözümüzü Allah Teala'ya şükürle bitireceğiz. Her nimeti veren ve her gizliyi açığa çıkaran Allah'a-layık olduğu gibisizce hamd olsun” (Râzî, 2015: 140). Ebubekir er-Râzî'nin, kitabını şanı yüce Allah'a hamd ederek bitirmesi, Allah'ı üzüntüleri gideren olarak tanımlaması ve nimetleri

⁷MÖ 99 - MÖ 55 yılları arasında yaşamış Romalı şair ve filozof

Allah'ın lütfu olarak görmesi dînî inancı açısından dikkate değer bir yaklaşım olarak görülebilir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, insanların ruhları bedenleri ile birlikte iken nasıl bir yaşantı sürüyorsa, ölümden sonraki durumları da bundan farklı olmayacaktır. Ahiretteki durumun iyi ya da kötü olması bu dünyaya bağlıdır. Var olmanın amacı ve hayattaki en önemli değer, bedeni lezzetlerden faydalanmak olmayıp ilim sahibi olmak ve adalete uygun davranmaktır. Bu dünyadan kurtulup ölüm ve acının olmadığı bir âleme gitmek bu sayede kolay olacaktır. Tabiat ve nefsin istekleri dünyevi olan lezzetlerin seçilmesini ister. Akıl ise manevî ve üstün hazlara kavuşmak için bu hazzardan uzaklaşılmasını ister. Rabbimiz insanları gözetip kolluyor, acı çekmelerini, zulüm görmelerini ve cahil kalmalarını istemiyor. Allah insanların bilgili ve adil olmasını istemektedir. (Râzî, 2016: 200-202).

Ebubekir er-Râzî, Allah'ın zalimlere ve cezalandırılmaya layık olanlara hak ettikleri cezayı vereceği inancındadır. Nitelik ve nicelik olarak alınan hazzdan fazla olacak acıya katlanılması doğru değildir. Şanı yüce Allah çiftçilik, dokumacılık gibi âlemin bekası ve hayatın devamı için zorunlu olan diğer sanatları geliştirme görevini insanlara vermiştir. (Râzî, 2016: 200-202).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, Allah, insanları sürekli olarak gözetip kollar. İnsanlara karşı şefkatli davranması temel ilke olarak alınması gerekir. Sonuç olarak Allah'ın başımıza bir kötülük gelmesini istemiyor anlamı çıkarılabilir. İnsan iradesi dışında, kendisi dışında kaynaklanan, başına gelen ve önüne geçilmesi imkânsız olan her tabii olay, zorunlu olarak bir sebebe dayandığı da kabul edilmelidir. Zorunlu olarak acı çekmek zorunda kalacak canlı dışında yani daha çok acı çekmesini önleme dışında elem ve acı çektirmenin doğru olmadığını savunmaktadır. Hükümdarların hayvanları avlamaktan duydukları haz ve halkın hayvanları aşırı şekilde çalıştırmaları hakkında ve bu konuda yapılacak her şeyin bir usul ve bir kanuna bağlanması gerekir. O, aklın ve adaletin gösterdiği ölçü aşılmamalı görüşündedir. Daha büyük bir acıyı önlemek amacıyla acı ve ızdırap çektirilebilir. Cerrahın neşter kullanması, kangren olan uzvun kesilmesi, bağlanması, hastaya acı ilaçlardan içirilmesi ve daha tehlikeli hastalığa yakalanır endişesiyle perhiz yaptırılmasını örnek olarak sıraladığı görülür. (Kaya, 2014: 77).

Ebubekir er-Râzî'nin, burada aklın ve adaletin gösterdiği ölçü aşılmamalıdır diyerek akıl ve adalete dînî referanslara göre öncelik tanımakta olduğu görülmektedir. İnsan fitratından kaynaklanan adalet duygusu ve aklın, başvurulduğu takdirde Allah'ın istediği bir şekilde davranışa iteceği inancında olduğu anlaşılmaktadır.

Bir insanın düşmandan kaçıp kurtulması için, atı çatlatıncaya kadar koşturması gerekiyorsa bunu yapması gerektiği çünkü bunu yapmasının adaletin bir gereği olduğunu iddia eder. Hatta eğer bu kişi yararlı bir bilgin veya topluma faydası dokunan bir zengin ise bunun yapılmasının şart olduğunu ve onların faydasına olacak şekilde olması gerektiğini savunur. (Kaya, 2014: 77).

Ebubekir er-Râzî, toplum merkezli düşünerek böyle bir zenginin yaşamasının, çevresi için atın yaşamasından çok daha faydalı olacağı görüşündedir. Örnek vererek, susuz bir çölde yolculuk yapan iki kişiden birinde sadece kendisini kurtaracak kadar su varsa, bu durumda topluma içinde bulunulan şartlar içinde kim yararlı olacak ise suyu onun kullanması gerektiğini savunur. Bu ve benzeri durumlarda kuralın bu şekilde olması gerektiğini iddia eder. (Kaya, 2014: 77).

Ebubekir er-Râzî'nin, avlama, öldürme ve kovalama fiilinin nasıl olması gerektiğini de akıl yürüterek açıkladığı görülür. Sadece normal yaşayışını etoburlukla sürdüren aslan, kaplan, kurt ve benzeri hayvanlar, yılan ve akrep gibi ıslahı mümkün olmayan ve kullanılmasına ihtiyaç bulunmayan zararlı hayvanlar avlanabilir, öldürülebilir. Bu ve buna benzeri durumlarda kuralın bu olduğu ve bu hayvanların iki bakımdan öldürülmeleri gerektiğini söyler. (Kaya, 2014: 77).

Ebubekir er-Râzî, birinci olarak kendileri telef edilmedikleri zaman birçok hayvanı telef ettikleri ve bunun et ile beslenen hayvanlar için genel bir kural olduğu söylenebilir. İkincisinin ise insan nefsinden başka hiçbir hayvanın nefsi, bedeninden ayrılıp kurtulmadığı için bu hayvanları öldürmenin, bir bakıma onların nefslerinin bedenlerinden kurtulmalarını kolaylaştırmak gibi bir eylem olduğunu savunur. Etle beslenen hayvanlarda bu iki özellik bulunduğuna göre elden geldiği kadar bu hayvanlar öldürülmelidir. Çünkü bu gibi hayvanları öldürmekle hem diğer hayvanların acısı azaltılmış, hem de nefslerinin daha uygun bir bedene geçmesine yardım edilmiş olunur. (Kaya, 2014: 77-78).

Bu yaklaşımı, Ebubekir er-Râzî'nin, Budizm'in etkisi altında kaldığı iddialarını akla getirmektedir. Ama bu inanışın yukarıdaki satırlara bakarak sadece hayvanlar için olduğunu görülür. Zararlı hayvanların öldürülerek nefslerinin o zararlı hayvanın bedeninden kurtularak başka bir zararsız hayvana geçiş için faydalı bir eylem olduğunu da savunduğu görülmektedir. Akla ve doğaya bu kadar önem veren Râzî'nin doğadaki her canlının aslında doğal dengeyi tamamladığını göz ardı ettiği söylenebilir. Doğal yaşam içerisinde, Allah tarafından yaratılan yırtıcı hayvanların da bir şekilde beslenmesi için avlanması ve başka canlıları yemesi gerekir. Yırtıcı hayvanlar konusundaki yaklaşımının, Allah tarafından yaratılan doğa kanunlarına inanan Ebubekir er-Râzî'nin düşünceleri ile bağdaşmadığı görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, Hristiyanların dünyadan el etek çekerek ibadet yerlerine kapanmalarına yine aynı şekilde birçok Müslüman'ın ibadethanelere çekilerek çalışmayı terk edip az ve basit yiyeceklerle yetinmelerine karşı çıkar. Kaba ve rahatsız edici elbiseler giyinmelerinin de aralarında bazı farklar olsa da aynı kapsamda olduğunu söyler. Bu yapılanları, insanların kendilerine reva gördükleri zulüm ve işkence olarak tanımlar. Bundan daha büyük bir işkence olamayacağını da iddia eder. Hayatının ilk dönemlerinde Sokrat'ın da böyle yaşadığı, fakat daha sonra ömrünün sonuna doğru bu yanlışından döndüğünü söylemektedir. (Kaya, 2014: 78).

Ebubekir er-Râzî'nin, tüm dinlerde görülen ve o dinlere inananların büyük çoğunluğu tarafından yapılan ortak bir yanıştan bahsettiği görülmektedir. Nitekim kendilerini dindar olarak tanımlayan insanların, dinin tümünü değil de bazı ritüellerine odaklandığı, dünyadan uzaklaşarak ibadet mekânlarına çekildikleri, inandıkları dinin ilk temsilcilerinin kıyafetlerini onların yaşadığı iklim ve coğrafyayı dikkate almadan giyerek tuhaflaştıkları görülmektedir. Aslında bu durumdan onların da rahatsız olduğu ama bundan sevap kazandıklarını düşünerek acı ve işkence de çekseler bunlara katlandıklarını söylemektedir. Bunun da işkencelerin en büyüklerinden biri olduğunu söyleyen Ebubekir er-Râzî'ye katılmamak mümkün görünmemektedir. Nitekim günümüze kadar da bu anlayışın katlanarak geldiği görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, cahil olduğunu söylediği bir adamın hocalarının birinin huzurunda gramerin ve lügatın felsefeden daha önemli olduğunu göstermek için yapılan bir tartışmasından bahseder. Adamın çelişkilerinin olduğunu söyler. Bu olayı, daha üstün

bilgiye ulaşmada bir uyarıcı olsun diye anlattığını söyler. Bu tartışmayı anlatırken amacının, gramer ve Arapça ile uğraşan herkesi cehaletle suçlamak ve küçük düşürmek olmadığını söyler. Onların arasında Allah'ın kendilerine ilimlerden fazla pay ayırdığı kimselerin de olduğunu belirtir. Fakat kendisinin kastettiklerinin, gramer ve lügatin dışında ilim kabul etmeyen, ancak bu iki ilme sahip olana âlim denileceğini savunan cahiller olduğunu söyler. (Râzî, 2015: 82). Ebubekir er-Râzî'nin "Allah'ın kendilerine ilimlerinden fazla pay ayırdığı" ilim edinirken bile Allah'ın müdahil olduğu yani Allah'ın dilediği kadar ilim tahsil edilebileceği inancında olduğunu göstermektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin, hazlara karşı duyulan isteği karşılamak istendiğinde bu hususta durulması gereken üst sınırı şöyle açıkladığı görülür; zulümden kaçınmak, can almaktan uzak durmak, Allah'ın hoşuna gitmeyecek her şeyden uzaklaşmak, aklın ve adalet anlayışının gerekli görmediği her türlü davranıştan sakınmak. Bunların haricinde olan her şeyin insanlar tarafından yapılmasında bir sakınca görmez. (Kaya, 2014: 79).

Ebubekir er-Râzî, hazlara karşı duyulan arzuyu duyulan isteği karşılamak istendiğinde durulması gereken asgari seviyeyi de şu şekilde açıklamaktadır; Bir kişinin hastalanmayacağı ve kendisine dokunmayacağı kadar az yemesi gerekir. Yemek yeme ihtiyacını giderme dışında zevk ve lezzet almak amacıyla yemesini doğru bulmaz. Vücuduna zarar vermeyecek şekilde ve vücudunun dayanabildiği kadar basit giyinmelidir. Çok sıcak ve soğuk zamanlarda kendisine güven verecek bir evi olmalı. Gereksiz olarak süslenmiş, çok dikkat çekici ve değerli konaklarda yaşamamalıdır. Bunun yanında maddi yeterliliği olan kişilerin, zulüm ve haksızlık yapmamak, fazla kazanma isteği ile kendisini yormadan gösterişli bir hayat yaşamasında bir sakınca görmez. (Kaya, 2014: 79).

Ebubekir er-Râzî, bu ikisi arası bir hayatın normal hayat olduğunu söyler. Böyle bir yaşam tarzını benimseyen kimsenin, bundan dolayı felsefi yaşayışın dışına çıkmış sayılamayacağı; bu isme daha layık olduğunu söyler. İdeal hayat, en üst seviyede değil, en aşağı seviyedeki hayat tarzında aranmalıdır. Yüksek ruhlu kimseler, refah içinde olsalar da kendilerini yavaş yavaş en aşağı hayat standardında yaşamaya alıştıırırlar. Alt sınırı zorlayarak bunun da altına inerek Hintlilerin, Maniheistlerin, rahip ve sufilerin yaşadığı gibi yaşamayı kabul etmez bunu felsefi yaşayışın dışına çıkma olarak tanımladığı görülür. Bu durumun normal yaşayıştan ayrılmak anlamına geldiğini, bu

davranışların Allah'ın hoşuna gitmeyeceğini söylemektedir. Benzer durumun, en üst haz sınırı aşıldığında da geçerli olduğu, aklı veren, üzüntü ve tasamızı gideren Allah'tan kendisinin memnun olacağı ve kabul edeceği, bizi kendisine yakın kılacak yola iletmesi için dua edilmesi gerektiğini belirtmektedir. (Kaya, 2014: 79).

Yukarıdaki satırlarda Ebubekir er-Râzî'nin filozofça yaşamı gerektiren davranışların dışına çıkmak ile Allah'ın hoşnutsuzluğu arasında bir ilişki kurduğu görülmektedir. Filozofça yaşamdan kastının körü körüne değil de bilgece yaşama olduğu sonucu çıkarabilir. Allah'ın istemediği şeyleri sırf Allah'a yakınlaşmak için ve de eziyet çekerek yapmayı Allah'a yakınlaşma olarak değil tam aksine Allah'ın hoşnut olmayacağı bir durum olarak görmektedir.

Ebubekir er-Râzî, yüce yaratıcının hiçbir zaman bilgisizliğe düşmeyeceği, âlim ve zulmetmeyen adil bir özelliğinin olduğunu söyler. Onun ilminin, adaletinin ve rahmetinin mutlak olduğu ve onun bizim yaratanimız ve sahibimiz olduğu, bizim de onun kulları ve köleleri olduğumuzu söylemektedir.

Ebubekir er-Râzî, buradan yola çıkarak efendilerin en çok sevdiği kölenin efendisinin izinden gidenin olduğunu söyler. Şanı yüce Allah'a en yakın olan kul, en bilgin, en adil, en merhametli ve en şefkatli olan kişiler olmalıdır. Bütün filozofların, "Felsefe, insanın gücü yettiği ölçüde Allah'a benzemesidir" sözüyle anlatmak istediklerinin bu olduğunu söyler. Bir sonuca vararak filozofça yaşamının böyle bir şey olduğunu iddia etmektedir. (Kaya, 2014: 80).

Ebubekir er-Râzî, Allah'ın adil, ilim ve rahmet sıfatlarını sıralayarak bu sıfatları dikkate alan ve bu şekilde yaşayanların Allah'ın en sevdiği kullar arasında olacağını savunur. Allah'ın yardımıyla bugüne kadar bir filozof adına yarışmayacak hiçbir davranışta bulunmadığını söyler. İlim ve âlem gibi felsefenin her iki alanında da eksiği bulunmak yani bir filozof için bilinmesi gerekeni bilmemek veya yapılması gerekeni yapmamak filozofluktan kovulmak (uzaklaşmak) anlamına geldiğini iddia eder.

Ebubekir er-Râzî, Allah'a hamd ederek onun lütuf ve irşadıyla bu gibi kusurlardan uzak olduğunu söyler. Örnek vererek bilgi konusunu ele alır: Hiç bilgisi olmasa, sadece şu kitabı yazacak kadar bir güce sahip olmak dahi kendisinin filozofluktan azledilmemesine engel olduğu görüşündedir. Ebubekir er-Râzî, amel konusuna da değinir ve Allah'ın yardımıyla hayatı boyunca yukarıda açıkladığı iki sınırın dışına çıkmadığı ve

“Yaşayışın felsefeye uygun bir yaşayış değildir” dedirtecek bir davranışta bulunmadığını iddia eder. (Kaya, 2014: 80).

Ebubekir er-Râzî, eserinin sonunda bu makalede ortaya koymak istediği düşüncelerin bundan ibaret olduğunu söyler. Aklı veren Allah’a sonsuz hamd eder ve zaten hamde layık olanın da o olduğunu ekler. Sözünu Allah’ın rahmeti kullarından – erkek kadın- seçkin ve iyilerin üzerine olsun diyerek bitirdiği görülür. (Kaya, 2014: 80).

2.2.2. Ebubekir er-Râzî’de İnsan ve Allah İlişkisi

Ebubekir er-Râzî, insan anlayışı çerçevesinde Allah-insan ilişkisine de değinmiştir. Allah’ın insandan güç ve kudretinin yetmediği şeyleri istemeyeceğini ve bu anlamdaki şeylerden dolayı da onu sorumlu tutmayacağını söyler. Hatta tam aksine Allah kullarından, güçleri dahilinde olanından daha azını istediği görüşündedir. (Râzî, 2015: 140). Ebubekir er-Râzî’nin, Allah’ın insanları güçlerini aşan şeylerden sorumlu tutmayacağı yönündeki bu düşüncesi her zaman olduğu gibi referans olarak göstermese de Kur’an’ı Kerim’in ortaya koyduğu anlayışa⁸ da uygun olduğunu görülmektedir. Ebubekir er-Râzî, insanların yükümlülük ve sorumluluklarının aynı olmadığını savunur.

Ebubekir er-Râzî, insanların yaşayışları, alışkanlıkları ve yapılarının aynı olmadığını görüşündedir. Bazı kişilerin zengin, bazılarının fakir, kimisin de kendisini kadın, alkol, makam-mevki sevgisi gibi bazı şehvi hazlara fazlasıyla kaptırdığından insanlara herhangi bir yükümlülük yüklerken aralarındaki bu yapı farklılığının dikkate alınması gerekir. Hükümdar çocuklarından sıradan halk çocuklarının yaşadığı hayata katlanmaları ve ona göre yaşamaları istenmemelidir. İnsanların toplumsal durumları dikkate alınmaksızın hepsi eşit kabul edilmemelidir. Hepsinden aynı şeyi yapmaları istenirse, o zaman bazılarının daha fazla eleme katlanmalarına sebebiyet verilmiş olur. Dolayısıyla bu durumda onlara haksızlık yapılmış olur. (Kaya, 2014: 78-79).

Ebubekir er-Râzî, farklı ortam ve şartlarda büyüyen insanların her birinden aynı sorumlulukları beklemeyi doğru bir yaklaşım tarzı olarak kabul etmemektedir. Zorunlu durumlarda yükümlülük yüklenmesi gerektiğinde aniden değil de tedrici olarak yapılmasını istemektedir. Bu anlayışın, Ebubekir er-Râzî’nin genel yaklaşımına paralel ve akla da uygun olduğu söylenebilir.

⁸Kur’an-ı Kerim, Bakara Süresi, 2/286

Zengin ve varlıklı bir aile de doğan, yaşayan ve bu hayatın kolaylıklarına alışan bir kişi ile fakir ve hayatın her zorluğuna alışmış bir insandan aynı şeyler ancak zamana yayılarak istenebilir. Bu yaklaşım Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Kimseye kaldıramayacağı yükü yüklemeyiz"⁹ ayetine de uygundur. Farklı şartlarda yetişen insanların sorumlulukları ve gösterecekleri davranışların değerlendirilmesi açısından önceki yaşantı ve mevcut durumun birlikte dikkate alınması adalete uygun görülmektedir.

Dindar bir ailede, hiç alkol tüketilmeyen bir ortamda büyüyen bir kişinin alkol ile mesafesinin, alkolik bir ailede büyüyen bir kişi ile aynı olması beklenemez. Eğer insanların yaşadığı ortam ve şartlar dikkate alınmazsa yaradılıştaki bir adaletsizlik olduğu konusunda tartışmalara haklı bir gerekçe olabilir. Ebubekir er-Râzî'nin sürekli olarak hükümdarların doktoru, danışmanı ve onların himayelerinde olduğu görülmektedir. Bu düşüncelerinde kullandığı örnekler bu durumla alakalı görülebilir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, insanoğlu bu dünyada nefsanî arzularını akla tabi kılarak kontrol altına almak ve hevâsını sınırlandırmak suretiyle mutluluğa ulaşabilir. Bu durumda mutluluk, Allah'ın insana verdiği akıl ve irade kuvvetiyle mümkün olmaktadır. Böyle olmasına rağmen insanların çoğunun akıl ve iradeleriyle değil tutku ve ihtirasları doğrultusunda hareket ettiklerini belirtmektedir. (Râzî, 2015: 26-27).

Ebubekir er-Râzî, hekimlerin tedavi ederken Allah'a güvenmesi ve şifanın ondan beklenmesinin gerektiği, kendi gücüne ve becerisine aldanmaması gerektiğini söyler. Aksi bir davranışta bulunursa, sadece kendi gücüne ve tıptaki uzmanlığına güvenirse Allah'ın onu şifadan mahrum edeceğini savunur. (Râzî, 2016: 332).

Ebubekir er-Râzî'nin, alışık olunan rasyonalist tutumuyla çeliştiği görülmektedir. Sebep ve sonuçlar dünyasını savunan Râzî'nin, hekimlerin başarılı olmasını Allah'a güvenmeye bağladığı görülmektedir. Hekimlerin kendi kişisel yetenek ve başarısını tamamen göz ardı ederek sufice bir tavır takındığı söylenebilir. Aslında Ebubekir er-Râzî hakkında yazılan eserlerde bu türden çelişkilere sıkça rastlamak mümkündür. Râzî'yi Deist olma veya mülhit olarak ile itham edenlerin, kendi eserlerinde bu sufice tavırlardan bahsetmedikleri görülmektedir.

⁹Bakara Süresi 286. ayet

2.2.3. Ebubekir er-Râzî’de Ahiret İnancı

Ebubekir er-Râzî’nin, ulaşılan eserlerine bakıldığında ahiret inancını inkâr anlamına gelecek bir ifadenin olmadığı söylenebilir. Tam aksine ahiret hayatının bu dünyadaki hayattan çok daha önemli olduğunu savunduğu görülmektedir. Ahiret hayatına hazırlık anlamında tavsiyelerde bulunduğunu görülür.

Ebubekir er-Râzî’ye göre, ölümden sonra başka bir hayatın var olduğuna, ölümün de bu hayata bir geçiş olduğuna inanan ve şeriatin prensiplerini tam anlamıyla yerine getiren insanlar övgüye değer insanlardır. Bu inançta olan insanların ölümden korkmalarına gerek yoktur. Çünkü bu inanç, faziletli olan bu insanların ölümden sonra kurtuluşa, rahata ve ebedi mutluluğa ulaşacaklarını ve bu dünyadakinden güzel bir hayata kavuşacaklarını vaat etmektedir. (Râzî, 2016: 96).

Ölüm korkusundan kurtulmanın yolunun inançlı olmaktan geçtiğini savunduğu görülmektedir. Dinin ilkelerini yerine getirenleri faziletli olarak tanımlayarak ahiret hayatında kazançlı çıkacaklarını söylemektedir. Öte dünya hakkındaki görüşleri İslâm dinine uygun görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî’ye göre, tercih edilmesi gereken öte dünyadaki mutluluk olmalıdır. Akıllı kimsenin hazlardan vazgeçme ve şehveti yenme pahasına katlandığı elemenden daha fazla bir eleme yol açacak hazlara kendini kaptırmasını uygun görmez. Allah’ın hoşnut olmaması ve ahiretteki mutluluğu engelleme pahasına, halkın malını çalarak çırparak bir ömür boyu bütün yeryüzüne sahip olma imkânı tanınsa da bu şekilde bir şeyin yapılmaması ve böyle bir hayatın tercih edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. (Râzî, 2016: 70-72).

Ebubekir er-Râzî’ye göre, ölümün gelmesiyle bu dünyadaki haz ve elemeler biter, ölümün olmadığı diğer dünyadaki hazlar ise ebedidir. Ebedi hazdan vazgeçip sonlu ve geçici olan hazzı seçenler yanlış yapmış olurlar. Bu dünyada haz olarak görülenler, elemin ortadan kaldırılmasından ibarettir. Bu dünyadaki hazlar, hazların en kuvvetlisi bile olsalar, eksik olduklarından, insanlara tam bir mutluluk veremez. Dünyadaki mutluluk kalıcı değildir. Önemli olan ebedi ahiret hayatındaki mutluluktur. Bu dünyada gerçek mutluluğa ulaşılamaz. Ahirete inananlar gerçek dinin öğretilerini yerine getirdiklerinden rahata ve ebedi olan nimetlere ulaşırlar. (Karaman, Ebubekir e-Râzî’nin Ahlâk Felsefesi, 2004: 117).

Ebubekir er-Râzî'nin, sürekli olmayan bu dünyanın mutluluğunun yerine öbür dünyadaki sonsuz olan mutluluğun tercih edilmesi gerektiğini savunduğu görülmektedir. Bu dünyada haz veren şeylerin geçici olduğu, sonucunda daha fazla eleme katlanmak zorunda kalınacağını söylemektedir. Bunun da insanı mutsuz edeceği görüşünde olduğu görülmektedir. Ahiretteki mutluluğu feda etmek için bu dünyadaki hazların hiçbirinin kabul edilmemesi gerektiği düşüncesindedir. Mutlu olmak için, Allah'ın memnun olacağı davranışların gösterilmesi görüşündedir. Ancak bu sayede ve de sadece ahirette mutlu olunacağı fikrinde olduğu söylenebilir

Ebubekir er-Râzî'nin bu dünyadaki mutluluğun yerine ahiretteki mutluluğu tercih etmesi, dünyadan el etek çektiği, tamamen yüz çevirdiği anlamına gelmemelidir. Bu düşünceden uzak olduğunu, toplumdan kopuk olarak yaşanan münzevi hayatı eleştirmesinde açık olarak görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, bu dünya ile öteki dünyayı birbirinden bağımsız olarak değerlendirmez. İnsanların her iki yerdeki durumu da birbiriyle alakalıdır. Nefsin arzu ve isteklerini akıl ve iradeleri ile kontrol altına almayarak onların emri altına girenler, bu isteklerini tatmin edememekten dolayı üzüntü yaşarlar. Şehevi isteklerini tatmin etmek için çevrelerine zarar verip zulmedenleri uyarır. Bu kötü amelleri karşılığında nefis bedenden ayrıldıktan sonra uzun süre elem ve pişmanlık duyar. Nefs bedenle birlikte iken nasıl bir yaşam sürüyorsa, bedenden ayrıldıktan sonraki durum da buna bağlı olarak iyi veya kötü olarak sonuçlanacaktır. Allah'ı kendisinden sevap beklenen ve cezasından korkulan bir yaratıcı olarak tanımlar. Allah, zulmedip acı çektirenlere ve acı çekmeyi hak edenlere olanlara hak ettikleri cezayı vereceğinden hiç şüphe yoktur. (Karaman, 2004 39-40).

Bu yaklaşım Ebubekir er-Râzî'nin ölümden sonraki hayatı kabul ettiği, önceki ve sonraki hayat arasında bir ilişki kurduğunu ortaya koymaktadır. İslâm inancına uygun olarak İnsanların öbür dünyadaki mutluluğunun bu dünyadaki durumuna bağlı olduğu görüşünde olduğu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, insanların cezalandırılması gerektiğinde belirli kurallara uyulmalıdır. Hüküm verecek kişi cezalandırdığı kimseye karşı kibir ve kin taşımamalıdır. Bunların zıddı olan özellikler de bu kişilerde olmamalıdır. İlk iki tutuma sahip bir kişi

ceza verdiğinde verilen cezanın suçun miktarından fazla olmasına neden olur. Diğer iki tutuma sahip olma yani suçluya karşı hoşgörölü ve şefkatli olmak ise cezanın yetersiz olmasına yol açar. Akıllı kimse bu hususları göz önünde bulundurur ve duygularına göre davranmazsa cezada adalet yerini bulur. Bu şekilde davrandığı takdirde hem dünyada hem ahirette kazançlı olur. Ruhu ve bedeni için bir sıkıntı olmaz. (Râzî, 2015: 95-96).

Yukarıda görüldüğü gibi Ebubekir er-Râzî, ahiret inancını kabul etmenin ötesinde öte dünyada mutlu olabilmenin formülünden bahsetmektedir. Doğru amelleri yapmada inançlardan bahsetmeyerek duyguların esiri olmadan akıllı kullanarak kararlar verilmesini istemektedir. Akıllı kullanan kimsenin suçluya ceza verirken dînî kıstaslara değinmez, sadece kin, haset, hoşgörü ve şefkat hususlarını göz önünde bulundurmasını yeterli görür. İnanç ile doğru amel değil akıl ile doğru amel arasında ilişki kurduğunu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, filozof olan bir kişi, nefsinı eğitmek amacıyla bazen normal hazzardan birçoğunu terk edebilir. Bu davranışı kendisi için görev bilen için bunu yapmak oldukça kolay bir iştir. Hem ruhsal hem de fizyolojik olaylarda alışkanlık durumuna gelince ikincil bir karakter haline gelir. Böyle olunca zor işler kolay hale gelir. Alışkanlıkların zor işleri kolay hale getirdiğinden kimse şüphe etmez. (Kaya, 2014: 76)

Ebubekir er-Râzî, hazzardan vazgeçme ve şehveti yenme pahasına, katlandığı elemenden daha baskın bir eleme yol açacak hazzara kendini kaptırmayı mantıksız olarak görür. Bu duruma inanan bir kişi için bu doğru ve geçerli ise o böyle davranmak zorundadır. Bu temel ilkedен vazgeçilemez. Allah hoşnut olmayacaksa ve ahiretteki mutluluğu engelleyecekse, hırsızlık yaparak bir ömür boyu bize bütün yeryüzüne sahip olma tanınsa yine de böyle bir şeyi kimse yapmamalı ve böyle bir hayatı tercih etmemelidir. Biraz düşünüldüğünde, on gün göz ağrısı çekme pahasına bir tabak yaş hurma yemeği kimsenin istemeyeceğini bu duruma örnek olarak verir. (Kaya, 2015: 76).

Ahiretteki mutluluğu kazanmaktan bahseden Ebubekir er-Râzî'nin, bunu sağlamak için mantıksal bir çıkarım yaptığını görülmektedir. Çoğu zaman bu ilkedен bahsettiğine şahit olunmaktadır. Yani yapılacak tüm davranışlarda sonucu düşünerek alınan hazzın katlanılan elemenden fazla olup olmadığının düşünülmesini ve ona göre davranılmasını ister. Bir iş eğer Allah'ın hoşnut olmayacağı bir sonuçla bitiyorsa veya katlandığımız

elem daha fazla ise bunun doğru olmayacağı fikrindedir. Ahiret hayatında da bu durumun devam edeceği ve insanları mutsuz edeceğini savunmaktadır.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, hırsızlar ve yol kesen kimseler, hekim olmadığı halde hekimim diyenlerden çok daha iyidir. Çünkü hırsızlar ve yol kesen kişiler kolay kolay insan öldürmezler. Onlar insanların malını alır. Sahte hekimler genelde can alır. Ayrıca aç kaldığı veya muhtaç olduğu için hırsızlık yapmak zorunda kalan adam, ihtiyacı olmadığı halde sırf etrafa hava atmak ve kendinden övgü ile söz ettirmek isteyerek hareket edenden daha iyidir. Bunların çoğu bu davranışlarını dindarlık ve hayatı kurtarma gayreti ile açıklarlar. Bu davranışlarından vazgeçmeleri halinde hem din, hem dünya, hem de ahiretleri için birer mükâfat elde edecekleri söylenebilir. (Kaya, 1987 227-246).

Ebubekir er-Râzî'nin, din kavramının geçtiği her yerde dinin alet edilmesi ve kullanılması olayına vurgu yaptığı görülmektedir. Sahte hekimlerin dini kullanarak hayatlarını kurtarmaya yani geçimlerini bu şekilde sağladıklarını anlatmaya çalışır. Sahte hekimlerin bu davranışlarından vazgeçmeleri halinde dinlerinin ve dünya hayatlarının düzeleceği, ahirette de mükâfat alacaklarını söylemesi Ebubekir er-Râzî'nin dinlerin gereksiz olduğu türünden ithamlarla bağdaşmadığı görülmektedir.

2.2.4. Ebubekir er-Râzî'nin Peygamberlik Anlayışı

Ebubekir er-Râzî'nin mülhit olarak anılmasına neden olan önemli bir konu da nübüvvet hakkında kendisine atfedilen görüşleridir. Ulaştığımız kendisi tarafından yazılan birincil kaynaklara bakıldığında peygamberliği kabul etmediğini gösteren ifadelerin olmadığı görülmektedir. Muhlifleri tarafından yazılan ve kaynak olarak gösterilen bu eser ve çalışmalarda ise peygamberliği kabul etmediği hata zararlı olduğuna inandığı görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin peygamberlik anlayışını ortaya koyması açısından Ebu Hatim Er-Râzî ile peygamberlik üzerine yaptıkları iddia edilen tartışmanın da incelenmesi gerekir. Ama bu tartışmayı kendisi değil de tartışmış olduğu Ebu Hatim er-Râzî kaleme aldığından sıhhati konusunda şüphelerle birlikte ele alınacaktır. Ebu Hatim eserinde Ebubekir er-Râzî ismini kullanmadan sadece mülhit diye bahsetmesine rağmen günümüze kadar bu kişinin Ebubekir er-Râzî olduğu kabul edilmiş ve öylece değerlendirilmiştir. Tartışmanın başında;

Ebubekir er-Râzî, Allah'ın insanlardan bir kısmını peygamber olarak seçip bütün insanlardan üstün tuttuğunu, peygamberleri önder yapıp insanları onlara muhtaç kıldığını nereden biliyorsunuz? Peygamberler yüzünden insanların kavgaya tutuşmasını, düşmanlık duygularının gelişip savaşların artmasını ve bu sebeple insanlığın büyük bedeller ödeyerek yok olmasını ilahi hikmetle bir araya nasıl geleceğini sormaktadır. (Kaya, 2014: 83-84)

Ebu Hatim er-Râzî –Hikmete uygun olması için Allah'ın ne yapması gerektiğini sorar. Ebubekir er-Râzî -Hâkim ve Rahim olan Allah'ın hikmet ve merhametine yaraşan dünya ve ahirette yararlı ve zararlı olan şeylerin bilgisini bütün kullarına bildirmek ve insanları birbirinden üstün tutmamaktır. Böylece insanlığı kutuplaştıran, kavgaların çıkmasına neden olan görüş ayrılıkları ve çekişmeler ortadan kalkmış olur. (Kaya, 2014: 84).

İnanç ayrılıkları sonucunda birbirilerinin kanını dökmektense, düşmanlık duygularının savaşlara yol açıp büyük zararlar görmektense, savunmuş olduğu şeyin daha tutarlı daha güvenli bir yol olduğunu söyler. Ebu Hatim er-Râzî'nin, 'Sen Allah'ın hikmet ve merhamet sahibi olduğuna inanıyor musun?' sorusuna elbette cevabını verir. (Kaya, 2014: 84).

Ebu Hatim er-Râzî, 'Sence Hâkim olan Allah, hikmet ve merhametine yaraşır bir şekilde kullarına davranmış mıdır?' Kimsenin kimseye muhtaç olmayacağı şekilde herkese gerekeni ilham etmiş midir?' Sorusuna evet cevabını verir. (Kaya, 2014: 84).

Ebu Hatim er-Râzî bu tezinin doğruluğunu ispatlamasını ister. Çünkü bütün dünyada, her din ve millet, esas senin mesleğin olan felsefede, görüldüğü kadarıyla bir İmâm ve onun bağlıları, bir âlim ve onun öğrencileri vardır. Hiç kimse kendi kendine yeterli olamaz, tersine herkes birbirine muhtaçtır. Herkes dünya ve ahireti için neyin yararlı neyin zararlı olduğunu ilham ile değil âlimlerden ve inanıp bağlandığı İmâmlardan öğrenmektedir. (Kaya, 2014: 84).

Ebu Hatim er-Râzî insanların zekaca, akılca ve eğilimleri açısından eşit olup olmadığını sorar. Ebubekir er-Râzî, insanlar çalışıp çabalasalar, ellerinden geldiği kadar gerekeni yapsalar akıl ve eğilimlerinin eşit düzeye geleceğine hiç şüphe yoktur cevabını verir. Hatim er-Râzî'nin senin yaptığın gibi bir sonra gelen bir öncekinin fikrine karşı

çıkarsa bu ne yarar sağlar diye sorar. Bu anlayışın son derece sakıncalı olduğunu ve bu düşünce anarşi demektir yaklaşımına karşılık olarak;

Ebubekir er-Râzî, cevap olarak, farklı görüşlere yanlış ve tutarsız denemeyeceğini söyler. Çünkü önceki ve sonraki düşünürün her ikisi de müçtehitir. Kendisini sadece düşünmeye ve araştırmaya adayıp içtihat yapan kimse bu konuda samimi ise doğru yolda olduğu kabul etmek gerekir. İnsan ruhu ancak felsefi düşünce sayesinde yani hikmetli olarak düşünme sayesinde bu dünyanın kirinden, pasından arınır ve öbür dünyada kurtuluşa ermeye vesile olur. (Kaya, 2014: 89)

Bir kimsenin az da olsa felsefe yani hikmet ile ilgilenerek bazı şeyleri idrak gücüne ulaşmasıyla, ruhunun arınacağını ve kurtuluşa ereceğini söyler. Meraksız, ilgisiz ve araştırmaya ilgi göstermeyerek ömürlerini tüketen halk kitleleri birazcık olsun düşünebilselerdi, kendi tabiriyle felsefe yapsalardı ruhen arınıp kurtulacaklarını söyler.

Ebu Hatim er-Râzî, sana göre insanlar, düşmanlık ve anlaşmazlıklar yüzünden helak olmuş gitmişlerdir diyerek Ebubekir er-Râzî'nin dinleri kastederek farklı dinlerin yol açtığı sonuçlara yaklaşımını felsefe ile uğraşanlara da uyarlamasını ister. Aynı açıdan felsefe ile uğraşanların da bu yıkımı artırmaktan başka bir şeye yaramayacaklarını söyler. Filozofların farklı görüşlere sahip olduklarını söylüyor ve kendi sisteminin önceki filozofların görüşlerine uymadıklarını iddia ediyorsun diyerek senden sonra gelecek olan bir filozof hem sana hem de başkalarına karşı çıkabilir. Bu nedenle felsefe günden güne felaket hazırlıyor, batılı ve sapıklığı artırıyor demektir diyerek Ebubekir er-Râzî'nin bu konuda bir çelişkide olduğunu ortaya koymaya çalışır. (Kaya, 2014: 89).

Ebu Bekir er-Râzî görüş ayrılığını batıl ve sapıklık olarak görmediğini ifade eder. Düşünen ve o doğrultuda çalışıp didinen birinin, amacına ulaşamamasının sorun olmayacağını, niyetinin iyi olmasının doğru yolda olduğu anlamına geleceğini söyler. Düşünme ve araştırmadan başka bir yolla ruhun arınamayacağını ve doğru yolu bulamayacağını iddia eder ve bu konuda söyleyeceklerinin bunlar olduğu ve ekleyecek başka bir şey olmadığını söyler. (Kaya, 2014: 89).

Ebu Hatim er-Râzî, görüldüğü kadarıyla gerçeği kabul etmiyor kendi görüşünü ısrarla, inatla savunuyorsun en azından şu sorusuna cevap verilmesini ister. Peygamberlerin getirdiği kutsal kitaplara inanan bir kimse, bununla birlikte felsefeyle de uğraşsa, bahsettiğin bu dünyanın kirinden ve pisliğinden arınabilir mi? diye sorar. Ebu

Hatim er-Râzî, Ebu Bekir er-Râzî'nin bu çeşit hurafelere inanan, bağlanan yani kutsal kitaplara inananları cehalet ve taklitte ısrar eden kişiler olarak tanımladığı ve bu insanların felsefi düşünceyle ilgilenmesinin mümkün olamayacağını iddia ettiğini söyler. (Kaya, 2014: 89-90).

Yukarıdaki satırlarda görmüş olduğumuz kutsal kitapları hurafe olarak gören ifadeleri muhalifleri tarafından ona atfedilen kitaplar dışında görmek mümkün değildir. En önemli eserlerinden biri olan kendisi tarafından yazılan et-Tıbbu'r-rûhânî'de peygamberlere en ufak bir lekeyi dahi yakıştırmadığı görülür.

Ebu Hatim er-Râzî, “Bir kimse felsefi düşüncede derinleşmese bile birazcık olsun o alanda kafa yorarsa ruhen arınır dememiş miydin?” diye sorunca Ebubekir er-Râzî, evet diye cevaplar. Bunun üzerine Hatim er-Râzî, felsefede derinleşmeyen veya onunla en azından birazcık ilgilenmeyen bir kimsenin doğal olarak kendisinden öncekileri takip etmek durumunda olduğunu söyler. Bunun da körü körüne taklit anlamına geleceği ve bundan daha büyük bir hurafenin olamayacağını ifade eder. Ebubekir er-Râzî'nin kastettiği ruh arınmasının peygamberi ve kutsal kitapları inkâr etmekten başka bir şeye yaramadığını iddia eder. Aslında bu şekilde olanlara cahil, taklitçi ve tüm insanlara ters düşenlere hurafeci denileceğini söyler. (Kaya, 2014: 90).

Ebu Hatim er-Râzî, insanların yapıları gereği kendilerinden önce gelenleri takip etme eğiliminde olduğunu söyleyerek, Ebubekir er-Râzî'nin felsefi düşüncede kendisini fazla geliştirmese de ruhen arınacağı iddiasına karşı çıkar. Böyle bir durumun insanlarda taassup oluşturacağını ifade ettiği görülür.

Ebu Hatim er-Râzî, bu mesele üzerindeki tartışmanın bu şekilde olduğunu ifade eder. Tartışmada geçen kelimeler fazla, eksik veya ifadeler farklıysa da anlamı ve özeti bu anlattıklarından ibaret olduğunu söyler. Bir başka oturumda Ebubekir er-Râzî'nin kendini överek, kendinden önceki filozoflardan hiçbirinin kendisinin bilgi düzeyine ulaşamadıklarını savunduğunu söyler. Kendisinin onun iddialarına karşı başka şeyleri de anlattığını ayrıntısına girmeden söylediği görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin tartışmada kısa ve kestirmeden cevaplar verdiği görülmektedir. (Kaya, 2014: 88-98)

Aralarındaki bu tartışmayı kaleme alan Ebu Hatim er-Râzî'nin olayı anlatım şekliinden tartışılan konuların o an değil sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı eksik ve fazla bilgilerin olabileceğini belirtmesi bu bilgilerin sıhhat derecesinin ne

derece doğru olduğu konusunda dikkate alınmalıdır. Yani sözü edilen tartışmanın olmuş olması bir yana, tartışmada geçen konular karşı taraf açısından özetle, anlaşıldığı şekilde ve yorumlanarak nakledilmiştir.

Ebubekir er-Râzî'nin bahsi geçen tartışmada Allah'ın bir kavmin içinden peygamber çıkarıp o kavmin diğerleri üzerinde egemenlik veya üstünlük kurmalarını istemesi hikmet-i ilahiye uygun bir durum olmadığı görüşünde olduğu görülür. Durumu sadece bununla da sınırlı görmez. Peygamberlerin din savaşlarına yol açtığı, insanlar arasına düşmanlıklar sokup onları birbirine kırdırdığını da savunmaktadır. Bir dinin mensubunun ötekini yalanlayıp, siyasi üstünlük sağlamak amacıyla birbirilerine kılıç çektiklerini söyler. Hikmet sahibi Allah'ın böyle bir şeye sebebiyet vermiş olmasını uygun görmemektedir. (Kutluer, 1998: 78).

Yine aynı tartışmada Ebubekir er-Râzî, din adına yapılan savaşlara, dünya hayatının azını ahiret hayatının çoğuna tercih etmenin neden olduğu görüşündedir. Din savaşlarını çıkaranların, ahiretin çoğundan şüphe ettikleri için böyle bir şeye yönelmiş olduklarını savunur. Bu durumda Allah'ın bir kavimden peygamber çıkararak diğerlerine üstün tutmasını ilahi hikmetle uyumlu görmediği anlaşılmaktadır. (Kutluer, 1998: 78)

Ebubekir er-Râzî'ye göre, İnsanlar eşittir ve akıl insanların en önemli ortak noktasıdır. Azimli bir şekilde çalışarak bilgisini geliştirerek aklını eğiten bir kişi başkalarının aklıyla kendi arasındaki derece farkını kapatabilir. Önemli olan başkalarının aklını taklit etmeyip kendi aklını geliştirmek olmalıdır. Felsefi araştırma bilgiye ulaşmanın en güvenilir yoludur. Bu araştırma yöntemi ile kişinin bilgide istediği hedefe ulaşmasa da, arınmış olmanın kalitesine sahip olacağını savunmaktadır. (Ebu Hatim, 1977: 1-2, 45-54).

Ebu Hatim er-Râzî, mülhit diye tarif ettiği kişi ile aralarında geçtiğini söylediği tartışmada mülhidin, peygamberlerin getirdiği kuralların birbirini bozduğu görüşünde olduğunu söyler. Ona göre, peygamberlerin, Tanrı, din, nübüvvet ve âlem hakkındaki iddiaları birbiriyle çelişmektedir. Hz. İsa Musa'yı yalanlamış, Hz. Muhammed (as.) de Hz. İsa'yı yalanlamıştır. Mani dini ise bunların hepsine karşı çıkmıştır. Yine tek tek kutsal kitaplarda da çelişkiler bulunduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle nebevi bilgiyi gerçeğin ifadesi olarak kabul etmediğini savunduğu görülmektedir. Ebubekir er-Râzî, peygamberlerin göstermiş olduğu söylenen mucizeleri peygamber olma iddiası taşımayan

kişilerin de yapabildiğini söyler. Mucize haberlerini nakleden kişilerin birkaç kişiyi geçmediğini savunur. Mucize haberlerinin anlaşılabilir olarak yapılmış olabileceğini savunduğu yine bu tartışmada görülür. (Ebu Hatim, 1977: 1-2, 45-54).

Ebu Hatim er-Râzî, aralarında geçen tartışmaları mülhit olan kişinin, Kur'an'ı Kerim'in mucize olduğunu kabul etmediğini söyler. Ona göre değil bir misli kat kat misli yazılabilir. Bahsi geçen tartışmada hali hazırda Kur'an'dan belâğat ve fesahat açısından çok üstün şiir örnekleri var olduğunu söyler Kur'an denilen metnin ilmî bir yönü olmayıp, çelişkilerle ve öncekilerin masalları ile dolu olduğu görüşünde olduğu görülür. Herhangi bir şeye de kanıt olarak sunulacak bir durumda da olmadığını söyler. Mülhide göre, nebevî olan ile felsefî olan arasında böyle bir çelişki var iken, bilgiye ve hakikate ulaşmak isteyen bir kimse neden daha kolay yoldan değil de zorlu, dolambaçlı, şüpheli ve sonucu kötü olan bir yolu seçsin. Veya Allah neden bütün kullarına doğru ile yanlış ilham etmesin. İnsanları peygamberlere neden muhtaç bıraksın. Tüm insanlara hakikati ilham etmesi daha genel bir faydası olmaz mı? Hayvanlara bile kendisine iyi ve kötü olanı ayırt etme içgüdüsünü veren Allah, insan tabiatında neden böyle bir şey yapmış olmasın. Bu yol insanlara peygamber gönderilmesinden daha kapsamlı, yararlı ve kestirme bir yol olmaz mı? diye sormaktadır. (Ebu Hatim, 1977: 1-2, 45-54).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, matematik, astronomi, mantık ve tıp kitapları insanın doğasında var olan özelliklerin bilgiye yönelişinden ortaya çıkmıştır. Bir konuda kanıt aranması durumunda bunun kutsal metinlerde değil bilimsel eserlerde bulunacağına inanmaktadır. Öklides ve Batlamyus eserlerini ortaya koyarken kutsal metinlere ve peygamberlere ihtiyaç duymamışlardır. Bahsedilen bu ilimlerin ilkelerini peygamberlerin ortaya koyduğu iddiası doğru değildir. Bu bilgilerin deney ve gözlem yoluyla birike birike oluştuklarını savunduğu da kendisi hakkında yazılan eserlerde görülmektedir. (Kutluer, 1998: 80).

Ebubekir er-Râzî, peygamberlerin üstün ahlâki şahsiyetler olduklarını belirterek, bazı kişilerin kendi durumlarını meşrulaştırmak ve aşkın güzel olduğunu ortaya koymak amacıyla, peygamberlerin menkıbeleri arasında aşk menkıbeleri olduğunu söylemelerine de karşı çıkmaktadır. Peygamberler de birer insan oldukları için onlarda da istenmeyen bazı durumlar söz konusu olabilir. Ancak, peygamberlerde ortaya çıkan bu tür söz, hareket ve davranışlar onların iyi görüp tasvip ve tercih ettikleri şeyler olarak değil, dil

sürçmesine de benzeyen bir durum olarak kabul edilmelidir. Yani bu tür istenmeyen durumlar, onların küçük yanlışları olarak ele alınmalıdır. (Razi, 2015: 96)

Görüldüğü gibi Ebubekir er-Râzî, peygamberlerin en üstün ahlaki örnek olduğunu kabul etmektedir. Bazı kişilerin kendi durumlarını meşru kılmak ve davranışlarına dini görüntü kazandırmak için peygamberlerin yaşamış oldukları olayları yanlış yorumlayarak kanıt getirmeye çalışmalarını eleştirmektedir. (Kenan, 2001: 196).

Bu anlamda düşünülecek olursa bazı araştırmacıların ileri sürdükleri gibi Ebubekir er-Râzî'nin peygamberliği kabul etmemesi şeklindeki gelenekselleşmiş rivayetlerin çok da geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Metinden anlaşıldığı kadarıyla Ebubekir er-Râzî peygamberliği “erdemli insanlar” kategorisinde göstermek suretiyle İslâm dininin dilinde daha evrensel bir dil kullandığı da söylenebilir. (Sünter, 2004: 46)

Ebubekir er-Râzî'nin peygamberliği kabul etmemesi bir yana onların hata bile yapmış olduklarını söylemenin yanlış olduğu görüşündedir. Peygamberleri insanların en üstünü olarak görmektedir. Böyle bir durum peygamberleri ve nübüvveti inkâr ettiği ithamıyla çelişmekte olduğu görülür.

Ebubekir er-Râzî, Kitabu's-Şukuk adlı eserinde, birçok konuda etkilendiği bilinen Gallen'in bir kitabından bahsederken şöyle söylemektedir: “... Kitabu'l Burhan ile başlayalım. Çünkü bana göre bu kitap, Allah'ın indirilmiş kitaplarından sonra en değerli ve en faydalı kitaptır.” (Râzî, 1993: 3).

Bu ifade Ebubekir er-Râzî'nin çeşitli konularda etkilendiği ve takip ettiği Galen'in kitabını Allah'ın kitaplarından daha değersiz gördüğünü göstermektedir. Bu durumda Râzî'nin kutsal kitapları hiçbir faydası olmayan kitaplar olarak gördüğü ve Platon (MÖ. 427-347) ve Aristoteles'in (MÖ.384-322) kitaplarının onlardan daha üstün, daha faydalı olduğu anlayışını benimsediği iddiasını kabul etmek mantıklı görünmemektedir.

(Karaman, 2002: 121-122).

İbn Nedim, Ebubekir er-Râzî'ye isminden nübüvveti kabul ettiği ve peygamberleri savunduğu anlaşılan “Kitap fima Yureddu bihi İzharuma Yuddeamin Uyubi'l-Enbiya” (Kendisi ile peygamberlerin kusurlarının ortaya çıkarıldığı iddia edenlerin reddi hakkında kitap) isimli bir eseri olduğunu yazmaktadır.(İbn Nedim, 1965: 357-359).

Ebubekir er-Râzî, insanların hikmetli yaşam sürmelerinde, doğruları yapmasında ve yanlış davranışlardan sakınma konusunda Kur'an- Kerim'den ve peygamberin sözlerinden örnekler getirerek ikna etme metodunun yerine farklı bir yöntem kullandığı görülür. Nakli deliller sunma yöntemi ile bir şeyleri kabul etmeyen insanlara akıl ve mantık çerçevesinde ikna edici açıklamalar yaptığı görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin nübüvvet ve peygamberlik ile ilgili görüşlerini tam olarak anlamak için iki yol izlenebilir. Ya muhaliflerinin kendisi hakkında yazdığı kaynaklara başvurulmalı ya da kendisi tarafından yazılan az sayıda günümüze ulaşan eserleri incelenmeli. Ebu Hatim er-Râzî gibi muhaliflerine baktığımızda Ebubekir er-Râzî'nin sadece peygamberliği değil kutsal kitabı ve dinleri de kabul etmediği iddia edilmektedir. Ama kendisi tarafından yazılan ve ulaşabildiğimiz eserlerinde çok değinirse de dini, peygamberleri ve kutsal kitabı kabul ettiği görülmektedir. Bu aşamada muhaliflerinin yazdıklarından ziyade kendi eserlerinden yola çıkarak bir sonuca varılmasının daha uygun olduğu söylenebilir.

2.2.5. Ebubekir er-Râzî'nin Ahlâk Anlayışı

Ebubekir er-Râzî'nin günümüze kadar ulaşan ve kendisinin yazdığı kabul edilen, ahlâk felsefesi sahasındaki görüş ve düşüncelerini oluşturduğu altı temel ilke de felsefi ve dînî görüşlerinin izlerine rastlamak mümkündür. Bu İlkeler:

- 1.Ahiretteki yaşantımız bu dünyada yaptıklarımıza bağlıdır.
- 2.İnsanın yaratılışının gerçek amacı ilim sahibi olmak ve adaleti uygulamaktır.
- 3.Aklı hevânın karşına yerleştirir ve aklın isteklerini yapma öteki âlemdeki kurtuluş için yeterli görür.

Ebubekir er-Râzî, dünyadaki davranışlarımız ile öldükten sonraki yaşam arasında ilişki olduğunu belirtmektedir. Öte dünya inancına sahip olduğunu ortaya koymakta ve herhangi bir sınırlama olmaksızın aklın isteklerinin doğru istekler olduğunu savunmaktadır.

- 4.İnsanı gözetip kollayan Allah onun acı çekmesini, zulüm görmesini ve cahil kalmasını değil, bilgili ve adil olmasını istemektedir.

- 5.İnsanoğlu alacağı hazdan daha fazla bir eleme katlanmamalıdır.

6.Yüce yaratıcı âlemin devamı ve hayatın akışı için zorunlu olan sanatları geliştirme görevini insanlara vermiştir. (Karaman, Ebubekir e-Râzî'nin Ahlâk Felsefesi, 2004: 39-40).

Ebubekir er-Râzî, insanları gözetleyen ve gerektiğinde kollayan bir Allah inancından bahsetmektedir. Bu yaklaşımı müdahil olan bir Tanrı inancında olduğunun bir kanıtı olarak görülebilir.

Ebubekir er-Râzî'nin en önemli eseri olan kabul edilen “et-Tıbbu'r-rûhânî'de” (Ahlâkın İyileştirilmesi) Allah'ın ilim, adalet ve merhamet sıfatlarına önemli bir yer verdiği ve sürekli bu sıfatlara atıflarda bulunduğu görülmektedir. (Karaman, 2004: 56)

Yirmi bölümden oluşan “et-Tıbbu'r-rûhânî” adlı eserinin ilk bölümünde yaratıcının insana lütfettiği en büyük en yararlı nimetin akıl olduğunu belirtir. İnsanı hayvanlardan üstün kılan en önemli özelliğin akıl olduğu, aklın var olması sayesinde bir şeyleri diğerlerinden ayırt ederek tanıdığı, bilim ve sanatı akılla yaptığını ve en önemlisi Allah'ın da akılla bulunduğunu söyler.(Razi, 2015: 57) Bu konuda rasyonel bir yöntem izlediği görülür

Ebubekir er-Râzî'ye göre davranışlar akla uygun olduğu sürece yani hevâ ile yaptırılmadığı sürece ahlâki olarak kabul edilmelidir. Her akıllı insanın fiil ve davranışlarının ahlâki olduğunun söylenemeyeceği, aklın önündeki engelleri aşabilmek için Allah'ın insana hayvanlarda bulunmayan ve irade denilen bir yetenek verdiğini söyler. İnsanın ancak hür iradesiyle yaptığı işlerden sorumlu olacağı ve davranışlarının iyi ya da kötü olarak nitelenmesinin de irade ile ilgili bir husus olduğunu belirtir. (Kaya, 2016: 23)

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Ebubekir Râzî'nin aklı, dînî ilkelerin karşısına değil hevânın karşısına koymuş olmasıdır. Yani akıl ile hevâyı kıyaslayarak bu ikisinden aklın isteklerine tabi olunmasını istemektedir. Genel çerçevede Ebubekir er-Râzî'nin yaklaşımına bakıldığında içten gelen boş isteklere yani hevâyâ teslim olmak yerine bu isteklerin akıl süzgecinden geçirildikten sonra davranış haline getirilmesini istediği anlaşılmaktadır. Onun, Allah'ın insanlara verdiği irade ile hareket edilmesi gerektiğini savunduğu görülmektedir.

İnsanın hür iradesi dışında yaptıklarından sorumlu olamayacağını savunarak dönemindeki Cebriyeci ve kaderci anlayışlara da göndermeler yaptığı söylenebilir. Yine

bir sonucun iyi veya kötü olarak ifade edilmesi için zor kullanma olmadan özgür irade ile yapılmış olması gerektiğini de şart koştuğu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, ahlâki görüşlerinde de akli merkeze alan bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Ahlâkî zamanlar ve mekânlar ötesi bir anlayışla değerlendirmektedir. Akli hakikati bulmada önemli bir kaynak olarak kabul ettiğinden ahlâkî akıl kriteri ile açıklamak beklenen bir durum olarak kabul edilebilir. Akla uygun olmayan her davranışı ahlâkî bulmaz. Ahlâk kelimesinin kökeninde de zaten yaratılışa yani fitrata uygunluk anlamları vardır. İnsanoğlu, aklını kullanarak yaratılışından kaynaklanan özelliklere uygun davranışları bulabilir.

Ebubekir er-Râzî, insanları hayvanlardan ayıran en önemli özelliğin irade olduğunu savunduğu görülmektedir. Aklın önünde bulunan engelleri aşmak için iradeyi kullanmak gerektiğini söyler. Hür irade ile yapılmayan hiçbir davranıştan sorumlu tutulamayacağımızı savunur.

Ebubekir er-Râzî, kötü olan durumun hem Allah hem de insanlar tarafından cezaya müstahak görülme olduğunu söyler. Allah tarafından cezayı hak etmesi yaratıcının iradesine aykırı davranmasından dolayıdır. Çünkü şanı yüce Allah herkese iyi davranmakta ve herkesin iyiliğini istemektedir. İnsanlarca cezaya müstahak görülmesi durumunda ise, onlara karşı kötü davranmış ve onlara haksızlık yapılmıştır denilebilir. (Râzî, 2016: 126).

Ebubekir er-Râzî, birçok yerde kötü olarak gördüğü konuları kanıtlamaya çalışırken her zaman yaptığı gibi akli veya davranışların sonuçlarını baz aldığı görülür. Yani daha fazla fayda nasıl elde edilecekse o doğrultuda davranılmasını istemektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin yalan söylemenin iki çeşit olduğunu söyler. Birinci çeşidinde, yalan söyleyenin kendisine yalan söylenilen tarafından makul görülebilecek iyi, güzel ve ona faydası dokunacak bir durumdan dolayı yalan söylenmesidir. Bu şekildeki yalan gereklidir ona göre. (Râzî, 2015: 98).

İkinci çeşit yalanın ise yalancının o anda niyeti ne olursa olsun yalanına muhatap olan kişiye zararı dokunması durumuna göre değerlendirme yapmaktadır. Örnek vererek bir kişinin arkadaşına, bir hükümdarın onu yakınları arasında görmek istediğinden bahseder. Arkadaşı da önemli şeyler elde edeceğini düşünerek birçok zorluğa katlanarak hükümdarın huzuruna varır. Oraya vardığında hiçbir şeyin doğru olmadığını anlar.

Hükümdarın kendisine karşı öfke dolu olduğunu görür ve işte o zaman kendine gelir. Yalancının gerçek niyeti, arkadaşının giderken geride bıraktığı bazı eşyaların elde etme istediğinde olmasıdır. (Râzî, 2015: 97-99).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, kendisinden uzak durulması ve korunulması gereken asıl yalan, kişiyi yalan söylemeye zorlayan bir durum ve elde etmek istediği büyük bir şey olmadığı halde yalan söylemektir. Çünkü değersiz, basit şeyler uğruna yalan söylemeyi doğru bulan birinden, çok büyük ve değerli şeyler elde etmek amacıyla yalan söylemesi daha çok beklenir. (Râzî, 2015: 97-99).

Yukarıda görüldüğü gibi dini referans almadan tamamen evrensel bir yaklaşımla savunduğu görüşü temellendirmeye çalışmaktadır. Yalan söylemek zorunda kalınacak durumların olduğunu kast eder. Kesinlikle yalan söylenmeyecek durumun, bir menfaat elde etmek için söylenen yalan olduğu görüşündedir.

Ebubekir er-Râzî'nin yalan söylemeyi göreceli bir durum olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Amaçlanan şey önemli ve değerli bir şeyse yalanın söylenebileceğini savunduğu söylenebilir. İslâm inancında da belirli yerlerde yalanın söylenebileceği de bilinmektedir. Örneğin kûs olan insanları barıştırmak için, savaş halinde iken ve eşlerin arasını düzeltmek için yalan söylenebileceği belirtilmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin yalan ilgili görüşleri Kirmanî tarafından yararsız olarak görülerek karşı çıkılmıştır. Kirmanî yalanı iki kısma ayırmanın doğru olmadığı görüşündedir. Erdem olarak kabul edilen doğruluğun bile gıybet hususunda olduğu gibi bazen nefse zararı oluyorken, kötü bir davranış olan yalanın fazlasıyla nefse zararı olur. Ebubekir er-Râzî'nin, yalanın her durumda nefse zarar verdiğini bilmediğini eğer onun bilseydi farklı nedenlerle yalan söylemeye izin vermezdi. (Kirmanî, 1977: 77-78)

Yine sarhoşluk üzerine yazdıklarında da aynı yaklaşım içinde olduğu görülür.

Ebubekir er-Râzî, sürekli ve arada bir içilen içkinin içeni birçok belaya, sıkıntıya, felaket ve hastalığa sürükleyen normal olmayan durumlardan biri olduğunu söylemektedir. Doğal olarak sarhoş olan bir kişinin normal davranamayacağını belirtir. (Râzî, 2016: 158).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, içki içme aklın ve utanma duygusunun yok olmasına neden olur. İnsanı dînî ve dünyevi konulardaki önemli görevleri anlamaktan ve

yapmaktan yoksun bırakır. Sarhoş olan bir kişinin dînî ve dünyevî alanda yapması gerekenlerle ilgilenemeyeceği ve hiçbirini gerçekleştiremeyeceği görüşünde olduğu görülmektedir. (Râzî, 2015: 114-116).

Ebubekir er-Râzî'ye göre içki, nefsanî arzu ve isteklerin en büyük tahrikçisi ve akıl için en büyük tehlikedir. İçkinin öfke ve şehvet güçlerini desteklediği, doğrudan isteklerine kavuşmak için onları beslediği söylenebilir. Bu nedenle akıllı kimse, önemli bir şeyini çalmak isteyenlerden sakındığı gibi içkiden korunmalıdır. Kullanmak istediğinde ise kuralına göre kullanması gerekir. Bir istisna getirerek bir miktar içecekse düşünsel yorgunluk ve sıkıntısını gidermek için içebileceğini savunur. Ama bunu yaparken amacının zevk almak ve nefsanî isteğini karşılamak olmaması gerekir. Aksine vücudun dengesini bozacak olan zihin yorgunluğunu ve sıkıntıyı azaltmak için kullanılabileceğini savunmaktadır. (Râzî, 2015: 114-116).

Râzî'nin, sanki içki ile ilgili hiçbir nas yokmuş gibi sadece zararlarından bahsederek tamamen akla ve sonuçlara göre değerlendirmeler yaptığını görülmektedir. İslâm inancına uygun olmayan bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Adeta haramı tavsiye ettiği görülmektedir. İslâm'ın zaruret durumunda haram olanların yenilme ve içilme sınırlarını aklına ve mantığına göre yorumladığı söylenebilir.

Burada önemli detay dînî görevleri yerine getirmede içkinin zararından bahsetmesidir. Ebubekir er-Râzî'nin her ne kadar isim vermese de dînî bir alanın olduğunu kabul ettiği ve bu alanda belirli dînî görevlerin olduğu inancında olduğu sonucunu çıkarabilir. Dînî ve dünyevî ayırımı yaparak içki içmenin iki duruma da zarar verdiğini savunduğunu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî, içkinin bağımlılık özelliği bulunduğundan bu konuda aşırı istek oluşturur görüşündedir. Bu nedenle onun takibinin ve kontrolünün çok hızlı olması gerekir. Bazen sıkıntı ve kederden kurtulmaya, aşırı neşeye, atılganlık ve saldırıya ihtiyaç duyulduğunda şarap içilebileceğinde herhangi bir sakınca görmez. Ancak çok fazla düşünce, açık bir anlayış ve sağlam bir kararlılık gerektiren durumlarda içkiye yaklaşmamak ve ondan kaçınılması gerektiğini söylemektedir. (Râzî, 2015: 114-116).

Filozofumuz hükümdarların ve devlet büyüklerinin hizmetinde bulunurken içkinin içilmemesi gerektiğini söyler ve bunun nedenini de şöyle açıklar:

Hükümdarın bir ihtiyacı halinde yanında sarhoş olarak bulunmak, hükümdarın gözünde küçülmeye neden olur. Tedavi sırasında telafisi mümkün olmayan büyük hatalar yapılabilir. Her şeye rağmen hükümdar kişinin sarhoş olduğunu bildiği halde müdahale etmesini emrederse o zaman durumun değişeceği ve duruma göre davranılmasını ister. Yine bağımsız olarak bir insan kendisi içmek isterse, sağlığını bozmayacak kadar veya bir hastalığa karşı yeterince içmesinin uygun olacağını söylemektedir. (Karaman, 2014:106-110).

İçki içen kişiyi Allah'ın gözünden düşme yerine hükümdarın gözünde düşme ile korkuttuğu görülmektedir. İçki içme isteğinin karşılanmasında herhangi bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır. İçki içilmesine karşı olduğu hususlar dünyevi konularla sınırlıdır. Mesela, sarhoş olan kişilerin bu halde muayene ederken hataya düşecekleri uyarısını yaptığı görülür. Tedavi amaçlı olarak da gerektiği kadar içilmesine de uygun olarak yaklaşmaktadır.

Ebubekir er-Râzî cinsel ilişkiyi hazzın tercih edilmesinden kaynaklanan olumsuz davranışlardan biri olarak görür. Bedeni halsizleştirdiği, görme gücünü zayıflatığı, yaşlanmayı hızlandırdığı, beyne zarar verdiği, sinirleri tahrip ettiği ve daha birçok zararının olduğunu savunur. Sık cinsel ilişkinin bu arzuyu zamanla daha da artıracığını söyler. Bu nedenle akıllı kimsenin, nefsinin kontrol altında tutması ve cinsel birleşmeden uzak tutması gerektiğini ifade eder.(Razi, 2015: 117-118)

Ebubekir er-Râzî'nin anlatımlarından cinsel ilişkiden kastının zina olmadığı ve zinanın sonuçlarından bahsetmediği anlaşılmaktadır. Cinsel birleşmenin nefsin kontrol edilememesi anlamında olumsuzluğundan ve fiziki zararlarından bahsetmesi dini açıdan bir ayırım yapmadan cinsel birliktelikten ve bundan kaynaklanan zararlardan bahsettiği görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre İnsanlar cinsel ilişkiyi, halkın kötü ve çirkin görmesinden dolayı gizlerler. Yaptıklarında ise gizlice yaparlar. Bun nedenle bu ilişkinin akıl tarafından da doğru olmayan bir eylem kabul edildiği söylenebilir. Bir konunun çirkin ve doğru olmayan bir fiil olduğu hususunda insanların aynı fikirde olması ya doğuştan gelen apaçık bir duygu ya da eğitim ve öğretimle ilgili bir durumdur. Bu iki şıktan hangisi olursa olsun yine de çirkin ve iğrenç bir fiil olması gerekir. Çünkü mantık kuralları açısından düşünüldüğünde bütün insanların veya çoğunluğun ya da bilge kişilerin doğruluğu

hakkında şüphe etmedikleri fikirler güvenilir görüşler olarak kabul edilir. (Râzî, 2015: 119).

Bundan dolayı, kimsenin kötü ve çirkin bir şeyi yapma yönünde bir eğilimi olmamalıdır. Tam tersine o şeyi terk etmelidir. Mecbur kalıp da yapmak zorunda kalırsa, utanarak ve kendini kınayarak imkânlar dahilinde en aza indirmelidir. Aksi takdirde aklını nefsanî isteklerin eline terk etmiş olur. Bu şekilde davranan kimse, nefsine uyduğu ve onun isteklerine boyun eğdiği için akıllıların gözünde hayvanlar gibi olur. İnsanoğluna yaptıklarının ne gibi sonuçlar doğuracağını akıl ona hatırlatır ve engel olur. Hayvanlar ise yaptıklarının sonucundan habersiz, herhangi bir engel ve uyarıcı olmaksızın doğasına göre davranır. (Râzî, 2015: 119).

Ebubekir er-Râzî'nin, yukarıdaki iki paragrafta cinsel ilişki konusunda yaklaşımı tamamen akıl ve mantık üzerine kuruludur. Hatta cinsel ilişkiyi o kadar aşağılamaktadır ki adeta bu işi yapan kişileri hayvan seviyesine indirmekte olduğu görülmektedir. Cinsel ilişkiyi ayıp, çirkin ve iğrenç bir olay olarak görmektedir. İnsanların gizli olarak yaptıklarını da bu işin yanlış olduğuna delil olarak sunmaktadır. İçki konusunda haramı teşvik ederken cinsel ilişki konusunda helali iğrenç gördüğü söylenebilir.

Ebubekir er-Râzî, temizlik ve arınmışlık konusunda göz önünde bulundurulması gereken ölçünün fıkıhın başvurduğu kıyas değil duyuların olması gerektiğini savunur. O nedenle bu konularda vehme ve kuruntuya göre değil, duyuların bildirdiğine göre hareket etmek gerekir. Buradan çıkan sonuca göre duyuların necaset olarak algılamadığı şeye temiz denmesi gerektiği, pis ve kirli demediğine de temiz ve pak denilmesi gerektiğini savunur. (Râzî, 2015: 120-122).

Ebubekir er-Râzî'ye göre, bir şey temiz ve pak olarak tanımlarken ya dînî açıdan, ya da o şeyin tiksinti verici olduğu dikkate alınır. Duyuların algılamadığı çok az kirlilik kimseye zarar vermez. Örneğin ayakları pisliğe ve kana değmiş olan sineklerin bir elbiseye konması sonucu o elbiseyle namaz kılınmasına din de izin vermez. Yine aynı şekilde din, idrarla kirlendiği bilinen su, eğer akıp giden bir su ise onunla temizlik yapılmasına izin vermektedir. Aynı şekilde büyük olan durgun suya kan ve şarap damladığı bilinse de o su temiz sayılır ve o kirlilik kimseye zarar vermez. Duyuların tespit edemediği bir şeyi doğal olarak kimse bilemez ve bilinmeyen bir şeyden de çekinmeye gerek yoktur. Korkup çekinmek durumunda olunmayan bir şey kimse açısızdan kirli

sayılmaz. O nedenle duyularla tespit edilmesi zor az miktardaki pisliğin ve kirliliğin kimseye zarar vermediği görüşündedir. Bu konuda tartışmak ve yorum yapmanın gereksiz olduğunu söylediği görülmektedir. (Râzî, 2015: 120-122).

Ebubekir er-Râzî'nin temizlik ve necaset konusunda yaklaşımının aklî ve duyularla tespitle olduğu görülür. Bu konuda fikhın yaklaşımındansa duyulara göre yapılmasını ister. Ama burada fikhın kıyas yöntemine karşı çıktığı görülür. İslâmî anlamda ayet ve hadis bulunan konularda kıyas zaten yapılamaz. Ebubekir er-Râzî'nin kıyas ile duyuların verileri arasında duyuları tercih ettiği görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, İnsanlar hassas bir şekilde, duyulara değil, vehme kapılarak temizlik ararsa bu şekilde hiçbir zaman o temizliğe ulaşamaz. Çünkü kullanılan suların insanlar tarafından kirletilmediğinden, onun içine yırtıcı hayvanların, sürüngenlerin, vahşi ve diğer hayvan leşlerinin, pislik ve gübrelerinin düşmediğinden her zaman emin olunamaz. Hatta o sudan üzerimize ne kadar çok dökersek dökelim, yine de en son döktüğümüz suyun en pis ve olmadığından emin olunamaz. Bu yüzden Allah, kullarının bu şekilde temizlenmelerinin usulünü va'z etmiştir. Aynı zamanda gereksiz yere bunun ilerisi bir temizlik, kullarının güç ve imkân dahilinde olmadığını da savunmakta olduğu görülür. (Râzî, 2015: 122).

Burada dikkat çeken husus Ebubekir er-Râzî'nin Allah'ın temizlenme ile ilgili va'z etmesinden bahsetmiş olmasıdır. Allah'ın va'z etmesini kabul, kulları ile akıl dışında iletişim kurduğunu da kabul anlamına gelir. Allah'ın va'z etmesi bir aracı vasıtasıyla ancak olabilir. Bu bir melek veya insan olabilir. Râzî'nin bu yaklaşımı kutsal kitap ve peygamberlere inandığı sonucuna götürebilir. Allah tarafından va'z edilen bir husus var ise vehme dayanarak başka yollar aramakla hiçbir zaman tatmin olunamayacağını ve bu durumunda insanların gücünü aştığı inancında olduğu görülmektedir. Temizlenmenin usulünün Allah tarafından va'z edildiğini söyleyen birinden dini, peygamberleri ve kutsal kitap tanımayan Deist ve mülhit biri olarak bahsetmek tutarlı bir yaklaşım olmadığı söylenebilir.

Ebubekir er-Râzî'ye göre, vesveseye veya vehme dayanan kirlilik anlayışı, insan hayatını çekilmez kılan hususlardan biridir. Bir kimse, içinde kaybolmuş ve gözükmeyen bir pisliğin olmadığı bir besin bulmaktan hiçbir zaman emin olamaz. Bu durumda akıllı bir kimsenin geçerli bir sebebi ve kendini destekleyecek bir delili olmaksızın görüş beyan

etmesi doğru bir davranış değildir. Bu durum, akli bırakıp tamamen nefse tabi olmakla aynı anlamına gelmektedir. (Râzî, 2015: 122).

Ebubekir er-Râzî'nin kuruntu ve vehm derken kastinin, dînî ve aklî bir dayanağı olmadan yapılan aynı zamanda nefse uygun yorumlar olduğu anlaşılmaktadır. Allah'ın belirlediği temizlenme usûllerinin ötesinde bir şey aramanın anlamsız aynı zamanda kullarının güç ve imkânlarının dahilinde olmadığı görüşündedir. Özellikle bazı fıkıhçıların her şeyi gereksiz yere inceden inceye araştırmalarının, gereksiz kurallar ekleyerek hayatı çekilmez hale getirdiğinden bahsetmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin insanı karamsarlığa iten mutlu olmasını engelleyen üzüntü ve ölüm korkusu gibi bazı psikolojik etkenlere dikkat çektiği görülmektedir. Tasa ve üzüntünün beşerî bir husus olduğunu belirterek bunlardan kurtulmanın yollarını açıklamaya çalışır. Öncelikle üzüntünün meydana gelmemesi için ve olabildiğince azaltılması için tedbirlerin alınmasını ister. Eğer üzüntü meydana gelmişse ondan kurtulmanın çareleri aranmalıdır. Râzî'ye göre üzüntünün en önemli kaynağı sevdiklerini kaybetmek ve beklentilerini karşılayamamaktır. Akıllı bir kimse yaşamış olduğu bu dünyada her şeyin sürekli olarak değiştiğine, yaşayanların da bu yasaya tâbi olduğuna ve bundan kurtulmanın imkânı olmadığına kesin bir şekilde inanırsa meydana gelen her üzüntülü ve can sıkıcı olayı doğal olarak karşılar. Ölüm korkusunun mutsuzluğa neden olduğunu savunur. Kendi iradesi dışında olan ve gücünü aşan bu olaylar karşısında kendisine başka teselliler bulması gerektiğini söyler. (Karaman, Ebubekir e-Râzî'nin Ahlâk Felsefesi, 2004: 151-161).

Ebubekir er-Râzî insanların kendi eksiklerini ve kötü ahlâki yönlerini tespit etmenin kolay olmadığını söyler. Bu durumu çözmek için bazı önerilerini sunar. Hata ve kusurlarını öğrenmek isteyen kişinin ilk olarak yapması gereken şeyin güvendiği ve sürekli olarak beraber olduğu bir arkadaşının kendisini denetlemesi için seçmesini ister. Kendisinde görmüş olduğu kötü alışkanlık ve davranışları kendisine söylemesini ister. Arkadaşına bu işin çok önemli olduğunu söyleyerek gerçeği herhangi bir eksiltme yapmadan söylemesini ister. Ebubekir er-Râzî'ye göre kötü alışkanlık ve huylar terk edildikten sonra kolayca ortaya çıkma özelliğine sahip olduğundan bu yöntemin kullanılmasını ister. (Râzî, 2015: 72-73).

Kirmanî'nin bu yöntemi eleştirdiği görülür. Kirmanî'ye göre, işi başkasına havale etme bu kötü alışkanlıklardan kurtulmak için faydalı bir yol değildir. Ona göre Ebubekir er-Râzî, Ebu Hatim er-Râzî ile aralarında geçen tartışmada insanın bir öğreticiye ve rehberine ihtiyacı olduğu anlayışını kabul etmediğini, burada ise tam tersi bir yöntemi savunduğunu söylemektedir. (Kirmanî, 1977: 73-74)

SONUÇ

Ebubekir er-Râzî'ye ait olduğu kabul edilen ve kendisi hakkında yazılan günümüze ulaşan eserler incelendiğinde, felsefi ve dînî görüşleri nedeniyle mülhitlikle itham edilmesine yol açan fikirlerin kendisi tarafından bizzat kaleme alınmadığı, Ebu Hatim er-Râzî gibi siyasi ve mezhebi yönden muhalifleri tarafından yazılan eserlerde bu ithamların yer aldığı görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin kendisine ait olan ve günümüze ulaşan “es-Siretü'l-felsefiyye” (Filozofça Yaşama) ve “et-Tıbbu'r-rûhânî” (Ahlâkın İyileştirilmesi) eserlerine bakıldığında, Allah'ın dışında ezeli unsurlara inandığı, kutsal kitabı ve peygamberliği kabul etmediğini gösteren herhangi bir husus bulunmamaktadır.

Ebubekir er-Râzî'nin eserlerine bakıldığında aklı yücelttiği ve adalet duygusunu sürekli olarak işlediği görülür. Ona göre akıl ve adalet duygusu başka hiçbir bilgi kaynağına ihtiyaç duymadan, Allah'ın nasıl olmamızı istediği kullar için yeterlidir. Ve bu iki özelliğin her insanda bulunduğunu sürekli olarak vurgulamaktadır.

Başka bir açıdan olaya bakılacak olursa Ebubekir er-Râzî'nin düşüncelerinde zamanla bir değişiklik olduğu da düşünülebilir. Eğer böyle bir değişiklik olduysa peygamberliği savunduğu rivayet edilen eseri mi önce yazdığı yoksa peygamberliği eleştirdiği rivayet edilen eseri mi önce yazdığı ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulabilir.

Ebubekir er-Râzî'nin “Tam bir kararlılıkla duanın gerekli” olduğu üzerine adlı eseri elimizde bulunmasa da eserin adı dikkate alındığında duanın gerekli olduğuna inandığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımın Ebubekir er-Râzî'nin Deist düşüncede olduğu iddiaları ile uyuşmamaktadır. Ebubekir er-Râzî, eğer Deist bir inanca sahip olsaydı Allah'ın bu evreni yarattığı ve biz insanlar da dahil hiçbir şeye müdahale etmediği şeklinde bir düşünceye sahip olması gerekirdi. Dua etme hayat akışına müdahale talebidir. Duanın gerekli olduğuna duyulan inanç ve dua hakkında eser yazarak dua etmeyi teşvik etme Deist bir anlayışla uyuşmadığı söylenebilir.

Yine Ebubekir er-Râzî'nin, Şia inancında önemli bir yeri olan İmâmet ile ilgili olarak, bu düşünceyi eleştiren eserler yazdığı da görülmektedir. Örneğin İmâm Keyyal'in İmâmlık durumunu ve İmâmet anlayışını eleştirdiği eserler ile Şii inancında olan çağdaşlarının tepkisini çektiği söylenebilir. Ebubekir er-Râzî'ye dinden çıkma ithamlarını

yönelten kişilerin arasında Şii mezhebinde olanların ağırlıkta olması bu iddiayı güçlendirmektedir.

Ebubekir er-Râzî hakkında yazılan eserlerde onun, dine bağlı olmanın sebeplerini körü körüne taklit, alışkanlık, tembellik, zorlama ve çözümünü bulamadığı korkular olarak sıraladığı görülür. Bu yaklaşımın Ebubekir er-Râzî'nin eserlerindeki dînî görüşler ile çeliştiği görülmektedir. İslâm dinini Hak din olarak tanımlaması, ahiret inancı ve haşr olayı ile ilgili görüşlerinin kendisi hakkındaki ithamlarla uyuşmadığı söylenebilir.

Belirtilen nedenlerle dine bağlanan insanların var olduğu kabul edilebilir ama bunlarla sınırlandırma eksik olarak görülmelidir. Hristiyanların dünyadan el etek çekerek manastırlara kapanmalarını, birçok Müslüman'ın mescitlere kapanarak çalışmayı terk edip aç kalarak, rahatsız edici elbiseler giyinmelerini eleştirirken Ebubekir er-Râzî'nin dinden ziyade yanlış dînî uygulamalara karşı geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim vermiş olduğu örneklerde dinin uygulamalarından kaynaklanan yanlışlardan bahsettiği görülmektedir.

Savaşların çıkmasına ve insanların mahvolmasına dinlerin sebep olduğu, felsefi düşüncenin ve ilmî araştırmaların önündeki en büyük engelin dinler olduğunu savunduğu bilgisi, muhalifleri tarafından iddia edilmiş olup kendi eserlerinde böyle bir yaklaşımının olmadığı görülmektedir. Tarih boyunca sadece din savaşları değil aynı dine mensup insanların arasında mezhep savaşları da şiddetli bir şekilde olmuştur. Başka nedenlerle de savaşlar olmuştur.

Ebubekir er-Râzî'nin iyiyi kötüden, zararlıyı faydalıdan, güzeli çirkinden, doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan ayırt etmede akıl ve adalet duygusuna büyük bir önem verdiği görülmektedir. Ebubekir er-Râzî'nin, peygamberlik inancına karşı çıktığı, Allah'ın insanlar arasından peygamber denilen manevi şahsiyetleri ayrıcalıklı kılarak insanlara mürşit olarak göndermesini onun hikmet, merhamet ve adaletiyle bağdaşmayan bir durum olarak gördüğüne dair düşünceleri kendisinin yazdığı ve ulaşabildiğimiz eserlerinde tespit edilememiştir. Filozofumuzun, birilerinin peygamber olarak seçilmesini ve diğer insanlara üstün tutulmasını adalete aykırı bir durum olarak gördüğü türünden bilgiler muhalifleri tarafından yazılan eserlerde olduğu görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin, yaşadığı dönem itibari ile savunmuş olduğu iddia edilen ve kendisini İslâm inancının dışına götüren görüşlerinden dolayı herhangi bir sıkıntı

gördüğüne dair bilgi bulunmamaktadır. Yaşam ve siyasi konum olarak iyi şartlarda olması hakkındaki iddialarla uyumlu değildir. Filozofumuzun yaşamış olduğu İslâm dünyasında farklı düşünenlere karşı gösterilen tepkiler ve verilen cezalar düşünüldüğünde hem İslâm'ın en temel konularını kabul etmeme hem de hiçbir sıkıntı çekmeden refah içinde yaşam mümkün görünmemektedir. Bu durum Ebubekir er-Râzî'ye ait olduğu iddia edilen felsefî ve dînî görüşlere karşı ciddi anlamda bir şüphe oluşturmaktadır. Ebubekir er-Râzî'nin, birinci elden ziyade ikinci derecedeki ve muhalifleri tarafından yazılan kaynaklarla itham edilme noktasında haksızlık yapıldığı görülmektedir.

Ebubekir er-Râzî'nin dinleri kabul etmediği, peygamber ve kutsal kitapları gereksiz gördüğü ve Allah'ın dışında ezeli unsurlara inanan bir İslâm filozofu olarak tanınmasına rağmen mülhitlikle itham edilmesine neden olan bu düşüncelerin kendi eserlerinde olmadığı görülmüştür.

İslâm tarihine kısaca bir göz atıldığında felsefî düşüncenin eleştirilmesi ile birlikte ilmî araştırmaların da hızının kesildiği görülür. Ebubekir er-Râzî'nin de felsefî ve siyasi görüşlerinden dolayı itibarsızlaştırıldığından farklı konulardaki eserleriyle de İslâm dünyası ilgilenmemiştir. İslâm dünyasının mülhit olarak gördüğü Ebubekir er-Râzî, Batı dünyasında önemli bir oranda ilgi görmüş özellikle tıp alanındaki kitapları üniversitelerinde yakın yüzyıla kadar ders kitabı olarak okutulmuştur. Sadece Ebubekir er-Râzî değil İbn Sina, İbn Rüşd ve benzeri filozoflar da bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

A.KİTAPLAR

- Akyüz, T., (2017), Ebubekir Zekeriyya er-Râzî'nin Felsefî Görüşleri, Ravza Yayınları, İstanbul
- Ebu Hatim er-Râzî, (1977), Alemü'n-Nübüvve, (Nşr. Slah es-Sâvî-Gulâm Rıza A'vânî, Tahran
- Bayrakdar, M. ,(2001), İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi, Kitabiyat Yayınları, Ankara
- Bedevisi, A. , (2002), Batı Düşüncesinin oluşumunsa İslam'ın Rolü, İz Yayıncılık, İstanbul
- Beyhakî, (1351/1932), Tetimmetü Sıvânî'l-hikme), (nşr. Muhammed Şefî), Lahor
- Bîrûnî, (1936), Risale (nşr. Paul Kraus), (çev. Hasan Şahin, M. Zeki Duman, Mehmet Çuhadar), Erciyes Üniv. Küt. Dök. Daire Başkanlığı, Kayseri
- Corbin, H., (2002), İslâm Felsefesi Tarihi, (çev. Hüseyin Hatemi), (4. Baskı) İletişim Yayınları, İstanbul
- Ebu Zehra, (2004) M., Mezhepler Tarihi,(Sıbğatullah Kaya) Anka Yayıncılık, İstanbul
- Fahri, M., (1992), İslâm Felsefesi Tarihi, (çev.Yrd. Doç. Dr. Kasım Turhan), (2. Basım) İklim Yayınları, İstanbul
- İbn Cülcül, (1955) (nşr. Fuâd Seyyid), Tabakatü'l-etıbbâ), Kahire
- İbn Ebî Usaybia, (1965), Uyûnu'l-enbâ'fi tabakâti'l-etıbbâ', (nşr. Nizâr Rızâ), Beyrut
- İbnü'n-Nedim, (1965), el-Fihrist (nşr. Rıza Teceddüd)
- Karaman, H., (2004), Ebubekir Râzî'nin Ahlâk Felsefesi, (1. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul
- Kaya, M. (2016), Felsefe Risaleleri, (Giriş Bölümü), (1.Baskı), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul
- Kaya, M. ,(2014) İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, (9. Basım), Klasik Yayınları, İstanbul
- Kirmanî, H. , (1977), el-Akvalü'z Zehebiyye,(nşr. Salah es-Savi), Tahran
- Kutluer, İ., (1998), Akıl ve İtikad, (2. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul

- Öztürk, Y.,(2017), Deizm, Yeni Boyut yayınları, İstanbul
- Muhakkık, M. , (1352/1933), Feylesûf-ı Rey, Tahran
- Râzî, E., (2016), Felsefe Risaleleri,(çev. Mahmut Kaya), (1.Baskı), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul
- Râzî, E., (2015), et-Tıbbu'r-rûhânî, (çev. Hüseyin Karaman), (3. Baskı), İstanbul
- Râzî, E.(1993) (Kitabu'ş-Şukuk ala Calinus), (nşr. Mehdi Mohaghegh), Tahran
- Şerif, M., (2017) Klasik İslâm Filozofları ve Düşünceleri, (2. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul
- Taylan, N., (2016) Ana Hatlarıyla İslâm Felsefesi, (9.Basım) Ensar Neşriyat, İstanbul
- Yakıt, İ. , (2001), İslâm'da Bilim Tarihi, Tuğra Matbaası, Isparta

B. Bilimsel Makaleler, İnternet Kaynakları ve Ansiklopedi

- Agah Çubukçu, (1966) Fârâbî'nin Din Felsefesi, S.79, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara
- Azamat, N., (2006), “Nâsır-ı Hüsrev” DİA, 32. C., İstanbul
- Akarsu, B. , (2016), “Felsefe Terimleri Sözlüğü”, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- Cevizci, A. , (2012), “Felsefe Sözlüğü”, Say Yayınları, İstanbul
- Çelebi,İ., (2006), “Mu'tezile” , DİA, 31.C., İstanbul
- Daftary, F., (2002), “Kirmânî”, DİA, 26. C. , İstanbul
- Karaman, H., (2002), Ebubekir Râzî'nin Mülhidliği Bir Gerçeklik mi Yoksa Tarihsel Bir Yanılgı mı? , Ekev Akademi Dergisi, (Bahar 2006)
- Karaman, H., (2002),Ebubekir er-Râzî'nin Felsefesinin Kaynakları, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II Sayı:1, Rize
- Kaya, M. , (1987), Ünlü Hekim Filozof Ebu Bekr er-Râzî ve Hekimlik Ahlâkı İle İlgili Bir Risalesi, Felsefe Arkivi, Sayı 27

Kaya, M., (1995), Ebubekir er-Râzî ile Ebu Hatim er-Râzî Arasında Geçen Tartışma, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İslâm Tetkikleri Dergisi, İstanbul

Kaya, M. ,(2007), “Ebu Bekir er-Râzî”, DİA, 34. C. , İstanbul

Kenan, S. (2001), “Hekim Filozof Ebu Bekr er-Razi bir Mülhid miydi? , Divan Dergisi, s.10, İstanbul

Sünter, E., (2004), Ebu Bekr Râzî ve Felsefî Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Konya

Usmanov, M., (2017), Ebu Bekir Râzî'nin Felsefî Mirasının İncelenmesi ilgili Kaynaklar,(Çev. Fegani Beyler), Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 11

Yavuz, Ş., (1994) “Ebu Hatim er-Râzî”, DİA, 10. C. , İstanbul

Yıldız, H. ,(1988), “ Abbasiler”, DİA, 1.C. , İstanbul

(www.felege.gen.tr) 08.06.2018

